

3

yeni

ÜLKE

1978

HALİT ÇELENK
12 MART HUKUKU

KENAN SOMER
LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI ÜZERİNE
BİR İRDELEME GİRİŞİMİ

TEVFİK ÇAVDAR
TÜRKİYE'DE BURJUVA DEMOKRATİK DÜZENE
YÖNELİK İLK HAREKETLER

MUZAFFER ERDOST
ULUSAL KÜLTÜR ÜZERİNE

VAHAP ERDOĞDU
12 MART VE 12 MARTI HAZIRLAYAN
İÇ VE DIŞ KOŞULLAR ÜZERİNE

İÇİNDEKİLER

FAŞİZM Mİ, DEMOKRASİ Mİ?
YENİ ÜLKE

1-6

12 MART VE 12 MARTI HAZIRLAYAN İÇ VE DIŞ
KOŞULLAR ÜZERİNE
VAHAP ERDOĞDU
7-53

12 MART HUKUKU
HALİT ÇELENK
54-88

LENİNİST DİKTATORA SORUNSA LI ÜZERİNE
BİR İRDELEME GİRİŞİMİ
(İLK VARGILAR)
KENAN SOMER
89-112

TÜRKİYE'DE BURJUVA DEMOKRATİK DÜZEN E
YÖNELİK İLK HAREKETLER
BURJUVA-LİBERAL DÜŞÜN AKIMLARININ DOĞUŞU VE
HAYATA GEÇİRİLME SAVASIMI
(1839-1908)
TEVFİK ÇAVDAR
113-177

ULUSAL KÜLTÜR ÜZERİNE
MUZAFFER ERDOST
178-205

ALAATTİN BİLGİ İLE KAPİTAL ÇEVİRİSİ
ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ
206-220

LENİN'İN SON GÜNLERİ
ERIC VERNEY
(A. ALTINDAL)
221-226

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

DOĞAN ÖZ'ÜN ÖLDÜRÜLMESİ, ECEVİT HÜKÜMETİNİN,
DEMOKRASİYİ ESENLİĞE ÇIKARMA SİYASASINDA,
ARTIK BİR DÖNEMEÇ OLMALIDIR
M. E.
227-230

LA PENSÉE'DE KÜLTÜR SORUNU
LENİN'E GÖRE KÜLTÜR GELENEĞİNDE KOPUŞ VE SÜREKLİLİK
LATİN AMERİKA'DA ANLATI VE GERÇEKLİK
SOVYET YAZARLARI BİRLİĞİ ÜZERİNE BİR KONUŞMA
O. M.
230-238

TÜSTAV
Arşivi
Alpay BİBER
Koleksiyon

YENİ ÜLKE

SAYI 3

NİSAN MAYIS HAZİRAN

1978

FAŞİZM Mİ, DEMOKRASİ Mİ?

Genel olarak, Türkiye'nin, tarihinin zor dönemlerinden birini yaşadığı söyleniyor. Bir bakıma doğru bir söz. Ama, Türkiye'nin devresel olarak zor dönemlerle her zaman karşı karşıya geldiği düşünülürse, aynı zamanda da eksik bir söz. Türkiye, Asya ile Avrupa arasındaki tek kara köprüsü, Karadenize açılan ülkeler ile Akdenize açılan ülkeler arasında tek boğaz köprüsüdür; ve dolayısıyla, Türkiye'nin devrimci yazgısı, jeostratejik bakımdan dünya ölçüsünde bir ülke olması nedeniyle, dünya devriminin yazgısı üzerinde birçok ülkeden daha fazla belirleyici bir öneme sahiptir. Doğaldır ki, her ülkede devrimci savaşım, dünya devrimci savaşımının bir parçasıdır; bundan daha önemli olan, bütün ile parça arasındaki ilişkinin önemidir; ve bu önemi, parçanın dünya devrimci hareketi üzerindeki rolünün derecesi belirler. Türkiye, dünya sosyalist sistemi ile dünya em-

peryalist sistemi arasında, emperyalist Avrupa ile sömürülen Asya (ve dolaylı olarak Afrika) arasında bir çıkar çatışmasının ağırlığını, üzerinde, her an ve her geçen gün artarak hissetmektedir. Türkiye'nin iç sorunlarını olduğu kadar, dış sorunlarını da bu uluslararası konumundan soyutladığımız zaman, tek başına ele alındığında ilerici ve devrimci gibi görünen bazı davranışların, bu uluslararası konumuyla birlikte ele alındığında, tutucu ve gerici olduğunu da görebiliriz, ya da tersi aynı ölçüde geçerlidir. Bu nedendir ki, Türkiye'de, proleter devrimciler, sorunları bu bütünlükten soyutlamamak, bu bütünlük içerisinde ele almak, davranışlarını ona göre belirlemek zorundadırlar.

Proleter devrimcilerin saptamak zorunda oldukları ikinci nokta, Türkiye'de verilen sınıf savaşımının bugünkü niteliğidir. Türkiye'de, kuşku yok ki, bugün, faşizm ile demokrasi arasında bir savaşım vardır, ve *bugün için* esas olan, belirleyici olan bu savaşımdır. Faşistlerin öne sürdüğü gibi, faşizm, mevcut burjuva hukuk devletini korumak değildir, mevcut devleti *yıkamak*, yerine *faşist devleti* kurmaktır. Gene biz biliyoruz ki, faşizm, finans-kapitalin, en şoven, en bağnaz, en emperyalist unsurlarının açık terörcü diktatörlüğüdür, ve dolayısıyla, bugün, Türkiye'de, faşizm, emperyalizmden, özellikle de Amerikan emperyalizminden soyutlanamaz. Emperyalizm ile faşizm arasındaki içsel bağ nedeniyle, faşizm karşı savaşım, emperyalizme karşı savaşım ile bütünleşmiştir. Faşizm, finans-kapitalin en emperyalist unsurlarının açık kanlı diktatörlüğü olmakla birlikte, kendisi için bir kitle tabanı yaratmak, ve bu nedenle, geniş kitleleri, kır ve kent küçük-burjuvazisinden oluşan sınıf ve katmanları kendisine çekmek, işçi sınıfını ve öğrenci gençliği, kendi kitle tabanına katmak için, halk içine, hiç bir zaman kendi ideolojisiyle çıkmaz, daima küçük-burjuva ideolojilerle çıkar, hatta, işçi sınıfının ve devrimci gençliğin arasında kendisine yer açabilmek için, proletaryanın sloganlarını da kullanmakta duraksamaz. Bunun içindir ki, faşizm, *ikiyüzlüdür*, kitleleri aldatmak için demogojilere başvurur. Ve gene bunun içindir ki, faşizm, kitleleri yanıltacak, şaşırtacak her olaydan yararlanmaya çalışır. Proleter devrimcilerin görevi ise, faşizmin bu ikiyüzlülüğünü kitleler önünde sergilemek, onun, kır ve

kent küçük-burjuva yığınları kazanmasının önüne geçmek, işçi sınıfı ve gençlik arasında kendisine yer açmasına olanak bırakmamaktır. Ve gene proleter devrimcilerin görevi, küçük-burjuvaziyle ve onun ideolojisini temsil eden küçük-burjuva demokratlarla ittifak kurmak, bunları sağa itmek değil, sola çekmektir. Bütün bunların yanında, proleter devrimciler, faşizmin yararlanacağı, kitleleri yanıltan davranışlara, değil neden olmak, olanak sağlayacak eylemlerden de kaçınmak zorundadırlar. Bugün, Türkiye'de, bir hareketin ilerici ve devrimci niteliği, bu hareketi yapanların proleter devrimci ideolojiyi benimseyip benimsemeleriyle ölçülmez; öznel olarak ilerici ve devrimci öyle hareketler vardır ki, nesnel sonuçları bakımından, faşizmi güçlendirebilir; böyle bir hareket özünde ilerici ve devrimci bir hareket değildir, hemen terkedilmek gerekir. Bugün, Türkiye proleter devrimcisi, faşizme karşı savaşımında, kendini kitlelerden tecrit ediyor, bu kitlelerin faşizmin yanına itilmesine olanak sağlıyorsa, demokrasi cephesini bölüyor, küçük-burjuva demokratları sağa itiyorsa, kendisi ne denli proleter devrimci görünürse görünsün, özünde faşizme hizmet ettiğini bilmek zorundadır.

Somut olaylara bakalım: yeni siyasal iktidar, faşizm ile demokrasi savaşımında, faşizme karşı, demokrasiden yana bir iktidar olarak doğmuştur. Bu iktidarın, faşizme karşı, demokrasi yanında yer almış olan öğelerden oluştuğu bir gerçektir, ve yan kanatlarını sağa doğru açılan, ama pek genel ve kaba düzeyde de olsa, demokrasi anlayışında birleşen öğeler oluşturmaktadır. Esas gövdesi ise, burjuvazi ve proletarya arasında yayılan ve birbirinden farklı biçimde tabakalaşmış küçük-burjuva demokratlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, kendi içerisinde soldan sağa doğru farklılaşan bir iç yapıya, soldan sağa doğru farklılaşan bir siyasa sahip olması doğaldır. Bunların sağa çekilmeleri olasılığı da, sola çekilmeleri olasılığı da, sınıfsal yapılarından gelmektedir; ve proleter devrimci tutum, bu kitlelerin ve onların siyasal kadrolarının olumlu yönlerini geliştirmek, onları sola çekmektir; bu sol, kuşku yok ki, proleter ideoloji değildir, ama küçük-burjuvazinin kendi soludur. Gündemde olan ve çözümlenmesi gereken temel sorun ise, Türkiye ölçüsünde büyük bo-

yutlara ulaşmış faşist örgütlenme ve faşistleşmiş kadrolar karşısında, demokrasiyi esenliğe çıkarmaktır. Bu, çetin ve o denli yüce ve onurlu bir görevdir. Kuşku yok ki, proleter devrimciler, kendi siyasal savaşımını, kendilerinin dışında bulunan, böyle bir iktidarın siyasası ile hiç bir şekilde özdeşleştiremezler, ve kendi savaşımının, bu iktidar tarafından yürütüleceğini bir an bile akıllarından geçirmezler. Kendi savaşımını sürdürürken, kendi ideolojik bağımsızlıklarını sıkı sıkıya korurken, bugün ana sorunun faşizm ile demokrasi arasındaki savaşım olduğunu da bir an olsun akıldan çıkarmazlar ve dolayısıyla, faşizme karşı oluşmuş bulunan siyasal iktidarın, faşizme karşı savaşımını, hem siyasal iktidarın bünyesinde güçleştirecek, hem faşizmle savaşım konusunda kitlelerin siyasal iktidara karşı umutsuzluğunu ve güvensizliğini yaygınlaştıracak davranışlardan özenle kaçınırlar. Öyle görülüyor ki, solda kendi içine kapalı bazı gruplar, kendilerini, Türkiye'nin genel konumundan ve özel koşullarından soyutlayarak, eylemlerini sürdürmekte, bu eylemlere hız vermeyi proleter devrimci davranış saymaktadırlar. Ama, bu eylemlerin, sonuçları bakımından, nesnel olarak, faşizme karşı demokrasi cephesini bölüp bölmediği, bir kanadıyla sağda da olsa demokrasi cephesinde yer alan siyasal iktidara karşı, kitlelerde umutsuzluk ve güvensizliği yaygınlaştırarak, faşizmin güçlenmesine yardımcı olup olmadığı gözden uzak tutulmaktadır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığından gelmiş bir milletvekili, iki ay kadar önce, CHP'yi sağa çekme girişimini yinedikten sonra, "aksi halde, diyordu, tüm ülke, suikastler, sabotajlarla başlatılacak bir iç savaşa hazır olmalıdır". Bugün, faşizmin bir iç savaş olarak başlattığı açık olan suikastler ve sabotajların amacı ilkin suikast ve sabotajdır ve her suikast ve sabotaj ile, faşizmin, siyasal iktidarı zayıf düşürmeyi amaçladığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Soruna bir de dış siyasa açısından bakalım: Kuşku yok ki, bir ülkenin dış siyasasının yanlışlığı ya da doğruluğundan önce gelen sorun, o ülkenin kendi siyasasını kendisinin belirleyip belirlememesi sorunudur. Ancak, bu aşama aşıldıktan sonra, ülke, kendi siyasasının yanlışlarını doğruya çevirebilir, sağlıklı, yeni koşullara göre ülke çıkarı açısın-

dan değişebilen bir dış siyasasının temellerini atabilir. Türkiye, uzun yıllar, kendi dış siyasasını kendisi belirlememiş, bu siyasa, emperyalist devletler, özellikle Amerikan emperyalizmi tarafından belirlenmiştir. 1975'te, o günün (ve bugünün de) başbakanı, afyon kenti olan Afyon'da, Türkiye'nin afyon siyasasının bağımsızlaştırıldığını ilân ederken, Kıbrıs'ta, Amerikan emperyalizmi, özünde, Türkiye'de güçlenmekte olan bağımsızlık siyasasına darbe niteliğinde, bir darbe düzenledi. Olaylar, darbeyi düzenleyenlerin özlemlerini başaşağı çevirdi, ve emperyalizm, üstelik Yunan cuntasından da oldu. Bugün Türkiye, emperyalizmin daha ağır oyunları ile karşı karşıyadır. Türk ve Yunan başbakanlarının, Montreaux görüşmesi, iki ülke halkı arasında dostluk, kardeşlik ve yakınlaşma açısından bir şey sağlamamış bile olsa, Türkiye'de mevcut siyasal iktidara karşı, Amerikan emperyalizminin Ege'de başlatacağı bir dolaylı müdahale planını çıkmaza sokması bakımından önem taşır. Türk ve Yunan ilişkilerinde Amerikan müdahalesine karşı çıkılması, İsrail saldırısının hemen kınanması ve benzeri olaylar, Türkiye'nin dış siyasasında, Amerikan emperyalizminin güdümündeki siyasayı terkederek, kendi siyasasını kendisinin belirlemesi doğrultusunda beliren eğilimlere bir başlangıç olmak gerekir. Bu siyasa değişikliğini, Amerikan emperyalizminin sineye çekmeyeceği, ve bunun için de, Türkiye'de, iç politikada, siyasal iktidarı, demokratik güçlerin sağından ve solundan tecrit edeceği, başarısızlıklara sürükleyerek, kitleleri bu iktidardan soğutacağı ve mevcut siyasal iktidarı kendi çıkarı doğrultusunda değiştireceği, ve bunun için de her şeyden önce içerde bir dizi olaylar başlatacağı, bilinen bir şeydir. Dün, siyasal iktidarın desteğinde demokrasi cephesini geriletmeye ve faşist kadroları geliştirmeye yönelik faaliyetler, bugün, siyasal iktidarın varlığına yöneltilmiştir.

Elbette ki, proleter devrimciler, küçük-burjuva ve burjuva demokratlardan oluşan bu siyasal iktidarın siyasasını, en tutarlı biçimde sözleriyle ve eylemleriyle eleştireceklerdir, ve bunu yapmak, onların devrimci görevlerinin başında gelmektedir. Ama bu, bu siyasal iktidarın yerine, en azından daha sağda, hatta faşist bir iktidar getirmek amacını değil, bu iktidarı faşizme karşı, daha tutarlı ve sağlıklı bir savaşıma

yöneltmek amacını taşımalı, ve bunun yanısıra, halkın özelemlerinin sonal çözümünü, bu iktidarın gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamak olmalıdır. Gene bütün bunlar, elbette, mevcut siyasal iktidarın, bugün tam bir tutarlılık içerisinde, başarılı bir demokrasi savaşı vermekte olduğu, faşizmin kaynağına indiği anlamına gelmez. Siyasal iktidar, faşizmin açık örgütlerini görmezlikten gelerek bu örgütlerin yeraltına çektiği cinayet kadrolarının ardına düşmekle, faşizmin köküne varamaz, faşizme susturucu bir darbe indiremez. Siyasal iktidar, kendini, demokratik güçlerden soyutlayarak, faşizme karşı kararlı bir savaşı yönetemez. Siyasal iktidar, işçi sınıfımızın demokratik kuruluşlarla birlikte son olarak gerçekleştirdiği Anayasayı ve demokrasiyi *savunma* ve faşizme karşı dikilme gibi eylemlerini, demokratik hukuk devletini *yıkma* ve yerine faşist devleti kurmak isteyenlerle *aynı yere* koyarak, demokrasiyi savunamaz. Proleter devrimciler, devrimci onurlarını ve varlıklarını, demokratik haklarını, düşünceleriyle olduğu kadar, eylemleriyle de korumakta ve bu haklarını genişletmekte kararlıdır; siyasal iktidarın, faşizme karşı savaşındaki ve demokrasiyi güçlendirme yolundaki kusurlarını, eksikliklerini, yanlışlarını, düşünceleriyle ve eylemleriyle sergilemekte duraksamazlar. Demokrasi yolunda ve faşizme karşı ortaya konan bu eylemleri, faşizmi güçlendiren, emperyalizmin çıkarlarıyla nesnel olarak aynı işlevi gören, amacı terör yaratmaktan başka bir şey olmayan ve nesnel olarak gerçek proleter devrimci hareketle bir ilgisi olmayan terörist eylemlerden kesin bir çizgiyle ayırmak gerekir.

Amerikan emperyalizminin çıkarlarıyla, proleter devrimcilerin çıkarları, uzlaşmaz-karşıt çıkarlardır, ve öznel (subjektif) olarak proleter devrimci nitelikte olsa bile, bir hareket, nesnel (objektif) olarak, Amerikan emperyalizminin amaçlarına hizmet ediyorsa, kendisine proleter devrimci diyen kimse, orada durmak, ve emperyalizmle aynı safta yanyana gelmiş olduğunun, emperyalizmin çıkarlarına hizmet ettiğinin bilincine varmak zorundadır.

YENİ ÜLKE

VAHAP ERDOĞDU

12 MART VE 12 MARTI HAZIRLAYAN İÇ VE DIŞ KOŞULLAR ÜZERİNE

GİRİŞ

Bir tüm olarak toplumların gelişme tarihleri geniş kesitleri içerisinde değerlendirildiklerinde birbirlerine oldukça benzer aşamalardan geçtiklerini söylemek olanaklıdır. Bunun içindir ki, tarihsel materyalizm, insan toplumlarının bellibaşlı aşamalarını komünal toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve sosyalist toplum biçimleri olarak evrelere ayırır. Kuşkusuz bu bölümlemeler arasında bazı ara aşamalar olduğu kadar, ayrı ayrı her toplumun ille de bu aşamalardan geçerek gelişmesi gibi değişmez bir kural da yoktur.

Böylesine bir bölümleme materyalist tarih anlayışının sergilediği bir sonuçtur. Materyalist tarih anlayışı, tarihin devindirici gücünün sınıf savaşmaları, tarihin yaratıcılarını ise halkların kendileri olduğu temelinden hareket eder. Onun için toplumların tarihi, öncelikle halkların tarihidir,

ve bu anlamda halk, tarihin nesnesidir. Aynı zamanda da tarihin yapıcısı olarak halk, tarihin öznesidir de. Hiç bir tarih, geniş halk yığınlarının dışında, kişi ya da küçük grupların kendi başlarına gerçekleştirdikleri olaylar dizisi değildir. Her olay, toplumun içinde bulunduğu maddî koşulların biçimlendirdiği başka olaylar zincirinin yeni bir halkasıdır. Bu hiç de insanın birey olarak tarihin oluşturulmasında herhangi bir katkısı yoktur anlamına gelmez. Tersine, insan birey olarak tarihin inşasında biricik malzemedir. Tarih yapısında birey, kimi zaman yapının sıradan bir taşıdır, kimi zaman ise o yapıyı ayakta tutabilecek köşe taşları işlevini görür. Ancak ona bu işlevi kazandıran, gene o bireyin içinde bulunduğu maddî koşullar ve bu koşulları belirleyen toplumsal varlığıdır. En silik bir kimsenin sırtına geçirdiği gösterişli üniforması içinde karar konumuna geçtiğinde, nedensel etkin olabildiğinin, buna karşılık üniformasından sıyrıldığında gene o silikliği içinde yitip gittiğinin sayısız örnekleri vardır tarihte. Bu yönüyle (yani tarihsel işlevleri açısından) insanlar tarihin birer ürünüdürler. Belli tarihsel koşullar belli kişileri tarihin yönlendiricileri rolleriyle ön plana çıkarır. İşte bu noktada, bu kişiler, kendi yetenekleri ölçüsünde tarihin şu ya da bu yönde yönlendirilmesinde etkili olurlar. Napoléon'un ünlü kumandanlarından birisi eskrim ustası, birisi aktör, bir öteki de berberdir. Ama o günün toplumsal koşulları, bu kişileri tarihin yazgısını değiştirebilecek konumlara getirmiştir. Onun için tarihsel materyalizm, tarih denilen nehrin akışında kaba burjuva suçlamalarının tersine, bireylerin, önderlerin etkili olduğunu hiç bir zaman yadsımamıştır. Tarihsel materyalizmin kurucusu Marx, "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişte kalan koşullar içinde yaparlar"¹ sözleriyle marksist tarih anlayışının içeriğini sergilemektedir. Aslında bu tarih anlayışının adına da Marx'ın adından kaynaklanarak marksizm denmesi, bireye verilen değeri en açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Materyalist tarih anlayışının, toplumların tarihsel ge-

¹ Karl Marx, "Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i," Seçme Yapıtlar, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 477.

leşme aşamalarını üretim biçimlerine göre ayırdığını söylemiştik. Bu ayrımın kategorik bir ayrım olmadığını, bir üretim tarzından bir başkasına geçişin toplumların farklı özelliklerine göre çeşitlilik gösteren ara evreleri olduğunu gösterirken belirtelim. Öte yandan bu bölümlenme, tarihi daha kolay kavrayabilmek için, değişik toplumların gelişme düzeylerini belirlemek, bunları birbirleriyle karşılaştırabilmek için de gereklidir. Ancak çeşitli toplumların tarihsel gelişmelerinin karşılaştırılmasında ortak olan özellikler gözönünde tutulur, bir başka deyişle genel nitelikteki özellikler alınır, özel nitelikler dışlanır. Tarih yaşlandıkça, görünüşündeki incelikler kaybolur, özel olanlar genel olanların içinde kaynaşır, ayrıntılar aşınır, yaşlı dağ silsileleri gibi keskinliklerinden, sivriliklerinden arınmış, kalın çizgileri ile oturmuş, ama görkemli görünüşüne bürünür. Tarihin çehresini belirleyen bu kaba çizgiler de, pek çok ayrıntının ucucaca gelmesi, kaynaşması, bağdaşması sonucudur. Ayrıntılar olmadan genel çizgiler oluşamaz. Bu nedenle belli bir tarihsel kesiti incelerken bu ayrıntıların içine iyice girilmesi, ayrıntıların bir doku içinde birleştirilmesi, bağdaştırılması gerekir. Çünkü her ayrıntı bir başka ayrıntının ya da ayrıntıların hem nedeni hem de sonucudur.

Ne var ki, ayrıntılar değerlendirilirken bunların içinde kaybolmamak, ağacı görüp ormanı görmemek tehlikesi de gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle yaşanan tarihi değerlendirirken bu tehlike çok daha fazladır. 12 Mart bugün bitip düne karışmış bir olay değildir. 12 Mart şu anda da yaşanan bir tarihtir; dünün tarihi değil. Doğru bir tahlili güçleştiren en önemli engellerden birisi budur. 12 Martı doğru değerlendirmek için, bu olayın altında yatan en son ekonomik nedenleri doğru değerlendirmek gerekiyor. Ne var ki, genel olarak dünyanın, özel olarak da Türkiye'nin her gün yeni etkileşimlerle son derece karmaşık hale gelen ekonomik gidişini (kimi zaman birincil önemi olan) ayrıntıları ile izlemek olanağı yoktur. Dolayısıyla da bu gibi tahlillerin birtakım yanılgıları da birlikte getireceği kaçınılmazdır. Ama "bu, gene de hiç kimseyi şimdiki zamanın tarihini yazmaktan alıkoyamaz."² Bu nedenle gerilere giderek yaşanan tarihi değerlendirmek ve yaşanan tarihin verilerini-

1. Dış Koşullar

Bunalım, kapitalist ekonominin içyapısının vazgeçilmez bir ögesidir. En kaba tanımıyla bunalım, üretim anarşisi demektir. Üretimdeki anarşi dağıtımdaki anarşiyi, o da tüketimdeki anarşiyi ve o da üretim ilişkilerindeki anarşiyi birlikte getirir. Bu zincirleme tepkileşim, bir tüm olarak toplumun ekonomik yaşamını ve dolayısıyla da toplumsal yaşamını altüst eder. Üretim düşer, iflâslar mülksüzleşmeyi, mülksüzleşme ve üretim düşüklüğü, işsizler ordusunu şişirir, açlık, sefalet, yoksulluk görülmemiş boyutlara ulaşırken, sınıf savaşımı da en yoğun noktasına ulaşır. Kapitalist üretimin boyutları genişledikçe, üretimin toplumsallaşması hızlandıkça, bunalımın kapsamı da genişlemekte, toplumun daha büyük kesimlerini kucaklar hale gelmektedir. Tekelci kapitalizmin tekelci devlet kapitalizmine dönüşmesiyle, çokuluslu tekellerin kapitalist ekonomi içerisinde etkinlik kazanmasıyla birlikte bunalımlar yalnızca belli bir ülkeyi, ya da bölgeyi değil, bütün bir sistemi, bir tüm olarak kapitalist sistemi etkisi altına almaktadır. Bunalımın bütün bir kapitalist dünyayı kucaklaması olayı, dünya ticareti kanalıyla, bir de günümüzde parasal dalgalanmalar aracı ile gerçekleşmektedir.

Parasal dalgalanmalar bunalımın yayılma hızını çabuklaştıran bir etken olmuştur. 1948-49 bunalımı Amerika Birleşik Devletleri'nde patlak verdikten ancak üç yıl sonra, 1951-52'de, Avrupa ve Japonya'ya sıçrayabildi. 1957-58 bunalımı bütün kapitalist dünyayı hızlı bir biçimde etkiledi. 1966-1967 Avrupa bunalımı sürerken, 1967 yılında ABD'de başlayan yeni bir bunalım bir anda bütün kapitalist dünyayı sardı. 1969-71'deki bir başka bunalımı, 1971-1972'de geçici bir canlanma dönemi, 1973 yılının sonlarında ise bütün kapitalist dünyayı bir anda sarsan yeni bir bunalım izledi.

Biz, 1947-1948 bunalımını, 1957-1958 bunalımını bir yana bırakarak konumuz yönünden 1967'de patlak veren ve küçük zaman aralıkları dışında, günümüze kadar yinele-

le geleceğin tarihinin öncüllerini toplamak, doğru bir tahlil için tek yöntem olarak kalmaktadır.

Öte yandan 12 Mart dönemi, Türkiye toplumunun gelişme tarihi içerisinde sınıf savaşımında doğal bir gidişin sıradan bir kesitini temsil etmez. Ekonomik ve toplumsal bir bunalım evresini simgeler. Bu yönüyle tarihsel gelişmeyi belirleyen dönüm noktalarından biridir. 1950'de başlayan onar yıllık dönemsel gelişmelerin 27 Mayıs 1960'tan sonra varılan kilometre taşlarından biridir. O nedenle birbirleriyle yakın ilişkileri vardır. Üstelik bu iç ilişkilerin yanısıra, gene o dönemlerde kapitalist dünyayı sarsan dönemsel bunalımlarla da yakın ilişki içerisinde. Dahası, kapitalizmin genel bunalımlarının kaçınılmaz sonuçlarıdır.³ Çünkü Türkiye, gerek ekonomik yönden, gerek siyasal yönden, emperyalist sistemin bir eklentisi durumundadır. Kapitalist sistemin merkezlerinde patlayan ekonomik bunalımlar, dalga dalga bu merkezlerden çevreye doğru, giderek daha da büyüyerek yayılmakta, kıyılarda en yıkıcı gücüne erişmektedir. Buralarda ekonomik yansımanın yanında toplumsal etkileri çok daha altüst edici olmaktadır. Türkiye'nin geçirmekte olduğu 12 Mart deneyimini, bu açıdan, yani emperyalizmin genel bunalımları boyutları içerisinde değerlendirmek zorunludur. Nasıl ki Yunan Cuntası olayını, Şili olayını, Güney Kore faşizmini, Arjantin faşizmini, daha pek çok ülkede ortaya çıkarılan faşist tertipleri emperyalizmden soyutlamak olanaklı değilse, 12 Martı da böyle bir soyutlama içerisinde açıklama olanağı yoktur. Öyleyse 12 Martın değerlendirilmesinde önce, onu hazırlayan önkoşulların kısa da olsa bir tahlili gerekiyor.

³ Friedrich Engels, "Fransa'da Sınıf Savaşımı'na 'Giriş'", *Seçme Yapıtlar*, Birinci Cilt, s. 227.

³ 12 Martla ilgili kapsamlı araştırmalar henüz yok denecek kadar azdır. İzlediğimiz kadarıyla 12 Mart olayına bulaşmış birtakım kimselerin kendilerini temize çıkartma çabalarıyla yazdıkları anılarla getirilen öznel birtakım yorumlar (Bkz: Sadi Koçaş dışında, İsmail Cem'in yazdığı *Tarih Açısından 12 Mart* (Cem Yayınları, İstanbul 1977) incelemesinin, esas olarak olayın AP'ye karşı yapılmış anti-demokratik bir darbe biçiminde yorumlanması, Ömer Laçiner'in "12 Mart Üzerine" (*Birikim*, Cilt 2, s. 8, Ekim 1975) adlı yazısının, 12 Martı küçük-burjuva asker-sivil kadroların hesaplaşması şeklinde sunuşu katılmadığımız görüşler olmakla birlikte, oldukça yararlı araştırmalar olduklarını vurgulayalım.

Yalçın Küçük'ün *Planlama, Kalkınma ve Türkiye* (Bilim Yayınları, İstanbul 1978) adlı kitabında, 12 Martla ilgili bölümde, olayın kapitalist dünyanın bunalımları sonucu olduğu yolundaki yaklaşımı ise doğru bir başlangıçtır.

nerek süren bunalıma dönelim. Ancak bu arada 1947-1948 bunalımı ile Türkiye'nin 1950'lerinin, 1957-1958 bunalımı ile Türkiye'nin 1960'larının yakın ilişkilerini de belirterek geçelim.

1967 yılında bir dünya bunalımının ilk işareti ABD'de verildi ve oradan bütün kapitalist dünyaya yayıldı. Çöküş, önce demir ve çelik üretimi, metal işleri, taşımacılık ve inşaat malzemeleri alanında başladı. ABD sanayi üretim hızı yüzde 1'e düştü. Tekelci devlet kapitalizmi bunalımı yavaşlatmak için Vietnam savaşını kızıştırdı ve milyonlarca dolarlık askerî siparişler yapıldı. Ama bunalım önlenemiyordu. 1969 yılına gelindiğinde bunalım her yönüyle ağırlaşmıştı. 1969 Temmuz ile 1970 Kasım arasında ABD sanayi üretimi yüzde 7,5 oranında düşerken, dayanıklı tüketim maddeleri ve sanayi ekipmanlarının satışı ortalama yüzde 14 oranında düştü. Otomobil üretimi yüzde 20,4, hava sanayii yüzde 20 oranında düştü. Pek çok sanayi dallarında fabrikalar yüzde 37-40 kapasite ile çalışabiliyordu. Aralık 1970'te işsizlik oranı yüzde 6,2'ye yükseldi.

Benzer durum öteki kapitalist ülkelerde de görülüyordu. Kapitalist dünyanın sarsılmaz görünen kalelerinden biri olan Federal Almanya ekonomisinde beklenmedik tokezemeler başladı. 1967 Şubatında, sayısı 300 bine ulaşan yabancı işsizlerin yanı sıra yerli işsizlerin sayısı 700 bine yükselmişti. Yabancı işçilere karşı sert ve ağır işlemler uygulama alanına konuyordu. Bu durum Almanya ve İngiltere başta olmak üzere, bütün Avrupa'da yeni bir ırkçılığın, şovenizmin en önemli ortamını oluşturuyordu. Büyük kentlerin gecekondularına sıkıştırılan bu işçilere karşı yargılar da iyice değişmiş bulunuyordu. Almanya'daki *Gestarbeiter* (konuk işçi) sıfatının yerini *Drecksckweine* (pis domuzlar) sıfatı almıştı. Bu durum, Avrupa'da yeniden hortlatılan faşizm için son derece elverişli bir araç haline gelmişti.

1969-1971 döneminde bütün kapitalist dünyanın sanayi üretimindeki büyüme oranı yüzde 8'den yüzde 2'ye düştü. Bu oran 1958 bunalımlarındaki düşüşün de altındaydı. Japonya'da yüzde 22,8, İtalya'da yüzde 19,3, ABD'de yüzde 13,8, Federal Almanya'da yüzde 12,3, İngiltere'de ise yüzde 11,2 oranında bir düşüş kaydedilmişti.

1971-1972 dönemi, kapitalist ekonominin geçici bir canlanma dönemidir. Ancak bu canlanma, 1973 sonlarında kapitalist dünyayı bir anda altüst eden yeni bir bunalım ile son buldu. 1974 yılında ise en yıkıcı sonuçlarını, kapitalist sisteme bağlı geri kalmış ülkelerde göstermeye başladı. 1970'te kapitalist dünyanın toplam sanayi üretimi yüzde 8,1 azalırken, geri kalmış ülkelerde yüzde 11,6 oranında azalmıştı.

Bunalım aşırı üretim demek olduğuna göre, kapitalist açıdan az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerde böyle bir tehlike sözkonusu değildir. Dolayısıyla bu ülkeler bunalımın kaynağı değildirler, ama bunalım zincirleme bir tepkileşimle bir yangın gibi o ülkeden o ülkeye sıçrayarak bütün sistemi sımsıkı sarmalar. Çünkü aşırı üretim, pazar tıkanıklığı da demektir. Önce bir pazar, daha sonra bir başka pazar ve derken bütün pazarlar tıkanır. Bir ülkenin ödeme dengesindeki fazlalık bir başkası için açık demek olduğu için, zaman içinde bunalımdan sıyrılmanın, onun etkisi dışında kalmanın olanağı yoktur. Ürettiğini satamayınca üretimini yavaşlatacak ya da durduracaktır. Bu, hammadde talebinin düşmesi, hammadde ihracatçısı durumundaki ülkenin ihracatının düşmesi ve dış ticaret açığının daha da büyümesi demektir. Özellikle tek yönlü meta üretimine dayanan ülkeler için bu anlamda bunalım tam bir yıkım demektir. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre geri kalmış ülkelerin dış ticaret açığı 1973'te toplam 12 milyar dolar iken, bu rakam 1975'te 45 milyar dolara yükselmiştir.⁴ Bu açık, bir bunalım sonunda sanayi ürünlerinin yeni tekel fiyatlarıyla yüksek tutulurken, hammadde fiyatlarının arz talep yasası gereğince düşük düzeyde gerçekleştirilmiş olması ve hammadde ihracatçısı durumundaki ülkelerin ivedi döviz ve ithalât gereksinmesi sonucudur.

Kapitalizmin merkezlerinde başgösteren bunalım dönemlerinde, geri kalmış ülkeler kapitalist ekonomiyle bütünleşmeleri ölçüsünde, gelişmiş kapitalist ülkelere bağımlılıkları ölçüsünde, bunalımdan etkilenmektedirler. İkinci Dünya Savaşı öncesinde görece olarak daha az bağımlı olan ülkeler, 1929 bunalımından, ya çok az etkilenmişlerdir, ya

⁴ Yeni Ülke, n° 2, 1978, s. 37.

hiç etkilenmemişlerdir, ya da tam tersine, bunalımdan yararlanmışlardır. Latin Amerika'da, Arjantin, Brezilya, Şili gibi ülkelerde 1930-1940 dönemi en hızlı kalkınma dönemleri olarak görülmektedir.⁵ Aynı şey Türkiye için de sözkonusudur. Türkiye 1930-1940 yılları arasında en büyük sanayi atılımlarını yapmış, dış ticaret sürekli bir fazlalıkla gelişmiş, döviz ve altın rezervleri çoğalmıştır.⁶ Daha sonraki dönemlerde ise teknelci devlet kapitalizmi en güçlü boyutlarına ulaşmış ve kapitalist dünyayı bir tüm olarak kendine sınımsız bağımlı duruma getirmenin yollarını bulmuştur. Böylece gelişmekte olan sanayiler, geri kalmış ülkelerde ya durdurulmuş ya da geriletilmiştir. Her bunalım sonunda, daha bir azgınlaşan, daha bir saldırganlaşan kapitalizm, geri kalmış ülkeleri kendi pazarları haline getirmek için daha yoğun ekonomik ve siyasal manevralara girişmiş, en gerici, en faşist sistemleri yerleştirmek yolunda çabalarını yoğunlaştırmıştır. Bu ülkelerde görülen ardarda darbeler, salt bu pazarları elde tutmak isteğinin bir sonucudur. Geri kalmış ülkelerin İkinci Dünya Savaşı öncesinde kapitalist dünya içerisindeki payı yüzde 13'tür. Bu oran 1958'de değişmemiş, gene yüzde 13 olarak kalmış, 1971'de ise ancak yüzde 14'e çıkabilmiştir. Buna karşılık dünya pazarlarında meta arzı yönünden sürekli bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu ülkelerin dünya ihracatındaki payları 1938'de yüzde 25, 1965'te yüzde 22 ve 1971'de ise yüzde 19'a düşmüştür.⁷

Bunalımların geri kalmış ülkelere yansımalarının yarattığı en büyük yıkım, siyasal alanda görülmektedir. Her ne kadar bunalım dönemleri genel olarak burjuvazinin zayıf, emekçi yığınların siyasal yönden güçlü oldukları dönemlerse de, bunalım merkezlerinde, burjuvazinin özellikle de devleti sınımsız ellerinde bulundurması ve böylece devrimci atılımları zor yardımıyla önleyebilmesi olanaklı hale gelmektedir. Dolayısıyla bunalım, bu merkezlerde bir devrime yo-

laşabilecek ortama ulaşmadan geçirilebilmektedir. Bunalım sonrası canlanma dönemi ise genel bir kural olarak, burjuvazinin en azgın olduğu, siyasal gericiğin şahlandığı dönemlerdir. Ancak bu olgunun kapitalizme bağımlı geri kalmış ülkelerdeki yansıması bir farklılık göstermektedir. Genellikle gecikmeli bir yansıma sözkonusu olduğu için birincilerde refah dönemi, ikincilerde ekonomik ve toplumsal bunalımın yeğince olduğu döneme raslamaktadır. Böylece birincilerdeki bunalım ikincilerdeki bir gevşeme dönemi ile, birincilerdeki gericiğin şahlanması dönemi ise ikincilerde bunalım dönemi ile çakışmaktadır.

Yukarda değinildiği gibi, 1966-1967 yıllarında, Avrupa bir bunalım dönemi yaşarken, 1967'de ABD'de büyük bir bunalım uçurmuş ve 1969-1971 döneminde bütün dünyayı kucaklamıştır. Bu dönem, Türkiye'nin en demokratik görünüme büründüğü 1967-1969 dönemini içermektedir. Daha aşağıda göreceğimiz gibi, bu dönem Demirel iktidarlarının bir dizi ekonomik kararlar aldığı, sınıf savaşımının ise giderek artan bir hızla yeğince olduğu bir dönemdir de. İşte bu aldatıcı görünüşür ki, 12 Martın Demirel'in demokrasi yanlısı politikasına (!) karşı gerçekleştirilmiş bir hareket olduğu yolunda yanlış tahlillere,⁸ "Demirel'in gözbebeğimiz gibi korunması gerektiği" yolundaki yargılara yolaçmıştır.⁹ 1971-1972 dönemi ise, kapitalist dünyada canlanış dönemi, Türkiye'de ise gericiğin en azgın dönemidir.

Lenin emperyalizmin niteliklerini belirlerken "siyasal gerici, *her zaman* emperyalizmin kendine has özelliğidir"¹⁰ diyor. Bu sözler, kapitalizmin emperyalizm aşamasına girmesiyle birlikte, burjuvazinin kendisini yadsıdığı, bir zamanlar gelişmesi için zorunlu gördüğü burjuva demokrasisinin bütün unsurlarının kendisi için ayakbağı haline geldiğini vurgulamaktadır. Bu, aynı zamanda, toplumdaki en gerici sınıflarla uzlaşacağı ve onunla da kalmayıp, ilerici güçlere karşı gerici güçlerin başını çekeceği de demektir. Ger-

⁵ Bkz: A. G. Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Monthly Review Press, New York 1969.

⁶ 1929-1934 döneminde ulusal gelir yüzde 2,3 artarken 1935-1939 yıllarında yüzde 6,5 oranında arttı. 1929-1939 arasında sınırlı üretimin artışı neredeyse iki katına (%80) çıktı. (Yalçın Küçük, *agy.*, s. 252.)

⁷ S. Menshikov, *The Economic Cycle: Postwar Developments*, Progress Publishers, Moscow 1975, s. 109.

⁸ Bkz: İsmail Cem, *agy.*

⁹ Sıkıyönetim Mahkemelerinde İrfan Uçar'ın başını çektiği bir grubun ifadeleri bu yoldaydı. Kanımızca bu ifadeleri salt bir "dönüklüğün" gerekçesi olarak yorumlamak yanlıştır. Asıl neden bu aldatıcı görünüşten kaynaklanmıştır.

¹⁰ V. İ. Lenin, "Emperyalizm ve Sosyalizmdeki Bölünme", *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 358.

çekten de emperyalizm döneminde, burjuvazinin gücünün yettiği her yerde en zorlu, en kanlı diktatörlükleri kurduğunu görüyoruz. Onun içindir ki, faşizm, emperyalizmin bağrında yetiştirip geliştirdiği ve her fırsatta ortaya sürdüğü vazgeçilmez bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Çağımız kapitalizminin kendi içinde bir sürü çelişkileri barındırmasına karşın, Amerikan tekeliçiliğinin İtalyan tekelleriyle, Fransız ya da Alman tekelleriyle sermaye bütünleşmesi yanında, siyasal bütünleşme çabalarında, özünde sürekli bir niteliğe bürünen bunalımların, kapitalizmin bu kaçınılmaz yazgısının, olabildiğince geciktirilmesi güdüsü yatar. Bu bütünleşme kendi aralarında olduğu kadar, sistemin eklentileri durumundaki geri kalmış ülkeler için daha da ivedilik kazanıyor. Bu bütünleşme sürecini yavaşlatacak her engel, karşısında emperyalizmin demir yumruğunu bulur.

Metropol ülkelerde, emekçi yığınlar daha örgütlü ve demokratik kazanımlara daha bilinçle bağlıdır. Bu nedenle kendi ülkelerinde emperyalizmin demir yumruğu kadife eldiven içine gizlenmiştir. Açık bir faşizmi kolaylıkla uygulamazlar. Belli sınırlar içinde de olsa demokrasi, işlerliğini sürdürür. Öte yandan zaman zaman bunalımlarla kökten sarsılmasına karşın, burjuvazi oldukça sağlam bir zemine oturmuştur. Çok köklü bir devrim dalgası olmadıkça yerinden sökülmesi olanaksızdır. Ama gene de iktidarına yönelik ciddi bir kalkışmada, en demokratik görünümdeki ülkede bile, emperyalizm faşist dişlerini göstermekte duraksamaz. Sıklaşan bunalım devreleriyle birlikte Batının kapitalist merkezlerinde neo-faşist siyasal güçlerin devletin kanda altında ağırlık kazanmaya başlaması¹¹ yaşadığımız dönemin bir başka özelliği olarak görünmektedir.

Ancak bunalımların kapitalist dünyanın kendi içersin-

¹¹ Örneğin İngiltere'de Ulusal Cephe (*National Front*) adı altında örgütlenen neo-faşist partinin İşçi Partisi ve Muhafazakâr Partiden sonra üçüncü parti gücüne erişmesi "renkilere ölüm" sloganı ile özellikle de beyaz işçiler ve orta tabakalar arasında etkinlik kazanması (*Time*, December 12, 1977) bu yöndeki gelişmelerin en son örneğidir.

İtalya'da ise neo-faşist Sosyal Hareket Partisinin NATO çevreleri ile işbirliği içinde darbe girişimleri bütün dünyaca bilinmektedir (*Yeni Ülke*, n° 2, 1978, s. 22).

Federal Almanya'da neo-faşistlerin ordu içine sızdığı, eski nazi cellatlarının sosyal-demokrat yönetimi altında itibar kazandıkları gözlemlenmektedir. Öteki Batı Avrupa ülkelerinde de benzer gelişmeler vardır.

de çözümü, siyasal planda en azından şimdilik, yıkıcı sonuçlar getirmemiş olsa da, bunun kapitalizme bağımlı ülkelerde siyasal altüst oluşlara yol açtığı yukarıda vurgulanmıştır. Emperyalizm kendi anayurdunda uygulama fırsatını ve olanağını bulamadığı faşizmi, kendine bağımlı ülkelerde çok daha kolay bir biçimde uygulayabilmektedir. Bu ülkelerde sınıf çelişkileri çok daha keskin, sınıf savaşmaları çok daha yeğindir. Egemen sınıflar emperyalizmle bütünleştikleri ölçüde varlıklarını koruyabilmektedirler, toplumun bütün alanlarında ipleri tam anlamıyla ellerine geçirmiş deşildirler. Bu nedenle de oturmamışlardır. Emperyalizmin desteği, ayakta durabilmeleri için zorunludur. Ufacık bir toplumsal karışıklıkta iktidarlarını sürdüremez hale gelirler. Buna karşılık geniş yığınlar ise sürekli bir zıtlasma süreci içersindedir, sınıf kutuplaşması hızlı bir biçimde sürmektedir. Bu durum gerek bilinçlenme yönünden, gerek örgütlenme yönünden güçsüzlüklerinin bir nedeni olmakla birlikte, yönetilmelerini de güçleştiren bir etmen olmaktadır. Böylece emperyalizmin dış desteğindeki yerli burjuvazi için en elverişli yönetim biçimi askerî ya da asker desteğindeki sivil faşist diktatörlüktür. Emperyalizme bağımlı ülkelerin 1950'lerden bu yana birbirini izleyen darbelerle sivil ya da üniformalı faşizmi kaçınılmaz bir yazgı gibi görmelelerinin nedeni budur. Bu ülkeler topluluğu içersinde burjuva demokrasisini aksatmadan uzun süre yaşatmış bulunan hemen hemen tek ülke yoktur.

Demek oluyor ki, 12 Mart olayını salt iç koşullara bağlamanın olanağı yoktur. Tam tersine dış koşulların, iç koşulların da önüne geçerek belirleyici bir etkinlik gösterdiğini kabul etmek gerekiyor. Böyle olunca da 12 Martta CIA parmağı var mıydı, yok muydu, ya da kontr-gerilla var mıydı yok muydu tartışmalarına girmek, bu yolda birtakım kesin kanıtlar getirmeye çalışmak bile fazladır. Biz, bu nedenle, 12 Mart olayının altında, CIA'sıyla, kontr-gerilla örgütüyle, vb. emperyalizmin bulunduğu hiç duraksamasız inanıyoruz. Kaldı ki, bu konuda bir dizi de açık kanıt vardır. 12 Martın ardında CIA'nın olduğunu söyleyen Demirel iktidarının Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Pakistan'a giderken Tahran'da İran Şahı ile yaptığı görüşmede, Şahın kendisine

Türkiye'de askeri bir darbe olacağını söylediğini İsmail Cem'e anlatmaktadır.¹² Şahın bu uyarısına karşılık Çağlayangil'in kendi ifadesiyle nasıl kayıtsız kaldığı, 12 Martın ne yönde gelişeceğinin dolaysız bir itirafıdır. Çağlayangil, hareketin en azından kendilerine (yani AP'nin temsil ettiği sınıflara) karşı olmadığını bildiği için bu kadar kayıtsız görünmektedir. Öte yandan gene Demirel'in bakanlarından ve AP'nin önde gelenlerinden Turan Bilgin de benzer bir değerlendirmede bulunmaktadır.¹³ Senatör Haydar Tunçkanat'ın açıkladığı, 12 Martın hazırlık stratejisi ile ilgili ünlü Dickson raporunun¹⁴ da AP'li bir yetkili tarafından hazırlandığı Koçaş'ın kitabında belirtilmektedir.¹⁵ Başka şeylerin yanında bütün bu açıklamalar, 12 Martın AP'ye karşı değil, AP ile birlikte yapılmış olduğunu gösteren tanıtlardır.

Konuyu bitirirken kontr-gerillanın üstünün küllenmesi yolunda yapılan bütün uğraşlara karşın, bu örgütün NATO'nun "dolaylı saldırı stratejisinin" bir uygulaması olduğu, Başbakan Ecevit tarafından¹⁶ açıklandığı kadar, Genelkurmay Hukuk Müşavirliği görevinde bulunmuş Emin Değer'in kitabında¹⁷ da sergilenmektedir. Dahası, o günlerde karanlık mahzenlerde sorguya çekilen yüzlerce kişinin, canlı birer tanık olarak, sorgucuların, "kontr-gerillanın esiri" oldukları yolundaki sözlerini anımsayacaklarını belirtelim.

2. İç Koşullar

Toplumsal bunalım dönemleri, sınıf savaşımının doruklarda dolaştığı evrelerdir. Onun için bunalım, nesnel olarak bir devrim durumu demektir. Ancak bu devrim durumunun ille de bir devrimle sonuçlanacağı kuralı yoktur. Bunalımı yaratan dış ve iç koşullar, devrim durumunun gidişini de belirlerler. Dış koşullar ne denli elverişli olursa olsun eğer iç koşullar ona uygun bir elverişlilik içinde değilse, örneğin ekonomik yapı ve dolayısıyla siyasal yapı, emperyalist

¹² İsmail Cem, *agy.*, s. 53.

¹³ İsmail Cem, *agy.*, s. 76.

¹⁴ Sadı Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a*, İstanbul 1977, Cilt 4, s. 1603-1606.

¹⁵ Sadı Koçaş, *agy.*, s. 1646.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1978.

¹⁷ Emin Değer, *CIA, Kontr-Gerilla ve Türkiye*, Ankara 1977.

sistemden bağımsız, kendi iç dinamizminin doğrultusunda doğal bir gelişme izliyorsa, kuşkusuz kapitalizmin bunalımları, etkinliğini içerde olumsuz yönde göstermeyecektir. Devrim durumu için de aynı şey söylenebilir. Türkiye gibi emperyalist sistemin giderek daha ayrılmaz bir eklentisi durumuna sokulan bir ülke için, bu, sözkonusu olmadığına göre, 12 Mart gibi bir olayın iç koşullarını da doğru tahlil etmek gerekiyor. Bu nedenle salt dış koşulları değerlendirip, iç koşulları hesaba katmamak, ya da salt iç koşulları gözönünde tutup, dış koşulları gözardı etmek eksik bir tahlildir, dolayısıyla da doğru bir tahlil değildir.

Gerçekten de Türkiye gibi kendine özgü tarihsel, toplumsal, kültürel özellikler taşıyan 40 milyonluk bir ülkenin egemen güçleri emperyalizmle bütünleşmek için ne denli çaba gösterirse gösterebilir, emperyalizmin çeşitli örgütleri yönetim kademelerine ne denli sızmış olurlarsa olsunlar ve üretim ilişkilerini ve ona bağlı olarak genel çizgileriyle siyasal tercihleri ne denli koşullandırmış olurlarsa olsunlar, toplumumuzdaki sınıf savaşımını istediklerince yönlendirdikleri gibi bir yargı kökünden yanlıştır. Tarihi, sınıf savaşımını oluşturur yolundaki materyalist tarih anlayışına aykırı olduğu için yanlıştır. Toplumların gelişmesinin kendi iç yasaları ile değil de birtakım dış güçlerin, örgütlerin tertip ve oyunları ile belirlendiği gibi bir sonuç çıkacağı için yanlıştır.

Toplumumuzun bütün sınıf ve katmanlarını, gerek ekonomik, gerek siyasal yönden önemli ölçüde etkileyen 12 Mart olayının doğru değerlendirmesini yapmak için, o güne dek uzanan toplumsal gelişmenin tarihsel bir kesitinin ayrıntılı bir tahlilini yapmak, toplumumuzdaki sınıf mevzilenmesinin 12 Mart öncesi konumunu, sınıflararası savaşımın bu gelişim içersindeki niteliğini nesnel bir irdelemeden geçirmek gerekir. Bu, oldukça kapsamlı bir incelemenin üstesinden gelebileceği bir iştir. Ve bizim bu genel değerlendirmemizin sınırları içersinde olanaksızdır da. Ama bu gerçeği gözardı etmeksizin, 12 Martın tarihsel gelişiminin çok kısa bir değerlendirmesinin yapılmasının olanağı ve zorunluluğu vardır.

12 Mart, burjuva yönetiminin faşizme yönelik bir nite-

lik değiştirme girişimidir. Bu nitelik değiştirme girişimi, belli bir nicel birikimin sonucu olmuştur ve kökleri 1950 DP iktidarına kadar uzanır. Dünya kapitalizminin 1948-1949 bunalımının hemen ngnlerinde Türkiye'nin emperyalist genişleme politikasına kapılarını araladığını görüyoruz. Bunalımın Avrupa'ya sıçramasıyla da 1950 DP iktidarı, kapıları ardına kadar açmış oluyordu. DP iktidarının sınıfsal temelini belirlemek gerekirse, içerde toprak ağalarının, dışarda ise emperyalizmin desteğindeki ticaret burjuvazisinin iktidar olduğu kolayca söylenebilir. Özellikle yabancı sermaye ve dış borçlanma ile kırsal kesime akan sermaye, bu akışı içerisinde kırsal alanlardaki mülkiyet ilişkilerini değişikliklere uğratarırken, topraktaki yoksullaştırmaya paralel olarak toprak birikimini de hızlandırmıştı. Bu oluşum, bir yandan toprakta büyük birimler halinde kapitalist işletmeleri yaratırken, ticaret sermayesini de şişiriyordu. Kapitalizmin kırsal alana girişi, kk aracı, tefeci ve tüccar aracılığıyla olur, yani ticaret sermayesi kanalı ile olur. Böylece yaygın bir meta ekonomisi, geleneksel üretim ilişkilerini zerek, onun yerini alarak gerçekleşir. Bu zlme on yıllık DP döneminin en belirleyici özelliğidir.

Ancak ticaret sermayesi sanayi sermayesinin de öncüsüdür. Meta ekonomisinin yaygınlaşması, sermaye yoğunlaşması ve kırlardan kentlere akış, nüfusun kentlerde yığılması, sanayi kapitalizminin önkoşullarını hazırlar. Gerçekten de DP bu nkoşulları hazırlayan bir iktisat politikası izlemiştir. O dönemde ülkenin bir baştan bir başa, karayolları, limanlar, havaalanları ve barajlar ve sulama tesisleri inşaatlarıyla bir şantiye haline getirildiği görülmektedir. Kuşkusuz bu gelişmelerde asıl devindirici g, bütün ülkenin emperyalizmin açık pazarı haline getirilmesi amacından kaynaklanmaktadır. Ama emperyalizm bu açık pazar olma girişiminin yanında özellikle tkretim maddelerinin üretimine dayanan bir imalât sanayiini de zendirmiş oluyordu. Kapitalizmin 1957-1958 bunalımı doğal olarak en başta yerli ticaret burjuvazisini etkiledi ve Türkiye kapitalizmini bir bunalım içine soktu. Onun yanında sanayi burjuvazisi de nebilecek kesimi görelili de olsa ticaret burjuvazisi karşısında güçlendirmiş oluyordu. Bu nedenle, 27 Mayıs 1960 hare-

ketinde, sanayi burjuvazisinin egemenlik savaşını da yatmaktadır.

Çağdaş toplumun itici gücü genel olarak işçi sınıfı, işçi sınıfının lokomotifi de sanayi proletaryasıdır. Sanayi proletaryasının gelişmesinin önkoşulu, sanayi burjuvazisinin gelişmesidir. Sanayi burjuvazisi olmadan sanayi proletaryası da olmaz. "Ancak onun [sanayi burjuvazisinin] egemenliği altında proletarya, devrimi ulusal bir devrim katına yükseltebilecek ulusal bir genişlik kazanır ve devrimci kurtuluşunun bir aracı haline gelen modern üretim araçlarının yaratılmasını bizzat sağlayabilir" diyor Marx.¹⁸ Gene Marx, ancak sanayi burjuvazisinin egemenliği ile feodal toplumun maddi köklerinin sklp atılabileceğini vurgulamaktadır. Ne var ki, sanayi burjuvazisinin egemen olmasının nkoşulları vardır. Bu konuda Marx şöyle diyor: "Sanayi burjuvazisi, ancak modern sanayiinin bütün mülkiyet ilişkilerini kendine göre biçimlendirdiği yerde hüküm sürebilir ve sanayi bu gücü ancak dünya pazarlarını ele geçirdiği yerde kazanabilir, nk ulusal sınırlar onun gelişmesine yetmez."¹⁹ Görüldüğü gibi sanayi burjuvazisinin egemenliği için *ulusal sınırlar* yeterli olmamaktadır, uluslararası bir büyüme göstermesi gerekmektedir. Türkiye sanayi burjuvazisinin önünde, kendi ulusal sınırları içersinde, yabancı sanayi ile boy lşmek gibi son derece güç bir sorundan başka, bir de ulusal sınırlar dışına taşma engeli durmaktadır. 1960-1970 döneminde Türkiye sanayi burjuvazisinin bir umutsuz ırpınışını görüyoruz. Ancak Türkiye sanayisi kendi kısır döngüsünün sınırlarını aşamamakla birlikte, toplam üretimdeki payı giderek artan bir lde yükselmiştir. 1960'larda sanayiinin toplam üretim içersindeki payı yüzde 14.7 iken 1970'te bu oran yüzde 21.6'ya çıkmıştır. Burada sanayi ürünlerinin fiyatları ile tarım ürünlerinin fiyatları arasındaki oransız değişmeleri ve sanayi adı altında salt montaja dayanan birimleri hesaba katmak gerekir.

Kısaca söylemek gerekirse, Türkiye'de belirli bir ilerleme göstermekle birlikte, sanayi, üretime egemen değildir. Dolayısıyla sanayi burjuvazisi de burjuvaziye egemen değil-

¹⁸ Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, Birinci Cilt, s. 259.

¹⁹ *Ibid.*, s. 209-260.

dir. Burjuvazinin kendi içersindeki bu egemenlik çekişmesi bütün bu dönem (1960-1970) boyunca süregelmiştir.

Sanayi burjuvazisinin, burjuvazinin öteki kesimleri ile çekişmesinde küçük-burjuvazinin desteğini sağladığı olgusu da bu çelişkinin bir başka özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayi burjuvazisinin henüz hiç bir varlık göstermediği 1960 öncesi dönemlerde, küçük-burjuvazinin ön planda gözükmesinin nedeni de, sanayi burjuvazisinin yapması gerekeni küçük-burjuvazinin üstlenmiş olması olgusudur. Küçük-burjuvazi bu tarihsel misyonu üstlenirken, kendisine düşen sınıfsal işlevini de bir başka sınıfın üstüne, işçi sınıfının üstüne atmış oluyordu. "Peki işçi sınıfının görevini kim yapıyordu? Hiç kimse".²⁰ 1960 sonrası dönemlerde ise sınıfların yavaş yavaş gerçek yerlerine oturduğu görülüyor. "Partiler-üstü politika" şampiyonu Türk-İş, işçi sınıfının bu küçük-burjuva görevini terketmemesi, sınıflararası denge unsuru olarak sınıf sendikacılığından uzak tutulması çabası içinde çırpınırken, işçi sınıfının tabandan gelen zorlaması ile "kendisi için sınıf" olma hareketinin DİSK'te somutlaşması gene bu döneme raslıyor. İşçi sınıfındaki bu gelişmeye paralel olarak legal bir sosyalist partinin, Türkiye İşçi Partisinin kurulması da emekçi sınıflar adına bir başka gelişme idi.

Türkiye sanayi işçisinin "kendisi için sınıf" olma yolundaki hızlı ilerlemesinin yanısıra, önemli zaafı da vardı. Sanayi proletaryası, özellikle İstanbul gibi bellibaşlı birkaç kentte yoğunlaşmıştı. İstanbul her yönüyle işçi sınıfının etkinliğinin en yoğun biçimde yansıdığı bir yer olmuştur. 15-16 Haziran 1970 olayları, proletaryanın gerçek gücünün ne olduğunu burjuvazinin kafasına en etkili bir biçimde sokabilmişti. Ama öteki illere de dağınık ve birbirinden kopuk bir biçimde serpilmiş bulunan sanayi proletaryası, İstanbul'a uyabilecek bir etkinlik gösteremiyordu. Zaman zaman gözlemlenen hareketler, bir kıvılcım gibi parlayıp sönen hareketlerdir. İşçi sınıfının birinci zaafı budur. İkinci zaafı ise öteki müttefikleriyle siyasal bağının henüz pekişmemiş olmasıdır. Oysa nesnel olarak köylülüğün büyük bir

²⁰ Marx, Engels, Seçme Yapıtlar, Birinci Cilt, s. 329.

bölümünü oluşturan küçük üretici ile işçi sınıfının sömürsü aynıdır. İkisini de sermaye sömürmektedir. Yalnızca sömürünün biçimiyle birbirlerinden ayrılırlar. Bu iki sınıfın yazgısını birleştiren ortak bir paydadır. Birinin yazgısı ötekinin yazgısına bağlıdır. Onun içindir ki Marx, "proletaryaya ile burjuvazi arasında yeralan ulusun büyük kitlesinin, köylülerle küçük-burjuvazinin, burjuva düzenine karşı, sermaye düzenine karşı sürdürülen devrimci savaşıma katılmaları sağlanmadan ve bu yığınlar proletaryayı kendi öncüleri olarak benimsemedikleri sürece, işçiler, ileri doğru tek bir adım atamazlar, burjuva düzeninin kılına bile dokunamazlar" der.²¹ Gerçekten de bu bağlaşıklık sağlanmadığından burjuvazinin kılına bile dokunulamıyordu. Oysa işçi sınıfının kaynaşmasına paralel olarak küçük üretici de sermayenin büyüyen gücü altında ezilmemek için çırpınıp duruyordu.

1967 bunalımı ABD'de patlak verirken Türkiye'de sermaye iç çelişkileriyle birlikte büyümesine devam ediyordu. Ama burjuvaziyi besleyen dış kredi kaynakları da tehlike çanlarını çalmıştı. Uluslararası malî çevreler (Dünya Bankası, Avrupa Para Ajansı, IMF vb.) bir devalüasyon için Demirel iktidarını zorluyorlardı. Demirel, liranın düşen değerini turistler ve işçi dövizlerine göre düşürmekle yetindi, ve vasıtalı vergileri artırarak, enflasyonun yükünü emekçi sınıfların sırtına yıktı. Uluslararası kredi kurumları köklü bir devalüasyon için Demirel'i zorluyorlardı. Kredi kaynakları kurumaya yüz tutmuştu. Konsorsiyumun 1967'de verdiği kredi 206,6 milyon dolarken, 1968'de 155,7 milyona düşmüştü. Demirel, 1969 seçimlerine kadar direnmeyi yeğliyordu. 1969 yılında Konsorsiyumun verdiği kredi 110 milyon dolara düşerken, Türkiye o yılki ödeyeceği 115 milyonun ancak 96 milyon dolarını ödemişti. Seçimden başarı ile çıktıktan sonra 1970 Şubatında, Demirel bütçesi AP içindeki başkaldırma ile reddedildi. Artık 12 Mart zeminine doğru hızlı bir kayış başlamıştı. Olaylar hızla birbirini izliyordu.

28 Martta toplanan Güvenlik Kurulu, yayınladığı bildiri ile, kendisini bütün kuruluşların üstünde tutan bir tavırla,

²¹ Marx, Engels, Seçme Yapıtlar, Birinci Cilt, s. 260.

gerektiğinde “düzeni korumak” üzere müdahale edebileceğini ilan ediyordu. Bu arada peşpeşe süren olaylar dizisi içinde, Siirt’te, Kadırlı’de ve Söke’de bir hafta içinde çıkan üç olay da ilginçtir. Son derece önemsiz nedenlere dayanılarak çıkarılan olaylarda beş kişi ölüyor ve bunların beşi de güvenlik kuvvetlerince öldürülüyor, halkın tepkisi ise askerî kuşatmalarla önleniyordu. İstanbul’daki işçi direnişlerinin olduğu fabrikaları tankların kuşattığı sık sık görülmeye başlandı. Perşembenin gelişi çarşambadan belli oluyordu. O günlerde bu gelişmeleri yorumlayan Kemal Aydar, olaylara askerî karıştırılması yolundaki gelişmelere değindikten sonra şu soruya yanıt arıyordu: “Yoksa Yahya Han modeli bir demokrasi hazırlığında mıyız? Bunu da millet bilmek ister.”²² Sungurlar’daki işgalde de işçiler fabrikayı askere teslim etmek koşulu ile boşaltıyorlardı. Doğu ve Güney-Doğu da ise bir süreden beri sürdürülen komando harekâtı iyice yoğunlaştırılmıştı. Böylece, ordu, iç güvenlik görevini iyiden iyiyeye benimsemiş oluyordu.

Öte yandan iş çevreleri hükümetten yeni önlemler alınması yolunda isteklerde bulunuyorlardı. Mayıs ayında Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanı Halil Kaya, ekonominin “okyanusa terk edilmiş bir tekne gibi olduğu”nu söyleyerek, işçilerin ücret istemlerinin engellenmesi, toplu sözleşme, grev ve lokavt yasalarının değiştirilmesi yolundaki tasarının tezelden yasalaştırılması, sanayinin hammadde ve döviz gereksinmelerinin karşılanmasını istiyordu.²³

Toplumdaki kaynaşmalar sürerken, hükümet, demire yüzde 40, buğdaya ise yüzde 6’lık bir zam yapıyordu. Arkasından yeni bir vergi tasarısı ile ortaya çıkan Demirel iktidarına karşı işçiler feryat ederken, Türk-İş’i ziyaret eden Demirel’e, Genel Başkan Demirsoy “bizi anlayan en iyi politikacılar arasındasınız” diyerek bir plaket armağan ediyordu.²⁴ Oysa ekonomide bunalım tepe noktalarına tırmanırken toplumsal olaylar da en yoğun dönemine girmiş bulunuyordu. Yönetenler yönetemez, yönetilenler de yöne-

²² Cumhuriyet, 10 Mayıs 1970.

²³ Cumhuriyet, 17 Mayıs 1970.

²⁴ Cumhuriyet, 24 Mayıs 1970.

tilemez hale gelmişti. Egemen sınıflar, bir iktidar değişikliği ile kan tazeleme çabası içine çoktan girmişlerdi. Sorunu, önce AP içinde Demirel ve ekibinin değiştirilmesi biçiminde çözmek istemişlerdi. AP içindeki 41’lerin bütçenin reddedilmesini sağlamalarına karşın Demirel istifa etmemişti. Daha sonra aynı bütçe, 41’lerin bir kesimi Demirel’in manevralarıyla geri döndürülerek kabul ettirilmişti. Demirel daha sonraki siyasal yaşamında da görüleceği gibi, köylü kurnazlığının en ince örneklerini vererek, politik arenada başarılı bir cambaz olduğunu kanıtlıyordu. Egemen güçlerin AP içindeki yeni iktidar kadroları arama çabası ustaca önlenmişti. Şimdi artık AP dışında iktidar seçenekleri aranıyor. Hiç kuşkusuz, egemen güçler için, rayından çıkmış bulunan ekonomik ve siyasal düzeni rayına en iyi şekilde ancak ordu oturabilirdi. Bu nedenle darbe söylentileri iyiden iyiyeye yoğunlaşmıştı. Ama Demirel bu konudaki bütün soruları “silahlı kuvvetlerin emir ve komuta zinciri içersinde, iktidarın yanında” olduğunu söyleyerek yanıtlıyordu. Aslında bu sözlerde büyük bir gerçek payı vardı. Yalnızca bir farkla, komuta zinciri iktidardan yanaydı, ama Demirel’den yana değildi. Demirel burda yanılıyordu. Ordunun başı olarak Genelkurmay Başkanının demeçleri, sık sık toplanan Millî Güvenlik Kurulu bildirimleri iktidarı destekler nitelikteydi. Ama köylü kurnazlığı içinde küçük hesapların adamı Demirel, gene köylü bölüğü ile o hesapların ötesinde çok daha büyük hesapların bulunduğu akıl erdiremiyordu. Bunalımın altında yatan köklü nedenleri göremeyip, yüzeydeki çalkantılara göre bir politika çizmişti. Ona göre bütün olayların kaynağı, üniversitelere yuvalanmış “küçük bir anarşist grubu” idi. Bunlar susturulursa her şey sülman olacaktı. Bunun yolu ise, polis ve elaltından desteklediği sivil faşist örgütler kanalı ile bu “anarşistleri” susturmak, o da olmaz ise orduyu işe karıştırmak ve “bunların hakkından gelmekti”. Kuşkusuz, Demirel’in kişiliği, burjuvazinin at değiştirme isteğinin önemli nedenlerinden biri idi. Kendisi ve ailesiyle ilgili yolsuzluk dosyalarının kabarmışlığı açısından, Osmanlı İmparatorluğu da dahil, gelmiş geçmiş başvezir ve başbakanlar içersinde en başta gelenlerden biri olmasına karşın, yarasız beresiz işin içinden sıyrılanların belki de en önde geleniydi.

Bu nedenle Demirel kendi yazgısını iktidar ile birleştirmiş bulunuyordu. Devlet demek Demirel demektir. Demirel'e yönelen hareketler düzene, düzene yönelen hareketler Demirel'e yönelmiş demektir. Oysa düzen kendini Demirel'den ayrı tutmak istiyordu, dolayısıyla Demirel, düzen adına hiç olmazsa geçici de olsa, feda edilecekti. Karar çoktan verilmişti, kararı tebliğ etmek için ortamın oluşması bekleniyordu. Nitekim *The Observer* daha Mayıs 1970'te teşhisini koymuştur. Bu İngiliz haftalığı şöyle diyordu: "Öğrenci sorunu, Türkiye'de ordunun müdahale olasılığını ortaya çıkaran sorunlardan yalnız bir tanesidir. İktisadi durumun bozukluğu ve fiyatların yükselmesi halkta büyük hoşnutsuzluğa yol açmıştır."²⁵ Gazete, Türkiye'de, askerî bir darbenin gerçekleşeceğini bir yıl önceden haber verirken, o günlerde Arjantin'de Kara, Hava ve Deniz kuvvetleri komutanları "reformcu" bir cunta oluşturuyorlardı.

1970 Mayıs-Haziranı, bunalımın, toplumun her kesiminde yansıdığı aylar olmuştu. Fındık üreticileri yanında pancar ekicileri, pamuk üreticileri, üniversite profesörlerinin yanında devletin öteki kademelerindeki memurlar, teknik personel yanında assubay hanımları, şu ya da bu biçimde direnişe geçmişlerdi. Güvenlik Kurulunda Komutanlar Anayasada değişiklik yapılmasını, Millî Güvenlik Kurulunun bir danışma organı olmaktan çıkarılıp, kurulun kadrosunun genişletilerek, parlamentonun ve hükümetin üzerinde bir karar organı haline getirilmesini öneriyorlardı.²⁶

En büyük kaynaşma ise işçi sınıfı cephesinde görülüyordu. Çünkü bunalımın en ağır yükü onların sırtına binmişti. Bu nedenle 1967'de 100 greve 9.463 işçi katılmıştı, 1968'de 54 greve 5.179 işçi, 1969'da 86 greve 20.155 işçi, 1970'te ise 72 greve 21.750 işçi katılmıştı.²⁷ İşverenler çalışma barışının korunması istemiyle hükümete baskılarını yoğunlaştırmışlardı. Türk-İş'in partilerüstü politikası ile işverenlere sağladığı destek, işçi sınıfının "kendisi için sınıf" olma sürecinin hızlanmasıyla birlikte zayıflıyordu. DİSK, Türk-İş'in ta-

²⁵ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1970.

²⁶ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1970.

²⁷ *İktisadi Rapor 1977*, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1977, s. 79.

banını kemiriyordu. Öncelikle bunun önlenmesi gerekiyordu. Hükümet, elçabukluğu ile sendikalar yasasındaki değişikliği gerçekleştirmek istedi. İşçi sınıfının buna karşılığı çok sert oldu. İşçiler kendi aralarında bir direniş komitesi kurdular. Onbinlerce telgrafla hükümeti protesto ettiler. Bununla da kalmadılar, 16 Haziranda İstanbul-İzmit karayolunu kestiler, kurulan barikatları aşarak İstanbul'u kuşattılar. Harekete DİSK üyesi işçiler kadar Türk-İş'e bağlı işçiler de katılmıştı. İstanbul'daki direnişe paralel olarak İzmir, Adana, İçel'de de işçiler direnişe geçtiler. İşçiler dört ölü vermişlerdi, ama Türkiye işçi sınıfı tarihinin en görkemli direnişini de yapmışlardı.

15-16 Haziran direnişleri, egemen sınıflar için alarm çanlarını çalmıştı. Hükümet hemen sıkıyönetime başvurdu. Bunun yanında bürokrasinin üst kesimlerini kendine daha sıkı bağlayabilmek için yeni bir personel yasası uygulama alanına soktu, böylece bürokrasi arasında üst kademelere doğru önemli bir farklılaşma yaratılıyor, bürokrasinin üst dilimleri burjuvaziyle ittifak içine sokulmak isteniyordu.²⁸ Bu girişime karşı da devlet personeli tarafından şiddetli bir direniş başladı, yüzbinlerce memur ve personel boykota giderken, bir başka tasarı ile askerî personel için daha da ayrıcalıklı olanaklar getiriliyordu.²⁹ Böylece Demirel orduyla da bütünleşmiş olacaktı.³⁰ Ordu ise OYAK gibi son derece güçlü bir holdingle bu bütünleşmeyi çoktan gerçekleştirmiş bulunuyordu. Şimdi daha başka şeyler istiyordu. Siyasal alanda daha etkin karar yetkisine kavuşmak. Bu ise başta Anayasa olmak üzere, yeni birtakım düzenlemelerle olabilirdi. Tağmaç, Millî Güvenlik Kurulu toplantısında "sosyal hak arama eğitimlerinin ekonomik gelişmelerin çok ilerisine geçmesi kar-

²⁸ Tuncer Bulutay, "Türk Toplumsal Hayatında İktisadi ve Sosyal Gelişmeler", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Eylül 1970, n° 3, s. 90-91.

²⁹ *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1970.

³⁰ Daha sonra Demirel ve takımı 12 Martı ne denli kendilerine karşıymış gibi göstermeye çalışmış olurlarsa olsunlar, orduyu iktidarlarına ortak etmek için büyük çaba harcadıkları, 12 Mart öncesinde açık-seçik görülmektedir. Demirel'in bu yöndeki çabaları gerek parlamento içinde, gerekse de parlamento dışında sık sık açıklanmıştır. CHP'li parlamenter Selahattin Hakkı Esatoğlu ağustos başlarında Parlamantoda yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: "Demirel daha şimdiden, memleketi, Doğuda komandolara, Batıda sıkıyönetime teslim ederek, bizzat kendisi, iktidarı askerlerle paylaşmış durumdadır." (*Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1970.)

şısında, millî nizamın korunabilmesi için Anayasada değişiklik” yapılması gerektiğini vurgulamıştı. Böylece ordu, komuta zinciri içinde, yargı, yürütme ve yasama güçlerini kendinde toplayan yeni bir düzenleme ile etkinliğini artıracaktı. Ayrıca Tağmaç, Demirel’e, “her düzensizliğin içine asker sokmayınız, bunun doğuracağı menfi neticeleri de göze alınız”³¹ uyarısını yaparak, komuta zincirini parçalayabilecek beklenmedik girişimlerin olabileceğini de anlatmak istiyordu. Aynı günlerde CHP Genel Sekreteri Ecevit ise Yunanistan modeli bir yönetim olasılığına değinerek “eğer kendi meselelerimizi halletmede kendimizle başbaşa kalabilirsek, bir yabancı tuzağına düşmezsek veya dikta rejimi kurulmazsa”,³² sorunların kısa zamanda çözümleneceğini söylüyordu.

Öte yandan Ağustos ayına gelindiğinde artık 12 Martın geriye sayması başlamıştı. En önemli ekonomik karar bu dönemde alındı. Yüzde 66,6’lık bir devalüasyon gerçekleştirildi. Böylece uluslararası malî çevrelerin istekleri yerine getirilmiş oluyordu. İçerde ise sanayi sermayesine yeni bir darbe vurulurken, ticaret sermayesi için koşullar daha da elverişli hale getiriliyordu. İhracatı artırmayı amaçladıklarını söylemelerine karşın, devalüasyonun, ihracatı pek de artırmadığını, ithalâtı ise görece olarak canlandırdığını görüyoruz.

Yıllar	İthalât (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)
1966	718,3	490,5
1967	684,7	5.222,3
1968	736,6	490,4
1969	801,2	536,8
1970	947,6	588,4
1971	1.170,8	676,6

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, *İktisat Raporu*, 1977, s. 481, 493.

Devalüasyonun asıl amacı ise uluslararası malî merkezlerden kredi koparabilmek ve dışarda biriken işçi dövizlerinin içeriye akmasını sağlamaktır. Yoksa Demirel’in büyüyen Türkiye edebiyatının arkasında yatan gerçekler son derece farklıydı. Şöyle ki: Türkiye’nin 1967-1971 döneminde dünya ticaretindeki payı, bu yıllar arasında sürekli bir düşme gös-

³¹ *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1970.

³² *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1970.

termiştir. 1967’de dünya ihracatında Türkiye’nin payı yüzde 0,275 iken, bu oran, her yıl düşerek 1971’de 0,215’e inmiştir. Aynı dönem içersinde dünya ticaretindeki payı da yüzde 0,310’dan yüzde 0,275’e düşmüştür.³³

Aynı ay içersinde, görünüşte birbiriyle ilişkisi olmayan bir başka gelişme de, sıkıyönetim komutanlığını yürüten ve ordan da Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanma işlemi tamamlanmış ve gazetelerde ilan edilmiş olan Kemal Atalay’ın kararnamesinin yırtılarak, yeni bir kararname ile Faruk Gürler’in Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmasıydı.

Birbirinden ayrı bu iki olayı birleştiren bir başka gelişme ise işveren sendikaları Genel Sekreteri Halil Kaya’nın “hükümette güvenmediklerini” açıkça ilan etmesiydi. Bu üç olayın sonuçları ise yavaş yavaş günışığına çıkıyordu. Üç aylık sıkıyönetim sonunda İstanbul’da 1.100 işçi işten atılmış,³⁴ faşist komandoların cinayetleri yoğunlaşmış ve AP’den kopanlar yeni bir parti oluşturmuşlardı. Böylece olaylar zinciri, 12 Mart halkasına doğru hızla uzanıyordu.

İki

12 MART OLAYI

12 Martı sınıfsal temeline oturtmak gerekiyor. Bu yapılmadan, Türkiye’de 1967’lerden beri sürüp gelen bunalımın dönüm noktasını doğru değerlendirmek olanaksız. Hareketin itici gücü neydi, bir başka deyişle, başı çeken hangi sınıftı ya da sınıflardı? Ayrıca bu sınıflar hangi sınıfa ya da sınıflara karşı yönelmişlerdi? Görünüşe bakılacak olursa, 12 Martın uygulayıcılarının deyimleriyle, anarşiye karşı, anarşiyi önlemek üzere harekete geçilmişti. Türkiye “beynelmillel komünizmin ciddi bir tehdidi” altındaydı. Neydi bu “beynelmillel komünizm” tehdidi? Dönemin ünlü başbakanı Erim’in ifadesine göre “İsveç’ten Basra Körfezine kadar” uzanan son derece kapsamlı bir saldırı sözkonusuydu. Melen’e göre ise bu saldırı, “Türkiye Cumhuriyetini yokedecek, yurttaşlarını Sibiryaya sürececek, ordan getirdiklerini Türkiye’ye yerleştire-

³³ 1975 Yılıın Sonunda Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, Aralık 1975, s. 145.

³⁴ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1970.

cek, ve böylece son Türk Devleti" tarih sahnesinden silinecekti.³⁵ Dolayısıyla "Türkiye Cumhuriyetini koruma ve kollama" görevini yerine getirmek üzere, ordu harekete geçirilerek bir "savaşa" itilmiş oluyordu. Şimdilerde deli saçması gibi görünen bu sözler, sokaktaki sıradan bir vatandaşın değerlendirmesi değildi. Olayların, sıradan vatandaşlıktan yetkili konumlara sürüklediği en resmî ağızların demeçleriydi bunlar. Radyolarda, basında, kamuoyunu bütün 12 Mart dönemi boyunca buna inandırmaya çalıştılar.

Gerçeklikte toplumda bir bunalım vardı, anarşi de vardı. Ama bunalımın da, anarşinin de kaynağı, egemen sınıfların içine düştükleri ekonomik ve siyasal ortamdan besleniyordu. İşçi sınıfının örgütlenme düzeyi ve siyasal bilinci, iktidara yönelecek güce erişmiş değildi. İşçi sınıfındaki kaynaşma, grevler, fabrika işgalleri yoğunluk kazanmıştı, ama bu hareketler, emeğin, burjuva düzenlenmesinin sınırları içinde kalıyordu, yani ücretli emeğin düzenlenmesi sınırları içinde. Her ne kadar 15-16 Haziran hareketi, işçi sınıfının istemleri arasına birtakım siyasal öğeler getirmişse de, bu istemler iktidara uzanacak bir içerikten epeyce uzaktı. Bir başka deyişle, işçi sınıfı, genel hareketi ile sermayenin her gün ağırlaşan ekonomik baskısını hafifletmek çabası içerisindeydi, devrimi yapacak örgütsel, ideolojik ve siyasal düzeye erişmemişti.

Öte yandan proletaryanın, burjuvazinin düzenine yönelik ciddi bir kalkışımı için temel önem taşıyan köylülük ittifakı doğrultusunda önemli bir belirti bile yoktu. Köylülüğün, özellikle de orta köylülüğün içindeki kaynaşmalar, toprak işgallerine varan yoksul köylülüğün toprak istemleri dışında, gene kapitalizmin kırsal kesime taşıdığı yoksullaşma ve yıkımın doğal bir sonucu olarak küçük üreticinin ürünlerinin düşük düzeyde gerçekleşen fiyatlarına karşı tepkisi niteliğindeydi. Köylülüğün bağımsız bir siyasal talepte bulunamayacağı olgusu gözönünde tutulduğunda, bu hareketler de iktidar anlamında siyasal bir özellik taşıymıyordu.

Küçük-burjuvazinin esnaf, zanaatçı, küçük dükkancı gibi kesimleri ise, yıkımlarının nedenlerinin kapitalizmin yıki-

cılığından geldiğini kavrayacak bir bilince erişmiş değillerdi. Tam tersine, geleneksel tutuculukları ile, yokoluşlarını, kapitalizmin yarattığı anarşide arayacakları yerde, siyasal "anarşide" görüyorlardı.

Küçük-burjuvazinin en canlı, siyasal yönüyle en bilinçli kesimi ise, asker-sivil-bürokrat kesimiydi. Öğrenci ve aydınları da bu genel bölümlenmenin içerisinde düşünüyoruz. Bu kesim, aslında, yüzyıllık bir siyasal tarihin başoyuncuları olarak Türkiye'nin sınıf savaşımının içinde görülmektedir. 12 Mart olayında bu kesim, bir anlamda başka sınıflar adına yürütegeldiği oyunun son perdesini oynamıştı. Doktorların, hukukçuların, üniversite profesörlerinin, öğretmenlerin siyasal canlılığı, üniversite gençliğinin zaman zaman yığınsal boyutlara ulaşan hareketlerinin bir eklentisi olarak görülmekteydi. Bu aldatıcı görüntü, giderek üniversite gençliğinde, toplumsal değişimin itici gücü olmak gibi bir başka yanlış izlenimin doğmasına neden olmuştu. Küçük-burjuvazinin bu çeşitli gruplarının siyasal platformda hak iddia etmelerine karşın, kapitalizmin gelişen boyutları içerisinde, olsa olsa, baş aktörlerin dublörleri olmak görevini yüklenmiş olabileceklerdi. Ama bu işlevlerinin farkında değillerdi. Aslında işin canalcı noktası da burdaydı. Burjuvazi, yüzyıldan beri küçük-burjuvaziye yüklediği bu görevi, bir kez daha yüklemiş bulunuyordu: küçük-burjuvaziye truva atı olarak öne sürme taktiği.

Ayrıca, küçük-burjuvazinin hareketliliği, özünde çağımızın bir olgusu, üretici güçlerdeki köklü değişmeleriyle birlikte, toplumdaki sınıf mevzilenmelerinin getirdiği bir zorunluluk olarak da gözönünde tutulmalıdır. Tekelleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak ve dahası, tekelciliğin bir üst aşamaya, tekelci devlet kapitalizmi aşamasına sıçramasına paralel olarak, küçük-burjuvazi içindeki ayrışmanın çabuklaşmasının yanısıra, genel olarak küçük-burjuvazinin mutlak bir mülksüzleşmesi de sözkonusudur. Bu yoksullaşma dönün orta burjuvasını temsil eden mühendis, bilim adamı vb. gibi meslek gruplarını doğrudan emek-gücünü satan ve onun dışında hiç bir üretim aracı bulunmayan emekçiler haline getirmektedir. Bilinç olarak burjuva önyargılardan sıyrılmamış olmakla birlikte, nesnel olarak bu unsurlar işçi

³⁵ *Milliyet*, 30 Haziran 1972.

sınıfına yakınlaşmaktadır. Bu olgu, bu tabakaların ikircikli durumlarının kimi zaman egemen sınıflar, kimi zaman da emekçi sınıflardan yana belirsiz bir biçimde belirmesine neden oluyordu. Dolayısıyla küçük-burjuva milliyetçiliğinin şovenizme varan *nasyonalizmi* ile reformcu *sosyalizminin* birleşmesi sonucu *nasyonal-sosyalizmin* ideolojik ortamı hazırlanmış oluyordu.

Demek oluyor ki, mevcut düzenin temel yapısına yönelmiş bir kalkışma sözkonusu değildi. Sözkonusu olan, burjuvazinin kendi bunalımının siyasal düzeyde yeni bir çözümlenmesiydi. Bu çözümlenmede ekonomik bunalımla rayından çıkmış olan ve büyük yaralar almış bulunan iktidar lokomotifini yeniden düzene sokmak, onarmak, iktidar kadrolarını yenilemek ve iktidarlarını pekiştirmek amaçlanmaktaydı. Bir başka deyişle, burjuvazinin kendi kendisiyle hesaplaşmasıydı. Bu hesaplaşmada, malî burjuvazi ile sanayi burjuvazisi arasındaki hesaplaşma da vardı.

İşin sınıfsal yönü böyleydi, ama bir de siyasal yönü vardı. Zaman zaman bu yönü ağır basıyordu. Muhtıranın içeriğine bakıldığında “reformcu” “güçlü” bir iktidar isteniyordu. Böylesine bir içerik genel olarak ilerici çevrelerde son derece yanlış birtakım yargıların kaynağı oluyordu. Özünde, amaç da buydu zaten. Güçler dengesinin ortalarda bulunduğu bir sırada gelebilecek olan direnişleri hafifletmek. Ve bu amaca başarı ile ulaşılabiliyordu. Muhtıranın gerçek yüzünü görebilmek için günlerin geçmesi gerekiyordu. 12 Mart, egemen güçlerin her zorda kaldıklarında başvurdukları düpedüz faşizmden başka bir şey değildi. Uygulamada geliştirilen yöntem farklılığı vardı. Bu kez “güçlü iktidar” bir anayasa profesörünün cübbesine sarmalanmış “reformcu” bir hükümet kılığında yığınların önüne sürülüyordu.³⁶ Yani 12 Mart, ne bir küçük-burjuva radikalizmi hareketi, ne de bir “bonapartçılık” hareketi idi. Hareketin ordudan gelmiş olması, bu tür yanlış yorumlara yolaçmıştı. 12 Mart, “burjuvazi üzerinde

namlunun diktatörlüğü değil, namlunun desteğinde burjuvazinin diktatörlüğü”nü pekiştirme hareketiydi ve “asker, burjuvaziye asker olarak değil, jandarma olarak gerekliydi”.³⁷ Burjuvazinin bu oyunu, ordu dahil, bütün kurumlar için geçerliydi. Kendi kuralları içinde oynadığı sürece, demokrasi de işlerlik kazanabilirdi, hatta “reformcu”, “devrimci” hareketlere bile izin vardı. Meclisi de, siyasal partileri de, birer göstermelik kuruluşlar olarak değil, onlara gereksinme duyduğu için elinde tutuyordu. Gerçekten de Mecliste ufak tefek sızlanmaların dışında, ciddi bir direnme yoktu. Sokağı da sıkıyönetimle ele geçirmiş oluyordu. Yargıyı ise bir yana iterek kendi hukuk kurallarını işletecekti.

12 Mart Muhtırasının “reformcu” görünümü hiç de boşuna değildi. Kuşkusuz faşizm elini kolunu sallayarak iktidar koltuğuna oturamaz. Son derece ince hesaplarla, toplumdaki güçler dengesini gözönünde tutmak zorundadır. Bu noktada, iş, faşizmin uluslararası düzenleyicilerine düşer. Faşizm, en usta uzmanlarca, uzun yıllar boyu laboratuvar çalışmalarıyla, dünyanın dörtbir yanındaki uygulamalarıyla yetkinleştirilen stratejilerin, o toplumun somut koşullarına uyarlanmasıyla gerçekleştirilebilir. CIA'nın 12 Mart uygulamasındaki yerini bu yönüyle değerlendirmek gerekir. Yoksa, CIA'yı toplumun nesnel gelişme yasalarını değiştirebilecek, istediğini yapabilen, toplumlar üstü bir güç olarak değerlendirmek gibi bir yanılgıya düşmek kaçınılmaz hale gelir. Mikrop uygun bulunduğu ortamda ürer ve hastalığa neden olur. CIA'nın elverişli ortam bulduğu anda uygulama alanına koyduğu “devrim stratejisi”lerinden biri, ABD Dışişleri Bakanlığı danışmanlarından Prof. Eichelberger tarafından hazırlanmış, CIA yetkililerinden Miles Copeland'ın 1970 yılında Londra'da yayımlanan *The Game of Nations* adlı kitabına alınmıştır. 12 Martın uygulamalarına oldukça benzerlik içinde bulunan bu stratejinin bir özetini, 1971 Şubatında yayımlanan Doğan Avcıoğlu'nun *Devrim Üzerine* adlı yapıtından aktarıyoruz. CIA'nın “devrim” stratejisi şöyledir:

“Baskıya dayalı iktidar temeliyle doğrudan doğruya ilgili eylem örnekleri şunlar olabilir: Ordu, istihbarat servis-

³⁷ Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, Birinci Cilt, s. 283.

³⁶ Erim'in birinci kabinesinde 11'ler olarak adlandırılan grubun önde gelenlerinden ve 12 Martın kahramanlarından Sadi Koçuş, dört cilt tutan anılarında *toplumcu-milliyetçi* düşünceye yakın olduğunu açıkça itiraf etmekte (s. 1932) ve “toplumcu-milliyetçi” ekibin liderlerinden Mustafa Kaplan, Muzaffer Özdağ ve Rifat Baykal'ın kendisini CKMP (şimdiki MHP)'ye çağırduklarını belirterek, onlara katılmadığı için hayıflanmaktadır (s. 1703).

leri ve polis ile hükümete bağlı başka paramiliter örgütlerin güç, ya da etkinliğini artıran her türlü tedbir, belli cins politik faaliyeti kanun-dışı sayan ve kovuşturulmasını öngören eylemler. ...

"Devrimci hükümetin [bu, 12 Martta 'reformcu hükümet' olarak sunulmuştur] ihtiyaç halinde kullanacağı bas-
kı gücü şu unsurları kapsar: 1° Mevzuat, 2° Polis, 3° Orga-
nize istihbarat servisleri, 4° Propaganda, 5° Örgütlü askerî
güç — ordu.

"*Mevzuat*: Devrim aşamasında politik istikrar sağlamak üzere yeni kanunlar getirme zorunluluğu aşikârdır. Amaç, hükümetin tutamadığı her türlü yıkıcı ve bölücü eylemi kanun dışı kılmaktır. Metod, bu konudaki mevcut kanun hükümlerini gözden geçirmek, genişletmek, açıklığa kavuşturmak ve bunları bir büyük kararname, ya da bir seri kararname halinde ilân etmek ve en geniş biçimde yaymaktır. Bu mevzuat devlet güvenliğinin temeli olur. Polisin ve iç istihbarat servislerinin görevlerini tanımlar, vatandaşların ödev ve haklarını sınırlar. Bu tip mevzuat mümkün olduğu kadar açık olmalıdır, fakat hükümete yeteri kadar geniş takdir hakkı kalması için, genel ifadelerle kaleme alınmalıdır. Bir sınıf ve zümreye karşı ayırım yapıyormuş gibi görünmekten, söz, fikir, tenkit gibi temel özgürlükleri kaldırıyor-
muş izlenimi vermekten kaçınmalıdır. Fakat mevzuat, hükümetin kendisini korumak için gerekli gördüğü eyleme girişebilme olanağını sağlamalıdır. ... Bütün toplu yürüyüşler izne bağlanmalı ve tehlikeli büyüklükteki sokak gösterileri yasaklanmalıdır. Adli mahkemelerin, devrimci hükümetin kontrolünde olduğu kabul edilmelidir. Güvenlik kanunlarının ihlâliyle ilgili kararların, hükümetin güvenliğine karşı işlemesi düşünülemez.

"*Polis*: Bütün hükümet örgütleri içinde polise, devrimin ilk aşamalarında en büyük dikkat gösterilmelidir. Polis, güvenlik sisteminin savunma setidir ve orduya ihtiyaç gösterecek kadar şiddetli olmayan bütün bunalımlarda kamu düzeninin koruyucusudur... Polis, devrimci bir hükümetin, partizan bir paramiliter silahı olmalıdır.

"Güvenlik polisinin özellikle görevleri şunlardır: Bir muhbir şebekesine dayalı güvenlik istihbaratının kitle halinde

toplanması, normal izleme ve sorgu metodlarıyla güvenlik olaylarının soruşturmasının süratle gerçekleştirilmesi, şüpheli hükümet aleyhtarı grupların alt kademelerine sızma, etkin ayaklanmaları önleme servisinin genişletilmesi.

"*İstihbarat*: Devrimin (ya da herhangi bir hükümetin) bütün güvenlik sisteminin sinir merkezi, gizli bir örgütte toplanır. Örgütün kimliği ve varlığı, ancak devrimci hükümetin başkanı ve mümkün olduğu kadar az sayıdaki öteki önemli liderler tarafından bilinir. Hükümet örgütünün içinde gizlenmiş (hatta hükümetin dışında tutulmuş) bu örgüt, hükümet başkanına, ciddi karşı-devrim tehditlerini anında ezebilmek ya da bütün güvenlik politikasını çizebilmek için gerekli kritik istihbaratı sağlamakla sorumludur. İster başlama halinde, ister başlamış olsun, ister kabinedeki bakanları, isterse ordudaki bir yüzbaşını ilgilendirsin, her türlü zararlı faaliyet hakkında bilgi sahibi bulunmak ve uyanık durmak bu örgütün görevidir.

"Görevini yerine getirebilmesi için öteki bütün güvenlik ve istihbarat servislerden gelen (imalât) bu örgüte açık olmalıdır. Örgüt, (uygun örtülü kanallar yoluyla) özel soruşturmalar, izlemeler, vb. sevk ve idare edebilmelidir. Şüphe edilen karşı devrimci her türlü faaliyetin üst kademelerine sızmayı sağlayacak olanaklara sahip bulunmalıdır.

"*Propaganda*: Propaganda, mutlak bir silah değil, bir yardımcı silahtır...

"Devrimci aşama zarfında, sağlam hükümet propagandası, baskı ve şiddet gücünün kullanılmasına sıkı sıkıya bağlanmalıdır. Propaganda, baskı ve şiddetin devamlı kullanılmasını 'haklı göstermeye' hizmet etmelidir.

"Basın, kontrol altında tutulmalıdır.

"*Askerî güç*: Devrime bağlı ve etkin bir ordunun önemi açıktır. Bu sadakat hiç bir zaman peşinen mevcut sayılmamalıdır. Devrimci aşama zarfında, silahlı kuvvetler içinde yıkıcı faaliyetlere karşı bir istihbarat sistemi kurulmalıdır. Aynı zamanda bir politik eğitim programının başlatılması uygun düşebilir. Bunların üstünde ordunun teçhizat ve eğitiminin iyileştirilmesi, maaşların muntazam ödenmesi ve mümkün olduğu kadar yüksek tutulması önemlidir. ...

"Kısaca, devrimci bir hükümet ülkeye gerçekçi bir Ana-

yasa vermelidir. Genellikle profesörler ve hukukçulardan kurulu Anayasa Komisyonlarının gerçek politik yaşamdan habersiz kitabî teorilerine iltifattan, devrimci hükümetler kaçınmalıdır”.³⁸

CIA'nın yalnızca strateji hazırlamakla kalmadığı, ayrıca her ülkede siyasal kadroların hazırlanmasında, paramiliter örgütlerin kurulması, maddî destek sağlanmasında da etkin görev yaptığı bilinmektedir. Türkiye’de CIA ve ona bağlı kontr-gerilla örgütünün faaliyetlerinin gizli kalmış pek çok yönleri olmakla birlikte, bazı önemli ipuçları da açığa çıkmış bulunmaktadır. Tunçkanat'ın açıkladığı ünlü “pasifikasyon” raporu dışında, Koçaş'ın anılarına aldığı “Türkiye’de askerî gruplaşmalar” adı altında ele geçirilen bir Pentagon raporunda şöyle denilmektedir: “Başlıca 4 askerî grup teşekkül etmiş olup, bunların en etkilisi KOMUTA ZİNCİRİ’dir. Bu örgüte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sunay ve kurmayları dahil olup, diğer general ve kıta subaylarının çoğunluğunun da desteğine sahip oldukları sanılmaktadır. ... Orgeneral Sunay, kesin ve gerçek bir politik kanaati olmayan, vasat nitelikte, dar görüşlü, eski kafalı bir politikacı. Fakat kendisini çok beğenen, ihtirash bir general olmasına rağmen askerlerin yardımı ile iktidara gelebilir.” Daha 1961 yılında hazırlanan bu raporda bir başka grubun lideri olarak gösterilen Türkes’le “eğer şartlar uygun olursa ... bir anlaşmaya varmanın mümkün olabileceği” belirtilmektedir.³⁹ Gene Koçaş'ın elinde bulundurduğu bir belge ile “aşırı sağcı bilinen bazı kişilerin bir yabancı devlet sınırları içinde faaliyet gösteren bir örgütten para aldıkları” ve “3000-5000 dolardan 350.000 dolara kadar para alanlar” bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁰ Faşizmin emperyalizmden soyutlanmayacağı olgusu gözönünde tutulduğunda 12 Martın arkasındaki siyasal güçleri kestirmek için uzunboylu bilgi aramanın gereği yoktur.

Demek oluyor ki, 12 Martı değerlendirirken karşı-devrimin strateji ve taktiklerinin emperyalist güçler tarafından

³⁸ Bkz: Doğan Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, Bilgi Yayınları, Ankara Şubat 1970, s. 194, 202-205, 212.

³⁹ Sadi Koçaş, *agy.*, cilt 4, s. 1616.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 1522.

uzun vadeli bir hazırlık döneminden geçtiğini akıldan çıkarılmamak gerekiyor. 12 Mart Muhtırasını toplumsal bunalımın patlama noktasına geldiği dönemde, yönetenlerin yönetemez hale geldiği bir dönemde, güçlü devrimci direnişlerin oluştuğu bir dönemde ve bunların sonucunda siyasal iktidar değişikliğinin kaçınılmaz hale geldiği bir dönemde, devrimle karşı-devrimin çatışmasından ortaya çıkan bir dengeyi ifadesi olarak almak herhalde daha doğrudur. Toplumdaki sınıf çatışması, toplumun her kesiminde yankısını buluyordu ve sermaye iktidarının derme çatma çatısını çatırdatıyordu. Bu çatışmanın ordu içinde de yankı bulması pek doğaldı. Gerçekten de 12 Martın öngünlerinde Türkiye’de bir “küçük-burjuva radikalizmi” esas gücünü ordudan alarak, askerî bir darbe ile iktidara yürümek özlemi içersindeydi. Ne var ki, egemen sınıflar, 27 Mayıs 1960 gafletini bu kez göstermeyecek, sonu belli olmayan bir serüvene yanaşmayacaklardı. Dolayısıyla da kozlar açık oynanıyordu. Küçük-burjuva radikalizminin aceleci ve kararsız tutumu ile işbirlikçi burjuvazinin feleğin çemberinden geçmiş, deneyimli, sabırlı kurnazlığı karşı karşıya gelmişti. Taraflar 27 Mayıs 1960’tan bu yana ellerine topladıkları kozlarını aynı masaya dökmüşlerdi. Oysa tarih küçük-burjuvazinin kozlarını çoktan geçersiz kılmış bulunuyordu ve kaybetmesi pek doğaldı. Karşı taraf bu olgunun bilincindeydi, ama herhangi bir küçük-burjuva çılgınlığının önceden önünü almak için bir oyalama içersinde, ortak bir anlaşmaya varmış gibi görünüyordu. Bu anlaşma “aşırı sol” ve “aşırı sağ” konusunda takınılacak ortak tutumdur. “Aşırı sağ” olarak verilen ödün, tarihsel işlevini çoktan tamamlamış fanatik dinci çevreleri kapsıyordu. “Aşırı sol” ise iktidara karşı en güçlü savasını veren soldan başlayıp küçük-burjuva ilericiliğine kadar uzanıyordu. Kapitalizmin güçlendirilmesi ve “nizamın tesis edilmesi” konusunda tam bir görüş birliği vardı. Yalnızca başta toprak reformu olmak üzere, ötekilerin ne olduğu pek belli olmayan bir dizi “reformlar” öngörülmüştü. İşbirlikçi sermaye bunlara “şimdilik evet” diyebiliyordu. Parlamento konusunda ise “demokrasi” adına hiç bir ödüne yanaşmadı. Karşı taraf da buna “peki” demişti.

O dönemde 9 Mart ve 12 Mart diye bilinen gelişmeler

bu pazarlıkların sürdürüldüğü günlerdi. Ve Muhtıra bu pazarlıkların bir ifadesi olarak biçimlendirilmişti. “Partilerüstü bir hükümet” kurulacak, Anayasanın öngördüğü “re-formlar” gerçekleştirilecekti. Eğer bunlar yerine getirilmez ise parlamento dağıtılacak, silahlı kuvvetler duruma elko-yacaktı!

Muhtırayla birlikte küçük-burjuva radikalizmi teslim senedini de imzalamış oluyordu. Ordu alarına geçirilmiş, emir kumanda tek elde toplanmıştı. Demirel’e ise şapkasını alıp başbakanlık koltuğunu tezelden terketmek kalyordu. Ancak Cumhurbaşkanı “partilerüstü yeni hükümet kuruluncaya dek” hükümete “devam” emrini vermişti. Ve bu hükümet hemen yüksek rütbeli 20 subayın emeklilik işlemlerinin altını imzalıyordu. Küçük-burjuva radikalizmi için beklemediği sersemletici bir darbe oldu. Bu sersemlik sürerken sivil kanat ise daha umudunu yitirmemiş, bir şeyler bekliyordu. Oysa emperyalizm ve işbirlikçileri uzun süreden beri hazırladığı tuzakları, ilerici hareketin en solundan “göbekçiler” olarak bilinen CHP’nin merkezilerine ulaşan çizgi üzerinde bir bir kurmaya başlamışlardı. İpler CIA ve kontrgerilla denilen gizli örgütler eline verilmişti.

Kurulacak yeni bir hükümetin başına önce bir başbakan aranmaya başlanmıştı. Daha doğrusu bu başbakan önceden saptanmıştı.⁴¹ Aranan ilk nitelik, tarafların kolayca kabul edebileceği, tarafsızlığını görünüşte ustalıkla gizleyebilecek, esen rüzgâra göre yön değiştirebilecek birisi olmalıydı. Bu nitelikte bir başbakanlık en çok Erim’e yaraşır. CHP’nin “göbekçi” diye adlandırılan sağcı kanadının önde gelen kişilerindendi. 1950 öncesinde CHP içinde *otuzlar* olarak bilinen ve DP’nin gerici girişimlerine parti içinde destek olan grubun liderliğini de yapmıştı, ve özgürlükler üzerine “şal çekilmesini” öneren ve bu yüzden adı “Şalçı”ya çıkan bir politikacıydı. CHP’nin 1950 öncesi son kabinesinde bayındırlık bakanlığı görevinde iken Amerika’dan ilk “uzman” getirme onuru da Erim’e aitti. DP döneminde ise, CHP’nin en güç-

süz görüldüğü bir sırada Menderes’in danışmanlığını yapmış, partisine yüz çevirmişti. Daha sonra CHP içerisinde DP’nin ve AP’nin temsilciliğini yapmıştı. Bu nedenle bir süre için partisinden bile atılmıştı. Sol’un geçer akça olmaya başladığı dönemlerde ise Yön dergisi ve Sosyalist Kültür Derneği ile flört etmiş, köy enstitülerinin yeniden kurulması konusunda konferanslar vermişti. Üstelik adının başında profesörlük, hem de devletler hukuku profesörlüğü gibi bir unvan da vardı. Kısacası Erim, oturtulduğu başbakanlık koltuğunu, zayıf kişiliğini içinde gizlediği profesörlük cübbesiyle doldurabilecek nitelikte biriydi. Burada bir parantez açarak, 1967 yılında başa geçen Yunan Cuntasının, başbakanlık koltuğuna aynı niteliklere sahip bir hukuk profesörünü geçici bir süre için oturtmuş olduğuna değinelim.

Erim’in başbakanlığı altında yeni kabine oluşturulurken “tek seçicilik” görevini gizli örgütler üstlenmişti. Üyeler “sicili sağlam” kişiler arasından seçilecekti. Bakanlığı sözkonusu olan pek çok kişinin adı geçiyor, ardından üstü çiziliyordu. Örneğin CHP’li eski bir amiral “bozuk sicil” yüzünden bakanlıktan olmuştu. CHP’nin “göbekçi” takımından bir mebus olan bu emekli amiralin bütün kusuru, zaman zaman gazetelerde, NATO üyesi bulunan Türkiye’nin kendi savunmasını biraz daha gözeterek hareket etmesi gerektiğine değinen ve NATO’nun aksayan yönlerini eleştiren yazılar yazmış olmasıydı. Ertesi gün yaptığı basın toplantısında “suçsuzluğunu” savunması para etmedi.⁴² İlahların gazabına uğramıştı bir kez. NATO’yu eleştirmekten daha büyük suç olamazdı. O günün koşullarında Türkiye’de bu türden olaylar “basit”, “küçük” olaylardandı. Ama bu basit ve küçük olaylar bir büyük gerçeği gösteriyordu: 12 Martın asıl siyasal kaynağını.

Birinci Erim hükümeti kurulurken, kapalı kapılar ardında neler döndüğünü bilmek bugün için olanaklı değildir, ama çok şeylerin döndüğü de kesindir. Üyelerinin kimi Dünya Bankasından, kimi NATO içerisinde seçilerek kurulan hükümet, burjuvazinin babil kulesini andırıyordu. Ancak,

⁴² Bu kişi emekli amiral Sezai Orkunt idi. Daha sonra kendisini ispatlamak için hayli çaba harcadı, ve bir ölçüde bunu başardı da. Karşılık olarak yönetim kurulu (TRT gibi) üyelikleri ile ödüllendirildi.

⁴¹ Bu noktada Koçuş’un anılarına bir kez daha dönmek gerekiyor. 12 Martın gelişmesinin dışında kaldığını ısrarla tanıtmaya çalışan Koçuş, belki de bir dikkatsizliğin sonucu, 12 Mart öncesinde Erim’e başbakanlık alıp almayacağını sorduğunu, Erim’in de “şartlara bağlı” diye yanıt verdiğini ağzından kaçırılmaktadır. Bkz: *Atatürk’ten 12 Mart’a*, Cilt 4, s. 1860-1861.

bir "reform hükümeti" görünümü verilmeye özen gösterilmişti. Hükümet içerisinde "beyin takımı" diye adlandırılan kesimin büyük çoğunluğu sanayi burjuvazisinin sözcüleri konumunda, "namuslu", "millici" kimselerdi. Kapkaççı, vurguncu, karaborsacı spekülâtorler yığınından oluşan işbirlikçi burjuvazinin başı-bozuk gidişine bir çekidüzen vermek eğilimi yanında, kapitalist gidişi frenleyen, bu yöndeki çabalar önünde en büyük engel haline gelmiş olan kapitalizm-öncesi kalıntıları temizlemek eğilimi egemendi. Planlı ve kapitalistleşme sürecini hızlandıracak bir ekonomik programla ortaya çıkmışlardı. Ne var ki, ne emperyalizmin o günkü durumu, ne ona tümüyle bağımlı hale gelmiş bulunan Türkiye ekonomisinin niteliği, ne de hükümetin arkasındaki siyasal destek bu politikaya elverişliydi.

Sermaye ihracının değişmez yasalarından biri, gittiği yerde kendisi için güvenli bir ortam sağlamasıdır. Bu yüzden varlığını tehlikeye düşürecek herhangi bir kıpırdanış karşısında hemen harekete geçmek için en tutucu, en gerici unsurlarla işbirliğine girer. Bağımsız bir sanayileşme çabasına giren, ya da "millileştirme" eğilimi taşıyan güçleri ne pahasına olursa olsun durdurmak zorundadır. O nedenle ne olduğu belirsiz "reformcu" iktidarlara karşı bu çevrelerden herhangi bir destek beklenemezdi. Gerçekten de bu dönemde yabancı yatırımcıların, özellikle de Amerikan ve Alman yatırımcıların faaliyetlerini yavaşlattıkları, buna paralel olarak özel sektörün de bir bekleyiş içine girdiğini görüyoruz. Onlar da kısa süreli bir bekleyişten sonra bütün güçleriyle saldırıya geçtiler.

Muhtıra verildiği günlerde "sol" tam bir keşmekeş içerisinde idi. Bir sürü fraksiyonların yanında, her gün yeni fraksiyonlar doğuyor ve bütün gayretleriyle birbirlerini suçluyorlardı. Tam bir kavram kargaşası içinde, en temel ilkelere bile bir birlik sağlanamamıştı. Dahası, neyin temel ilke, neyin strateji, neyin taktik olduğu da belli değildi. Amaçlar araç haline getirilmiş, araçlar amaçlara dönüştürülmüştü. Her grup ötekini oportünistlikle, revizyonistlikle, pasif olmakla, korkaklıkla, teslimiyetçilikle suçlar olmuştu. İlerde eylem keskinliğine dönüşecek olan laf keskinliği yarışı başını almış gidiyordu. Karşı-devrimin şaha kalktığı bir

dönemde, devrimci cephe birbirine düşmüştü. Örgütlü olmanın yerini örgütsüzlük almış, grupçuluk günün geçerli modası olmuştu. Bu gruplaşmaların dışında siyasal bir örgüt olarak yalnızca TİP vardı. O da aynı gruplaşmaların sonucu olarak bir grup birimine inecek kadar ufalmıştı. Solun, nicel olarak hiç de küçümsemeyecek gücünü alabildiğine dağıtmış olması, egemen çevrelere bulunmaz bir faaliyet ortamı hazırlamış oluyordu. Onun için başlangıçta tam bir demokratik ortamın sağlanacağını, "Mao'nun, Guevera'nın fikirlerinin kürsülerde serbestçe söylenebileceği" bir ortam yaratılacağını radyolarda ilân eden Erim, yüzseksen derecelik bir dönüş yaparak "balyoz gibi kafalara ineceğini" gene radyodan bangır bangır bağıırıyordu.

Sıkıyönetim ilânıyla egemen çevreler bir raund daha kazanmış oluyorlardı. Önceleri şaşkınlık ve ikircikli bir tutumda bulunan egemen güçler, sıkıyönetimin ilânı ile derlenip toparlanmışlar, yeğın bir propaganda ve ihbar kampanyasına başlamışlardı. Sıkıyönetimin ilânı ile birlikte bütün sol basın birer birer kapatılmış, yönetim yerlerine baskınlar düzenlenmiş, anti-komünizm silahlarının en geçerli olacağı ortam yaratılmış oluyordu. Düzmece raporlar, uydurma haberler, ortaya çıkarılan gizli örgütler, gerici basının manşetlerini donatıyordu. 27 Mayısçılardan Ekrem Acuner'in Dr. H. Kıvılcımlı ile birleşip komünist ihtilal hazırladığı, M. Belli'nin Karadeniz yoluyla D. Almanya'ya geçtiği, Yakup Demir'in, Karadeniz Ereğlisi'ne motorla silahlar soktuğu haberleri, gizli örgütlerin yalan makinelerinde imal edilip, işbirlikçi basına peşpeşe ulaştırılıyordu. Bu beyin yıkama faaliyetleri sürdürülürken, hükümet de "reform tasarılarını" hazırlamak üzere yoğun çalışmalara girişmişti. Öte yandan bir orgeneral, bir tümgeneral, bir tuğgeneral, bir amiral ve iki albaydan oluşturulan bir komisyon, anayasayı değiştirmek, daha doğrusu yeni bir anayasa (12 Mart Anayasası) hazırlamak işine girişmişlerdi.⁴³ Gizli tutulan bu çalışmalar kamuoyuna sızdırılınca daha önce "dünyanın en mükemmel anayasası olan 27 Mayıs Anayasasını kimse değiştiremez" diyen Erim, hemen ağız değiştirmiş, ve "reform-

⁴³ Ortam dergisi, n° 3.

ların yapılabilmesi için birtakım değişikliklere lüzum” olduğu yinelemeye başlamıştı. Aslında burjuvazi “reform” gerekçesi arkasına sığınarak anayasanın “dokunulmazlık” büyüsunü bozmak istiyordu. Yoksa mevcut anayasanın yetersizliği, yeni bir anayasanın yerine konması gereksinmesi daha bir yıl öncesinden Tağmaç’ın ağzından ifadesini bulmuştu. Gerçekten de bu büyü bozulduktan sonra, mevcut anayasanın “lüks” olduğu, Erim’in ağzında sakız haline geldi. Erim, bu “lüks” sakızı ağzında istekle çiğnerken, 27 Mayıs Anayasasının hazırlayıcıları, anayasa profesörleri hapisaneleri boylamıştı bile.

Hiç kuşkusuz bu tırmanın doruğuna, Elrom’un kaçırılmasının hemen ardından, Başbakan yardımcısının radyoda verdiği işaretle binlerce yurtseverin bir gecede toparlanıp sıkıyönetim kışalarına doldurulması ile ulaşılmıştı. Plan çok önceden hazırlanmış, Elrom olayı yalnızca bir uygulama gerekçesi olarak gösterilmişti. Bir rehineye karşı hem de devlet tarafından, binlerce rehine önceden hazırlanan listelere uygun olarak hapisanelere dolduruluyordu. Yurt ölçüsünde sürdürülen bu süre avı aydınlara, profesörlere, özellikle de “öğretmenlere, köylü sınıfının bu yetenekli kişilerine, sözcülerine, okumuş adamlar sınıfının bu proleterlerine” karşı düzenlenmişti. Öğretmen “bir av hayvanı gibi bir bucaktan öteki bucağa kovalayan valilerin keyfine”⁴⁴ terkediliyor, böylece onların kişiliğinde faşizm geniş köylü yığınlarına keskin dişlerini gösteriyordu.

Faşizme karşı direnebilecek odaklar bir bir dağıtılırken egemen güçler arasındaki işbirliği de giderek daha pekişiyordu. Anayasanın değiştirilmesi, bu işbirliğinin en somut ilk adımıydı. Alelacele hazırlanan değiştirme gerekçesi meclislere sunulduğunda, parlamenterler, aylıklarını iki kata çıkarmakla meşguldü. Direnebilecek olanlara karşı “askerler böyle istiyor” tehdidi yetiyordu. AP sözcüsü, yeni tasarının “esaslarının kendi seçim beyannamelerinde bulunduğunu” belirterek, bu tekliflere 7 maddelik bir ek teklifle katılıyordu. Bu yeni teklifler içerisinde Tabii Senatörlük’ün kaldırılması da vardı. Muhtıranın daha ikinci ayında her şey ortaya

çıkılmış, şapka düşmüş kel görünmüştü. Bir ucu 27 Mayıs hareketine kadar uzanan tüm ilerici hareketlerden öç alma iştahı içerisinde bütün gerici unsurlar ayağa kalkmıştı, sanık sandalyesine ise on yıllık bir tarih oturtulmuştu. Basınla yürütülen yoğun ihbar kampanyası, sıkıyönetim bildirileri ile de destekleniyor, “değerli” ihbarlar para ile ödüllendiriliyordu. Sanayi ve Ticaret Odaları, “sayın muhbir vatandaş” sunulmak üzere sıkıyönetim emrine büyük miktarlarda paralar tahsis ettiklerini açıklıyorlardı. Yiğitliğin, devrimciliğin, namusluluğun ucuzladığı, her türlü ucuzluğun ise göklere çıkarıldığı bir dönem yaşanıyor. İrtica bütün gücünü 12 Martçıların arkasında toplamıştı. Menderes’in bakanlarından Celal Yardımcı, Tercüman gazetesinde, Erim’i desteklemenin bir “vatan borcu” olduğunu söylerken, aynı gazetenin günlük yazarı Ahmet Kabaklı, 27 Mayıs Anayasasını “anarşistlerin anayasası” olarak ilân ediyor ve anayasa ile birlikte bütün hazırlayıcılarının “yerlebir edilmelerini” öneriyordu. 27 Mayısçı Ekrem Acuner, AP’li komisyon üyelerince sorguya çekilirken, komisyon üyesi Mecdi Argun “Acuner, 1960 ihtilâlini yapmıştır ... eğer 1960 ihtilâlini başaramadan yakalansaydı asılırdı. Bu bakımdan yine yapabilir. Acuner bizzat emaredir”⁴⁵ diyordu. Aynı gün *Cumhuriyet* gazetesi bir başka haber daha veriyordu. Eski Yassıada kaçağı, Türk-Alman Dostluk Grubu Başkanı, Afyon milletvekili Rıza Çerçel’in, Almanya’nın eski nazilerinden Ankara Büyükelçisi onuruna verdiği şölende, büyükelçi “hürriyet düşmanlarına hürriyet verilemez” diyerek kampanyaya katılmıştı. Bu, elçinin, bulunduğu ülkede, o ülkenin içişlerine pervasızca burnunu sokması olayı değildi. Dünya kamuoyunda 12 Mart faşizmi aleyhine yaygınlaşan havanın dağıtılması için Alman hükümetinin Türkiye’deki faşizmi resmen desteklediğinin bir ifadesiydi. Nitekim Almanya’nın Sesi Radyosunun “Avrupa’nın en çok tanınan başbakanı” olarak ilan ettiği Erim’in de sık sık kullandığı sözlerdi bunlar. “Hürriyet düşmanlarının hürriyetlerinin” ortadan kaldırılması için 27 Mayıs Anayasası değiştirilmeliydi. Oysa aynı günlerde yüzlerce devrimci, anayasayı ortadan kaldırmak suçundan, idam istem-

⁴⁴ Karl Marx, Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, Birinci Cilt, s. 336-337.

⁴⁵ *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1971.

leriyle sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanıyor, güvenlik kuvvetleri sokaklarda devrimci avına çıkıyordu. Şimdi vatani ve cumhuriyeti savunma görevi *Babıalide Sabah* gibi en gerici basının omuzlarına yüklenmişti: "Büyük Cumhuriyetimize, son kalan Anavatanımıza, Cumhuriyet devrinde en büyük darbeyi 27 Mayıs vurmıştır. ... Zira 27 Mayıs devletin gücünü zedelemiş, meşru devlet adamlarını birer birer çam gibi sallandırmıştı. Devleti merkez mihverinden oynamış, bugüne kadar gelen ortam ve huzursuzlukların en büyük hatta tek sebebi 27 Mayıs hareketidir diyebiliriz."⁴⁶ Bu gerçeği Ahmet Yıldız senatoda şu sözleriyle vurgulamıştı: "Hiç bir Atatürk ve Anayasa karşıtı kuruluş, hiç bir egemen sınıf örgütü ve hiç bir tutucu-gerici çevre gösterilemez ki, anayasa değişikliğinden yana olmasın."

27 Mayıs Anayasasının karşıtı olarak gerçekleştirilen 12 Mart Anayasası, 27 Mayıs hareketinin kazanımlarını geri almak, küçük-burjuvazinin devlet yönetimindeki etkinliklerini azaltmak ve faşist bir iktidarın hareket alanına genişletmek amaçları taşıyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için, yasama, yargı ve yürütme arasındaki dengeyi yürütme yararına bozmak, yargının gücünü alabildiğince azaltmak söz konusu idi. Görünüşte yasamanın gücüne dokunulmamakla birlikte, yürütmenin güçlendirilmesi, özünde yasamanın da etkinliğinin azalması demekti. Üstelik yürütmeyi temsil eden hükümetin de üstünde Milli Güvenlik Kurulu vardı ve pek çok kararlar önce ordan geçirilecekti. İlerde bu ilk önemlerle de yetinilmeyecek, yeni önlemler getirilecekti.

Solun büyük bir kesimi, daha ne olup bittiğini anlamadan hapisanelere doldurulmuştu, bir kesimi ise egemen güçlerin istedikleri alanda, onların seçtikleri koşullarda "savacı" kabul etmişti. Böylece de yenilgiyi peşinen kabul etmiş oluyordu. Gerçekten de kısa sürede sol her iki ayda bir uzatılması gereken sıkıyönetim için birer gerekçe olmaktan öteye geçemeyen yerel dramatik olayların yaratıcısı görünümüne bürünmüştü.⁴⁷ Sağ adı altında birkaç dindar, fanatik

⁴⁶ *Babıalide Sabah*, 19 Ağustos 1971.

⁴⁷ 12 Martı değerlendirirken Türkiye Solunun gelişme çizgisini yerli yerine koymak zorunluluğu vardır. Ancak başlıbaşına bir inceleme konusu olarak 12 Mart olayı içersinde tahlil etmenin olanağı yok. Bu nedenle ancak olayın gidişi

köylü içeri tıklılırken, siyasal irtica, savcı makamına iyice yerleşmiş bulunuyordu.

Artık "reform" konusuna elatmanın, "beyin hükümeti" ile kozları paylaşmanın sırasıydı. Gene ilk işaret AP'den geldi. "Reformların" "mevcut ve muhafaza edilmek istenen millî nizamla kabili telif görülmediği" çıkışına, öteki gerici partiler de katıldı. Hükümet içersinde öncelikle saldırlacak hedefler saptandı. İlk ateş Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına yöneltildi. Bakanlığın başında bulunan ve "millî petrol" tezi ile Petrol Ofisi Genel Müdürlüğünden atılan, ordan da CHP'den senatör seçilen İhsan Topaloğlu bulunuyordu. Bu eski bürokratin ilk eylemi, varil başına 91 sent daha ucuz bir fiyatla petrol ithal etme girişimi olmuştu. Karar, başta yabancı petrol şirketleri olmak üzere, bütün işbirlikçileri harekete geçirmişti. AP organı *Son Havadis* ve AP'li eski enerji bakanı Nahit Mentese ateş püskürüyordu. Topaloğlu, yabancı petrol şirketlerini kastederek "menfaatleri bozulanlar yeni bir oyun sahneye koydular" diyor ve şöyle sürdürüyordu. "Türkiye ne zaman indirimli fiyatla petrol ithal edecek olsa, derhal bu petrolün ya ucuz olmadığı, ya da kalitesinin düşük olduğu yaygaraları ortaya atılır. Ham petrolün ucuza ithalinden zarar görenler, bu konuda yeterli bir bilgisi olmayanları aldatabilecek ve kamuoyunu yanıltacak iddiaları gayet ustalıkla piyasaya sürerler". Topaloğlu bu stratejik noktada bir süre tek başına savunmaya geçtikten sonra, kaleyi teslim edip köşesine geri çekilmek zorunda kalmıştı.

İkinci saldırının hedefi Dış Ticaret Bakanlığı oldu. Bu bakanlığın başına bulunan Özer Derbil de "millî petrol" tezini savunduğu için petrol ofisinden atılan bir teknisyendi. Derbil dış ticarete bazı düzenlemeler, çeşitli yolsuzluklar, karaborsa ve spekülasyonların önlenmesi yönünde bazı girişimlerde bulununca, işbirlikçi ticaret burjuvazisinin gazabına uğradı. Derbil'in yerinden uzaklaştırılması için türlü tertipler düzenlendi, ekonomideki bunalımın, fiyat artışlarının nedenleri bakanın sırtına yüklendi. Aynı hükümette görev

içersinde değinilmiştir. Doğrularıyla, yanlışlarıyla Türkiye toplumunun yakın tarihinin oluşmasında birincil etkinliği olan bu konuya, ağırlığı ölçüsünde burada yer verilememiş olduğunu belirtelim.

alan AP'li Tekel Bakanı Haydar Özalp "bu arkadaş özel sektörü tamamen tasfiye etmek zihniyeti güdüyor" diyerek savaşımı içerden destekliyordu.

Üçüncü hedef ise Dünya Bankasından başbakan yardımcılığına getirilen Atila Karaosmanoğlu oldu. Karaosmanoğlu Türkiye'de kapitalizm-öncesi ilişkileri bir ölçüde tasfiyeye yönelik, kapitalizmin gelişmesinin önündeki engelleri azaltabilecek ılımlı bir toprak reformu tasarısı hazırlamıştı. Böyle bir tasarı, toprak ağaları ile işbirlikçi burjuvaziyi ayağa kaldırmaya yetti. Karaosmanoğlu'nun da içerisinde bulunduğu onbirlerin ayrılmasından sonra kurulan hükümetin Devlet Bakanı Orhan Öztirak bu tasarıya değinirken "Birinci Erim Hükümeti tarafından sevk edilen ilk tasarı uygulanırsa idi, Türkiye büyük bir iç harbe sürüklenmek durumunda kalırdı"⁴⁸ diyebiliyordu.

Egemen güçlerin "reform" gibi terimlere tahammül yoktu. Bütün sorun, amaçladıkları açık faşizmin ayaklarını sağlam oturtabilmek için zaman kazanmak, bu yolda yürürken karşılaşılacak pürüzleri temizlemektir. Hükümetin adı "reformcu" da olabiliyordu, "devrimci" de. Sorun, yığınları belli bir süre oyalayabilmektir. Zamanı geldiğinde hükümet de, hükümet başkanı da acımasızca tutulup bir kenara atılacaktı. Zamanı gelmişti ve "reformculuğu" ciddiye alan bu kişiler onbirler olayı ile safdışı bırakıldı. Böylece bir raund daha kazanılmış oluyordu.

Faşizm içerde tırmanışını sürdürürken, dışardan da gerekli desteğini alıyordu. 12 Martın hemen ardından Amerikan trafiği hem Türkiye'de hem de Orta Doğu'da göze çarpan bir yoğunluk kazanmıştı. Başkan Nixon, Haziran ayı içinde Ankara Büyükelçisi William Handley'e gönderdiği gizli mesajda "Türklerle bugüne kadar afyon konusunda çok konuştuk. Artık iş bekliyorum" diyordu. Bu "iş" Erim tarafından hakkıyla yerine getirildi, yüzyıllar boyu Türkiye köylüsünün büyük bir kesiminin tek geçim kaynağı olan haşhaş bütün Türkiye'de yasaklandı. Erim'in bu "büyük devlet adamlarına yaraşır" kararının karşılığı, 25 milyon dolarlık bir kredi oldu. Bu övgülü sözlerden pek hoşlanmış olan Erim, ABD'

⁴⁸ *Milliyet*, 30 Haziran 1972.

nin Yunan cuntası ile Pire limanından yararlanma konusunda vardığı anlaşmanın ardından 6. Filonun Türk limanlarından serbestçe yararlanacağını açıklarken, *New York Times*'a da "İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden beri Türkiye, hür dünyanın ileri bir karakolu ve kalesidir" demecini patlatıyordu.

Öte yandan 12 Mart faşizminin gönüllü ideologluğunu üstlenen Metin Toker, Yunanistan'a gönderilerek Yunan Cuntası ile görüşürülüyor ve bir Türk-Yunan Konfederasyonundan söz ediliyordu. Arkasından İran'a gidip Şah'la görüşen Toker, İran'ın da katılacağı üçlü bir yakınlaşmanın zeminini oluşturmaya çalışıyordu.

Türkiye'de gelişen olaylara paralel olarak, öteki Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerinde de aynı yıl önemli gelişmeler oldu. Bu ülkeler arasında mekik dokuyan Amerikan diplomatları yanında, gizli görüşmeleri yürüten birtakım kişiler de gölge gibi dolaşıyorlardı. CIA şefinin bu ülkelere birkaçını gizlice ziyaret ettiği basına kadar ulaşmıştı.

Washington yetkilileri yıllardan beri ilk kez Kahire'de karşılanıyor ve "önemli görüşmeler" yapıldığı bildiriliyordu. Ziyaretlerin hemen ertesinde Enver Sedat kendisine karşı "sol bir komplo" düzenledikleri gerekçesiyle en yakın arkadaşlarını tutuklattı. Mısır'ın "demokratlaşacağı" bütün dünyaya ilan edildi.

Arkasından Fas'ta Kral Hasan'a karşı garip bir darbe düzenlendiği açıklandı. Darbeciler hemen kurşuna dizilirken, Hasan daha sıkı bir rejim kurarak en faşist generallerini köşe başlarına getirdi. Irak'ta ise İngilizlerin desteğinde bir darbe girişimi gerekçesiyle yüksek rütbeli 45 subay tutuklanıyordu.

Asıl önemlisi de Kral Hüseyin'in Ürdün'deki Filistinliler konusunda Arava Çölünde İsrail Başbakanı Yigal Allon ile Kasım 1970'te vardığı anlaşmayı uygulamak üzere Amerika'dan sağladığı F-104 uçakları ve M-16 silahlarının desteğinde, Filistinlilere karşı yürüttüğü kanlı saldırıydı. Böylece Filistin gerillaları Ürdün'den temizlenip atılıyorlardı.

Sudan'da da "sol" bir darbe düzenlendi. Ancak birkaç gün dayanabilen bu kansız darbe, Mısır'ın desteği ile kanlı bir biçimde bastırıldı. Yüzlerce kişi kurşuna dizilirken, darbe-

den, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan sorumlu tutuluyordu.

Görülüyor ki Türkiye’de yaşanan faşist tirmanış bütün bir bölgeyi kucaklayan emperyalist manevraların bir halkası niteliğindedir. İçerde, 12 Mart Muhtırasının güçlü paşaları ile karşı-devrimci güçler arasında, giderek açıklığa kavuşan bir bütünleşme gözlemlenirken, dışarda da uluslararası ölçekte gerici nitelikte yeni bütünleşmelerin ortamı oluşturuluyordu. Kumanda zinciri Washington’a kadar uzanan bir takım gizli örgütler, önceden özenle hazırlanmış planları olduğu gibi uyguluyorlardı. Toplumun her kesiminde yürütülen saldırı, kazandığı her mevziden sonra yeni mevziler arıyor ve bu ilerleyiş içerisinde, çevresindeki unsurları bir bir temizliyor, giderek sermayenin en azgın, en zorba unsurlarıyla bütünleşiyordu. Bu nedenle en soldan başlattığı terör ve baskı, zamanla CHP’nin sol kanadını da aşarak Genel Başkan İsmet Paşa’ya kadar ulaştırılmıştı. Sıkıyönetim savcılarının iddianamelerinde başlatılan bu suçlamalar, bütün gerici basının başsayfalarından, gerici partilerin sözcülerinin ağızlarına ulaşıyordu. AP sözcüsü *Son Havadis*’te Abdullah Uraz, “1961 yılından son günlere kadar, başta İnönü olmak üzere, bütün mesul CHP’lilerin sözlerini ve yazılarını altalta getirin, karşıya hesabı çoktan görülmesi gereken bir parti ve kimseler çıkar beyler” diyerek, sıranın artık CHP’ye gelmiş olması gerektiğini belirtirken, aynı gazetede Tekin Erer de “herkes anladı ki, milletimizin en büyük gücü olan Ordu ile milletimizin en büyük siyasî teşekkülü bulunan AP olmasa memleketimizin hali haraptır” diye yazıyordu. Gerçekten egemen güçlerin gözünde binlerle ifade edilebilecek subay ve assubayını ya emekli eden ya da hapisanelere tıkan bir ordu artık asker değil, jandarmaydı. Faik Türün gibi paşalar sokak sokak, ev ev bu görevi hakkıyla yerine getiriyordu. O nedenle “Asker” İsmet Paşa, “jandarma” Faik Paşa’ya karşı çıkmıştı. Bu da en sağ kanadı ile de olsa, CHP’nin de silkeleneceği atılması demek oluyordu. “Güçlü başbakan” Erim ise tarihsel görevini çoktan yerine getirmiş, işlevini tamamlamıştı. Erim, kendisini “destekleyen gücün etkisinin zayıfladığını tesbit edince”⁴⁹ istifa ettiğini söylüyordu, ama zayıf-

⁴⁹ Cumhuriyet, 31 Temmuz 1972.

layan kendisini destekleyen güç değil, güçlenen faşizm karşısında kendi kişiliğiydi.

Melen başbakanlığı, faşizmin Türkiye üzerine kara bir bulut gibi oturduğu bir dönemi simgeliyordu. Melen işe Yunan gazetesi *To Vima*’ya “Türkiye’de sağ sol diye bir mesele yoktur. Komünizmin saldırısı vardır” demeciyle başlamıştı. Komünizm ise kontr-gerillanın karanlık mahzenlerinde işkence altına yatırılmıştı.

ÜÇ

S O N U Ç

Bir cümle ile tanımlamak gerekirse, 12 Mart tekelci (işbirlikçi) burjuvazinin toplumumuzun her cephesinde yürüttüğü bir seferberlik hareketi idi.

Türkiye’de 1960’larla hızlanan sermaye yoğunlaşması, 1970’e doğru dünya kapitalizminin içine düştüğü bunalımla birlikte bir duraksama göstermiş, emekçi yığınların alım gücü azalmış, genel bunalımın sonucu Türkiye burjuvazisi için önemli bir sermaye birikimi kaynağı olan dış ticarete duraksamalar görülmüş, emek-gücü ihracı durmuş, işsizlik oranı yüksek boyutlara ulaşmış ve sınıf çelişkileri en yüksek noktasına erişmiştir. Bu çelişkilerin siyasal planda yansması, hızla bilinçlenen emekçi yığınların örgütlenerek siyasal iktidar karşısında direnmesi, toplumun çeşitli kesimlerinde başgösteren kaynaşmaların ülke ölçüsünde yaygınlık kazanması biçiminde olmuştur. O güne dek sürdürülen siyasal yönetimin bir sıçrama yaparak yeni bir niteliğe bürünmesi, egemen güçler tarafından kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle, yönetenler, yönetemez hale gelmiş, yeni yöntemler aramaya başlamıştır.

Her bunalımın sorumlusu, bir başka deyişle, bunalımın yaratıcısı egemen sınıfların kendileri olduğu için, bunalımın çözümlenmesi sırasında bu sınıfların herhangi bir maddî katkısı sözkonusu değildir, sorun, bunalımın bütün yükünün emekçi yığınların sırtlarına yükletilmesidir. Bu değişmez bir kuraldır. İşçi sınıfı ve küçük-burjuvazinin değişik katman-

ları, kimi zaman da toprakbeyleri, özellikle orta köylü bunalımlardan üzerlerine düşen payları alırlar. Proletaryanın örgütlülüğü ve direnci ölçüsünde bunalımdaki mutlak yoksullaşması görece olarak küçük üretici yanında daha az olmaktadır. Gerek fiyat politikası yolu ile, gerek dolaylı vergiler, bütçe ve kredi mekanizması ile, gerekse de enflasyon karşısında tarım ürünlerinin, tarım girdileri ve fiyatları ile başabaş gidemeyişleri nedeniyle ve özellikle de bu kesimin çok dağınık, örgütsüz, burjuvazi karşısında direnecek güçten yoksun oluşları nedeniyle bunalımın getirdiği yıkım bu sınıflar üzerinde çok daha ağır etkiler yaratabilmektedir. 12 Martın getirdiği bunalımla bu olgu en çarpıcı bir biçimde gözlemlenmektedir.

Ancak bunalımların bir başka yasası da, tarihin şaşmaz diyalektiğinin kendi doğrultusunda ilerlediği ve sonuçta yokolmakta olan sınıfların kendi yarattıkları her bunalımla kaçınılmaz sonlarına biraz daha yaklaşırlarken, gelişen sınıfların ileriye doğru bir adım daha attığı, bir başka deyişle bunalım bilançosunun egemen sınıflardan yana zarar olarak geçerken, emekçi sınıflar hanesine kazanç olarak kaydedildiğidir. 12 Mart seferberliği ile burjuvazi, iktidarını sağlamlaştırma, iktidarındaki açıklarını kapatma, eksikliklerini tamamlama, iktidarını tahkim etme amacını taşıyordu. Nitekim, devletin her alanında, toplumun her kesiminde, o zamanın ünlü generali Faik Türün'ün deyişiyle "bir savaş" yürütüldü. Burjuva demokrasinin üç temel ögesi olan yasa, yürütme ve yargı alanlarında bir dizi önlemler alındı. 1961 Anayasası yerine yeni bir anayasa yürürlüğe kondu. Yeni bir sürü kısıtlayıcı yasalar çıkarıldı. Grevler yasaklandı, kitle halinde işçiler işlerinden atıldı. Köylüler üzerinde geniş baskılar uygulandı, özellikle küçük ve orta çiftçinin ürünlerinin fiyatları düşük bir düzeyde tutuldu. Ordu içerisinde büyük ayıklamalara girişildi. Üniversiteler ve öğretmenler üzerine büyük bir terör estirildi. Sermaye birikimi hızlandırıldı, burjuvazinin siyasal alandaki etkinliği pekiştirildi. Bu dönem, Türkiye burjuvazisinin emperyalizmle olan bütünleşmesinin en belirgin, en hızlı dönemi oldu.

Öte yandan her bunalım, yeni bir çözümlemeyi, yeni bir sentezi de birlikte getirir. Toplumsal bunalımlar yay-

gınlaştığı, yığınları kucakladığı ölçüde, bir tüm olarak toplumun siyasal bilinçlenmesini bir üst düzeye sıçratır.

12 Mart, Türkiye toplumunun toplumsal-ekonomik gelişme sürecinin önemli dönüm noktalarından biridir. Toplumumuz bir bunalıma sokulmuştur. Her sınıf ve tabaka bu bunalımdan şu ya da bu ölçüde etkilenmişlerdir. Bu doğal bir şeydir. Çünkü bunalım dönemleri, siyasal bilinçlenme sürecinde onlarca yılların birkaç aya ya da birkaç yıla sığdırılması demektir. 12 Martın emekçi sınıflara sağladığı en önemli kazanım da budur. Toplumumuzda sınıf mevzilenmesi belirginleşmiştir, kararsız unsurlar bu sınıf mevzilenmesinde ikircikli tutumlarını terketmek ve kesin yerlerini almak zorunda kalmışlardır. Koşullar, sınıfları olduğu kadar grupları da, kişileri de tek seçenikle karşı karşıya getirmiştir; ya emekçi sınıfların yanında yer almak, ya da egemen sınıfların yanında yer almak. Uzun yıllar edebiyatı yapılan asker-sivil aydın zümrelerin devrimcilik hevesleri, bir daha dirilmemek üzere tarihin derinliklerine gömülmüştür. Bu da 12 Mart'ın bir başka önemli kazanımıdır. Sınıf mevzilenmelerinin belirginleşmesiyle birlikte, ideolojik alanda da aynı doğrultuda bir belirginleşme başlamıştır, ideolojik görüşler üzerindeki pusluluk, belirsizlik, bulanıklık kalkmış, açık seçik hale gelmiştir. Ülkemizde bugün, artık iki dünya görüşü ve bu görüşlerin temsil ettiği sınıf savaşımı, toplumumuzun tarihine damgasını vurmaktadır. İkisini uzlaştırma eğilimleri, iki görüş arasındaki yalpalamalar giderek etkinliğini yitirmektedir.

12 Mart gibi, genel olarak Türkiye toplumunun tarihsel gelişimi yönünden, özel olarak da Türkiye sol hareketinin gelişimi yönünden, yeni oluşumlar, yeni sentezler getiren bir olayda, pek çok şeyle birlikte, insanın birey olarak da hızlı bir değişim süreci içine girmesi doğaldır. Egemen sınıfların toplumumuzu içine sürükledikleri bunalım, sınıflar arasındaki çelişkileri bir üst düzeye sıçratmıştır, yeni sentezler oluşmuştur. Toplum en alt katmanlarına dek politize olmuş, siyasal mücadele en kıyı köşelere kadar uzanmıştır. Yeni olgular ortaya çıkmış, yeni sorunlar doğmuş, yeni ufuklar açılmıştır. Bu yeni koşulların yeni tahlillerinin yapılması, yeni değerlendirmelere varılması gerekmektedir.

Bunu yapabilmek için de, her şeyden önce, geçmişin devrimci açıdan nesnel bir eleştirisi büyük önem taşımaktadır. Sınıf savaşımının en yüksek biçimi olan siyasal savaşımında, her şeyin mutlaka doğru olacağı şeklinde bir kural yoktur. Yanlış yapılacak diye kuşkusuz eylemsizlik ve savunulamaz. Eylemle birlikte yanlışlar da kaçınılmaz olacaktır. Ancak eylem içersinde, yanlışlar yapıla yapıla doğrulara yaklaşma olanağı vardır. Esas olan bu yanlışların yinelenmemesi, yapılmış olan yanlışlardan doğruların saptanması yollarının aranmasıdır. O nedenle böyle bir eleştiri yapılırken, yanlışları gizlemek, olayların üstünde ve dışında bir konuma geçerek, başkalarını eleştirmek, kendi yanlışlarını küçültüp, başkalarının yanlışlarını abartmak doğru bir tutum değildir. Doğru olan, korkmadan, çekinmeden, açık yüreklilikle yanlışları kabul etmek ve yığınların önüne sermektir. Bunları cesaretle sergilemek, özeleştiri anlayışı içinde yanlışlardan doğrulara ulaşmanın en önemli adımları olacaktır.

Kuşkusuz 12 Marttan emekçi yığınları çok şey öğrenmişlerdir. Ama bunların en önemlisi ise, burjuvazinin sıkışınca, kendi yasalarını, kendi koyduğu kuralları, hiç sakınmadan çiğneyeceğini açık-seçik, yığınlar önüne sergilemesi olmuştur.

Faşizm egemen sınıfların salt emekçi sınıflar üzerinde yürüttüğü zorbalığa dayanan yönetim biçimi değildir. Egemen sınıfların kendi aralarında hesaplaşmasıdır da. Bu hesaplaşma bütün dönem boyunca sürüp gider. 12 Martın bu açıdan da ele alınmasında zorunluluk vardır. Türkiye'de egemen sınıfların çeşitli kesimleri arasındaki çelişkilerin değişik dönemlerde siyasal planda yansıması, bu sınıflar arasındaki değişik dengelemelerde görülmektedir. Son yarım yüzyılın tarihsel gelişimi içerisinde, kapitalizm-öncesi kalıntıları temsil eden güçlerle, burjuvazi arasındaki çelişkiler ve ayrıca da burjuvazinin kendi içerisindeki çeşitli katmanlar (buna küçük-burjuvaziyi de katıyoruz) arasındaki çelişkiler gözönünde tutulmadan, elliler öncesini, altmışları ve yetmişleri doğru değerlendirme olanağı yoktur. Bu gelişmelerin ekonomik ve toplumsal tahlillerini yapmak, konumuzun dışındadır. Ancak, burada, belli bir kesitte, bu sürecin siyasal yansıması üzerinde durmak gerekir.

12 Mart ile 27 Mayıs arasında tarihsel açıdan belirli bir paralellik vardır. 12 Martı olduğu kadar, 27 Mayıs da gerçekleştirme alanına koyan ordu olmuştur. Ancak, bu paralellik ölçüsünde, ikisi arasında bir zıtlık da görülmektedir. 27 Mayıs tez olarak alırsak, 12 Mart bir anti-tezdir; 12 Mart tezin anti-teze dönüşmesidir, 27 Mayısın yadsınmasıdır. Bu olguyu, siyasal açıdan, 12 Martın 27 Mayıs karşıtı olarak gelişmesinden gözlemleyebiliriz. 12 Martın hedefi 27 Mayıs Anayasası olmuş, bu anayasayı kaldırarak yerine kendi anayasasını koymuştur. 27 Mayısın getirdiği sınırlı özgürlük ortamı yokedilmiş, 27 Mayısın gerçekleştiricileri, şu ya da bu yoldan etkisiz kılınmıştır. 27 Mayıs DP'ye karşı yapılmıştı, 12 Mart, Ecevit'in de doğru bir tesbitiyle, CHP'yi de içeren bütün demokratik ve anayasacı güçlere karşı yapılmıştı. 27 Mayıs'ta CHP'nin atı oynanmıştı, 12 Martta ise eski DP'de temsil edilen güçlerin atları oynadı. 27 Mayıs'tan sonra TİP kuruldu, ve gelişti, sol hareket güç kazanmaya başladı, 12 Martta ise MHP, MSP gibi partiler siyasal planda ağırlıklarını duyurmaya başladılar, vb., vb.

12 Martta görünüşte yenik düşen devrimciler oldu. Aslında yenik düşen devrimciler değildi, yenik düşen birtakım yanlış stratejiler, yanlış örgütlenmelerdi, ya da örgütsüzlüktü, ve en önemlisi de yenmiş görünenlerin kendileriydi. Faşizm güçlülüğün değil, güçsüzlüğün ifadesidir. Egemen güçler bu güçsüzlüklerini sergiledikçe, yani faşistleştikçe anti-faşist bilinç, demokratik bilinç o denli yığınları kucaklayacaktı. Ve kucakladı da.

Mart 1978

önce, “hukuk”un ne olduğu, toplum yapısında ve gelişmesindeki yeri ve etkinliği konusuna kısaca değinmekte yarar görüyoruz.

Hukuk Nedir?

Kimi düşünörlere göre hukuk, belli bir toplumda geçerli âdet, gelenek ve yasa kurallarının bütününü anlatan bir kavramdır. Akademik yönü ağır basan bu görüş yanında, sosyal bilimlerin verilerine dayanan daha gerçekçi ve yeni bir görüşe göre de hukuk, yaptırımlı, yani arkasında devlet gücü bulunan kuralların bütünüdür. Hegel ve Jering tarafından benimsenen ve sosyalist hukukçularca da savunulan bu görüş açısına göre, hukuk, kaynağını devletten almakta ve tüm kuralların kökeninde “devlet” bulunmaktadır.

Bu anlayışa göre hukuk, sınıflı toplumlarla ve bu toplumlarda devletin tarih alanına çıkışı ile birlikte doğmuş ve gelişmiştir.

Gerçekten hukuk, temelde, üretim ilişkilerinin, maddi yaşam koşullarının, ekonomik ve sosyal ilişkilerin “düşünce”ye, insan dimağına yansımından doğmakta ve buradan kaynaklanmaktadır. Genel olarak “kavram”ların insan bilincine yansması ve oluşması kuralları hukuk kavramı için de geçerlidir.

Hukuku, toplumdan, daha doğrusu toplumsal sınıflardan soyutlamak, ayrı düşünmek ve değerlendirmek olanaksız bulunmaktadır. Sınıflarüstü ya da toplum üstü bir hukuk anlayışı metafizik bir yorum niteliğinden kendini kurtaramaz. Sınıflı toplumlarda hukukun her zaman sınıfsal bir niteliğı, sınıfsal bir içeriğı olmuştur. Bu da, sınıflara ayrılmış toplumlarda her kurumun sınıfsal bir nitelik taşıması gerçeğinden doğan bir sonuçtur. Toplumsal bir olgu olan hukuku da, bu gerçeğın dışında düşünmek olanaksızdır.

Sınıflı toplumlarda ekonomik ve giderek siyasal gücü elinde bulunduran sınıflarla öteki sınıflar arasında sürekli bir mücadelenin varolageldiğı, bu mücadelenin sınıfların doğuşu ile başladığı ve bugün de sürmekte olduğu sosyal bilimlerce saptanan bir gerçektir. Çoğu kez, kanlı olarak süren bu mücadele, siyasal tarih açısından “hak ve özgürlük müca-

“12 Mart Hukuku” hukuk edebiyatımıza yerleşti ve hukuk tarihimizde kara bir sayfa olarak yerini aldı.

Her yönetim biçiminin kendine özgü bir hukuku olduğu kuşkusuz. 12 Mart faşizmi de kendi hukukunu beraberinde getirdi ve oluşturdu. 17.5.971 gününde radyolarda okunan “Başbakanlık Bildirisi”, Sıkıyönetim, yasa dışı idam kararları ve yargılamalar, geriye dönük ve temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan, hukuk yönünden geçersiz Anayasa değişiklikleri, DGM’ler, işkenceler, kontr-gerilla, baskı ve terör “12 Mart Hukuku”nun ve açık faşizmin hukuk anlayışının sembelleri oldu.

Sınıflı toplumlarda temel karakteri “egemen sınıfların yasalaşmış iradesi ve baskı aracı” olan hukuk, bu dönemde sınıfsal niteliğini belirgin olarak ortaya koydu.

12 Mart Hukuku üzerine düşüncelerimizi açıklamadan

delesi" biçiminde görünmektedir. "Hak" ve "özgürlük" kavramları, görünüşte olduğu gibi, soyut kavramlar değildir. Bu kavramların temelde somut bir içeriği vardır. Üretim araçlarını ellerinde bulunduran egemen sınıfların emekçi sınıf ve tabakalar üzerinde uyguladığı baskı ve sömürü mekanizması, hak ve özgürlük mücadelesinin içeriğini oluşturmaktadır. Bu mücadelenin, yani hak ve özgürlükler mücadelesinin temelinde "sömürü" olgusunun yattığı, işçi ve emekçi sınıfların yarattığı artı-değerin egemen sınıflarca gaspedilmesinin, emekçi sınıfların da buna karşı koymasının bulunduğu kuşkusuzdur. Temelinde ekonomik ve siyasal nitelik taşıyan bu mücadele, toplumun üst yapısını, edebiyatı, sanatı, felsefeyi ve hukuku doğrudan doğruya etkilemektedir.

Böylece her sınıflı toplumda, sınıflar arasındaki bu çelişki, egemen sınıfların çıkarları ile sömürülen sınıf ve tabakaların çıkarları arasındaki bu uyumsuzluk ve bundan doğan mücadele üst yapı kurumlarına yansımaktadır.

141-142. maddeler, DGM'ler, lokavt, vb. gibi egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden yasalar yanında, düşünce, bilim ve sanat özgürlüğü, işkence yasağı, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkı, kişi dokunulmazlığı, sansür yasağı, grev ve toplu sözleşme gibi haklar da Anayasalarda ve yasalarda yanyana yer almaktadır. İşçi ve emekçi sınıfların yararına yasalarda yer alan bu hak ve özgürlükler, yüzyıllar boyunca egemen sınıflara karşı verilen çoğu kez kanlı mücadeleler sonunda kazanılmış haklardır.¹

Ekonomik ve siyasal gücü ellerinde bulunduran sınıflar,

¹ "Böyle olunca, hukuki metinler, prensip itibarıyla, antagonist sınıfların karşılıklı güçlerinin ilişkisi konusunda tekrar tekrar yaptıkları değerlendirmelerin kilometre taşları ve tanıklarındır.

"İlk başta, ve esas itibarıyla, bu güç dengesi hakkındaki sınıfın yaptığı değerlendirmenin işaretleridir. Sonra, yavaş yavaş, kaynağını ezilen sınıfın isteklerinden alan ve bu ezilen fakat aynı zamanda yükselen sınıfın kendi değerlendirmelerine dayanan başka metinler de gelip bunlara eklenir.

"... Oysa, bu heterojen toplumda, iki karşıt ve bağdaşmaz amaçlı sürekli olarak çarpıştığını görüyoruz: bunlardan biri, azami kâr peşinde koşmak (tabii bu azami, gerçek olanaklarla sınırlanmış olduğundan bazı uzlaşma veya "fedakarlıklar" zorunlu hale gelmektedir), öteki, bütün ayrıcalıkların ve insan emeğinin bir başka insan tarafından sömürülmesinin tüm biçimlerinin kaldırılmasına çalışmaktadır. Sömürücü ve yönetici sınıf her istediğini yaptırmak olanağından yoksundur. Sömürülen ve yönetilen sınıf, sömüren sınıf tarafından yönetilen bir Devletin çerçevesi içinde bile, kendi lehine bazı normları, değişken bir nicelik halinde, empoze edebilir. Kuşkusuz bunların hepsini empoze edemez, çünkü bu takdirde sömüren sınıfı toplumun yönetiminden atmak olanağı-

egemenliklerini ve sömürü düzenlerini tehlikede gördükleri hallerde, işçi ve emekçi sınıfların bu kazanımlarını hiçe saymakta duraksama göstermemişler, daha önce kendilerinin koydukları ve yasalastırdıkları kuralları çiğnemekten çekinmemişlerdir. 12 Mart Anayasa ve yasa değişiklikleri bunun tipik örneğidir. Gerçekten bu dönemde; işçi ve emekçi sınıf ve tabakaların, devrimci aydınlarımızın uyanması, 1961 Anayasasının getirdiği hak ve özgürlüklere sahip çıkması karşısında kendi sömürü düzenlerini tehlikede gören işbirlikçi egemen sınıflar, emperyalizmin de desteği ile faşist uygulamalara başvurmuş ve Anayasada, sıkıyönetim yasasında, ceza yasasında, Ceza Yargılamaları Usulü Yasasında, Askerî Ceza Yargılamaları Usulü Yasasında, Polis Görev ve Yetki Yasasında, Danıştay Yasasında emekçi halkımız ve Devrimci kişi ve kuruluşlar aleyhine değişiklikler yapmış, Dernekler Yasası ve Askerî Danıştay Yasası gibi yeni baskı yasaları getirmiştir.

Böylece hukuk, çağlar boyunca egemen sınıflar tarafından bir sömürü ve baskı aracı ve sömürülen sınıf ve tabakalar yönünden de bir savunma aracı olarak kullanılmıştır.²

na kavuşmuş olurdu. Hukukî ilişkilerin hareketini oluşturan, bu sürekli çatışmadır." (M. Roland Weyl, *Gerçekte ve Eylemde Hukukun Payı*, s. 160.)

² "Kapitalist hukuk sisteminin genel doğrultusuna ters düşse de, kazanılan haklar bu sistemin etkisinden kurtulamaz.

"Bununla şunu demek istiyoruz: kapitalist toplumda, ayrı cinsten fakat birlikte yaşayan, hukukî ilişkiler alanını karışık ve değişken bir sınıra göre aralarında paylaşan iki ayrı hukuk sistemi yoktur ve olamaz.

"Demek istiyoruz ki; kazanılan hakların oluşturduğu hukuk alanı, kapitalist hukuk sisteminin içinde bir çeşit sosyalist hukuk değildir.

"Kazanılan hakların iğretliliği, her an geri alınabilmesi şundan ileri gelmektedir ki, hiçbir sektörde, Devlet ilişkilerinden, yani kapitalist ilişkilerden kurtulmuş değildir. Kazanılan iktidardaki sınıfın tahakkümünü hafifletebilir, yumuşatabilir, fakat tahtından indiremez.

"Bu demek değildir ki, kazançlar, belli bir düzeye, belli bir niteliğe ve belli bir genişliğe ulaştıkları andan itibaren, kapitalist rejimi yıkmamanın bir aracı haline dönüştürmezler.

"Fakat kendi başlarına, eşyanın tabiatı gereği olarak, kapitalizm iktidarda olduğunda, kapitalist sistemin içinde sadece bir çelişki unsuru olmaktan öteye gidemezler. İşçi sınıfı için kapitalist tahakkümün mutlakiyetçiliğine karşı bir çeşit garanti sağlarlar, ama hukuk tekniği alanında ne gibi yenilikler getirilirse getirilsin, global hukuk sisteminin kapsamı içine girerler, ve kapitalist sömürü ve tahakküm ilişkilerine dokunmayan bir ekonomik ve sosyal zemin üzerinde, işçi sınıfının yararına bir takım liberal burjuva hukuk tekniklerini uygulamaktan öteye gitmezler.

"Kaldı ki, kapitalizm, tahakkümünü sürdürmenin fiili iktidarına sahip olduğunda, işçi sınıfının hukukî kazançları şu şartlara bağlıdır: 1. egemen sınıfın

12 Martın ekonomik ve siyasal nedenleri üzerinde günümüze kadar yeterli araştırma ve incelemelerin yapıldığını söylemek güçtür. Ancak, inceleme yazıları ya da broşürler biçiminde de olsa konuya eğilinmiş ve kimi gerçekler ortaya konulmuştur. Üzerinde birleşilmiş olan sonuç şudur:

Dışa bağımlı Türkiye kapitalizmi, özellikle 1970-1971 yıllarına doğru ağır bir ekonomik, sosyal ve siyasal bunalım içine girmiştir. Burjuvazinin sürdürmekte olduğu sömürü sistemi kimi güçlüklerle karşılaşmıştır. Burjuvazi, önündeki önemli sorunları, yapısı gereği, çözme olanağı bulamamıştır. İşçi sınıfımızın gitgide bilinçlenmesi, artan talepleri ve nitel yönden gelişerek, siyasal yaşantımızda ağırlığını duyurmaya başlaması, 16 Haziran 1970 eylemlerine girişerek haklarına sahip çıkması ve bunun yanında, öteki emekçi sınıf ve tabakaların da uyanarak hak taleplerinde bulunmaları, ekonomik alanda çıkmaza giren burjuvaziyi büsbütün tedirgin etmiştir. Emperyalizmin işbirlikçisi büyük burjuvazinin temsilcileri bu bunalımı görmüşler, girilen çıkmazdan kurtulmanın yollarını aramışlar, ama kapitalist sistemin doğasından kaynaklanan bu bunalımdan kurtulmanın yolunu bulamamışlardır. Uyanan işçi ve emekçi sınıfların artan taleplerinin sömürü sisteminde doğurduğu güçlükler ve bu ekonomik bunalım, işbirlikçi sermaye çevrelerini 12 Mart faşizmine, sıkıyönetime, Anayasa ve yasa değişikliklerine itmiştir.

Amerikan emperyalizminin Uzak-Doğudan kovulması, Ortadoğuyu bir odak noktası olarak seçmesi, Afyon sorunu, Türkiye'deki öğrenci hareketleri, Amerikan aleyhtarı gös-

kendi içinde bölünmüş olması; 2. verimlilik ve kârlılık hesapları ile böyle bir düzenlemeye gitmekle kendi hesabına bir çıkar görmesi; 3. kitleleri yönetmek için yasal bir temel korunmasını uzlaşmada bulması.

"Bunun içindir ki bu ilerici hukuk sektörü, kapitalist hukuk sisteminin bir unsuru, bir parçası olarak kalmaya mahkumdur ve bu bütünü içinde ancak bir çeşit 'karşı-hukuk' diye adlandırdığımız bir alan teşkil edebilir.

"Bu hiç bir zaman yasal reformlar için girişilecek mücadeleleri küçümseydiğimiz anlamına alınmamalıdır. Tam tersine, bunların işçi sınıfının politik mücadelelerine, kapitalizmin devrilmesi ile sonuçlanacak devrimci evreye varıncaya kadar, büyük katkılarda bulunacağını daha önce de belirtmiştik.

"Yalnız şu noktayı vurgulamak istedik ki, hem yabancılığı hem de kapitalist sistemin bütünü ile kaynaşması yüzünden, bu karşı-hukuk gerçek bir çelişki yaratmaktan ve tümü ile kapitalist hukuk sisteminin sınıf muhtevasını çürütmekten uzaktır." (Aynı yapıt, s. 161.)

teriler, Kıbrıs'ın NATO'ya bağlanması planları, 12 Martın tezgâhlanmasında önemli rol oynamıştır.

M. Emin Değer, *CIA ve Kontr-Gerilla* adlı kitabında konu ile ilgili olarak şunları yazmaktadır.

"1961 Anayasasının reformcu bir düzeni içeren hükümlerinin bir özlem ve istem olarak kitleleri sarması karşısında, ABD, Türkiye'deki uyanıştan daha çok kuşku duymaya başladı. Çünkü, daha 1956 yıllarında Rockefeller grubunun hazırladığı bir raporda yeralan ve Johnson Doktrininin esasını oluşturan görüşlere göre, her reformcu hareket az gelişmiş ülkelerde ABD için tehlikedir. Rockefeller grubu, daha önce de gördüğümüz bu raporda, aynen şöyle diyordu:

"Bizim güvenliğimizi sadece açık saldırılar tehdit etmiyor, bu açık saldırıların yanında, ondan daha tehlikeli, fakat saldırı görünüşünde olmayan başka cins tehditler de vardır. Bu tehditler; içerden yapılmak istenen değiştirme ve dönüşümlerdir. Bu maskeli saldırılar, bazan iç harp şeklinde, bazan ihtilâlcî hareket şeklinde, bazan demokratik akımlar ve reform hareketi biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda Yunanistan bize birinci örneği, Vietnam ikinci örneği ve nihayet Ortadoğu olayları üçüncü örneği verdi.

"Bizim amacımız, bu ve buna benzer akımları önlemek olmalıdır. Bu akımlar, dikkatleri üzerine çekecek dereceye geldiklerinde, o vakit bizim izlememiz gereken iki yol vardır. Gerek bizim, gerekse komünist olmayan diğer dünya devletlerinin güvenliğini sağlamak için; mahalli kuvvetler ve akımlar tarafından sıkışık durumda bırakılmış olan dost hükümet ve rejimlere silahlı yardımlar yapmak zorunluluğunu duymalıyız. Bu zorunlulukla yapılacak askeri müdahale ne klasik askeri stratejiye uymakta ne de geleneksel diplomatik müdahaleye benzemektedir.

"Bu askeri müdahalenin kendine özgü bir biçimi ve niteliği vardır."

"Johnson Doktrini daha sonra bu ilkeler üzerine Prof. Rostow tarafından formüllendirilecektir.

"Bilindiği gibi, emperyalizmin, özellikle ABD emperyalizminin en büyük düşmanı Ulusal Kurtuluş Hareketleri'dir. Johnson Doktrini'nin en önemli teorisyenlerinden Prof. Ros-

tow'a göre, 'Bütün Ulusal Kurtuluş Hareketleri komünist olmaya mahkumdur. Bu sebeple ezilmelidir.' Bunların önlenmesi ABD'nin dünya yüzünde duruma elkoyabilmesine bağlıdır. 'Rostow Teorisinin ilk hedefi ve koşulu, ABD'nin az gelişmiş ülkelerdeki hegemonyasının artırılmasıdır.' demektedir; John MC. Dermot, Rostow Teorisinin açıklamasında... devam etmektedir.

"'Milli Kurtuluş Hareketlerinde, gerilla metodlarına başvurarak silaha sarılan milliyetçiler yokedilmelidir. Silaha sarılmakla onların alın yazısı çizilmiştir. İsterse anti-komünist fikirlerle bile yola çıkılmış olsun.'

"Bu teoriyi Johnson, Şubat 1966'da, Honolulu'da Güney Vietnam Devlet Başkanı ve Başbakanını karşılarken yaptığı açıklamada şöyle açıklayacaktır:

"'Eğer komünist mütecavizler Vietnam'da kazanırlarsa, Kurtuluş savaşı dedikleri mücadele yoluyla, Kore'de açık tecavüz, Filipinler, Yunanistan ve Malezya'da ayaklanmalar, Türkiye'de tecavüz tehdidi veya dünyanın herhangi bir yerinde seçimlerle elde edemediklerini yapabilecekleri inancına saplanacaklardır.'

"Şu halde, Milli Kurtuluş Hareketleri ezilmelidir. Milli Kurtuluş doğrultusunda emperyalizme karşı çıkma eğilimindeki her hareket *bozulmalıdır*.

"Burada bir noktayı belirleyelim, bu tarihte, Türkiye'de henüz sonradan 'Anarşik olaylar' olarak nitelenecek hiçbir olay yoktur.

"Ama, 1961 Anayasası'nın reformcu niteliği halkın özlemi olmaktadır." (M. Emin Değer, *CIA ve Kontr-Gerilla*, s. 142.)

Böylece ekonomik ve siyasal yönden işbirliği halinde bulunan büyük burjuvazi ve emperyalizm, 12 Mart faşizmini planlamışlar, 27 Mayıs Anayasasının değiştirilmesini, kimi yasalarda değişiklik yapılmasını, Anayasal hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını, işçi partisinin kapatılmasını, devrimcilerin, ilericilerin, Anayasa ve halktan yana kişi ve kuruluşların, namuslu aydınların ve basınını susturulmasını istemişlerdir.

Sanayi ve Ticaret Odalarının yayın organı *Türkiye İktisat Gazetesi*, 12 Mart öncesinde, başkanlarında sermaye çevrelerinin bu isteklerini şöyle dile getirmiştir:

"Bugün artık Anayasayı ve buna müteferri kanunları ta'dil etmeksizin ortadaki anarşiyi söküp atamazsınız, Memlekette kol gezen anarşi bizzat Anayasanın dibacesinde yazılı direnme hakkından ayrıca bir kuvvet alıp kullanarak bu hakkı zabıta kuvvetlerinin yüzüne karşı haykırmaktadır. Bugün artık Anayasayı ve buna müteferri kanunları ta'dil etmeksizin üniversiteyi ve ilmi muhtariyetini üniversite binalarında karargâh kurmuş anarşiden kurtaramazsınız. Bugün Anayasayı ve buna müteferri kanunları ta'dil etmezsiniz bir takım öğretmen sendikalarını ve bunları mesajlarla teşvik eden bir kısım politikacıları dünkü köy enstitülerinin ihyası için 17 Nisan günleri aşr-ı Muharrem ayinleri tertip etmekten alakoyamazsınız. Anayasayı ve buna müteferri kanunları ta'dil etmeksizin bugün artık teşri cihazını da, icra cihazını da milli mizacın icap ettiği bir milli eğitim siyaseti ittihazına imale edemezsiniz. Anayasayı ve buna müteferri kanunları ta'dil etmeksizin Marksist-Leninist olmadıkları halde bir kısım parlamento azalarını genel greve müsaade eder veya seçim yasasının rüşt yaşına indirilmesini talep eden kanun tekliflerini parlamentoya sunmalarına mani olamazsınız." (*Türkiye İktisat Gazetesi*, 9. 7. 1970.)

Büyük burjuvazi, sol düşüncelerin baskı altına alınmasını ve bu arada Türkiye İşçi Partisinin kapatılmasını istiyor:

"Anayasa'dan başlamak suretiyle mevzuatı icaplarına göre müessir hale getirilmeden, tehlikeleri bertaraf etmeye bugün artık imkân kalmamıştır. Eldeki mevzuat milli bir koalisyon hükümeti veya iktidarıyla zamanında tatbikata geçirilseydi, memlekette Marksist cereyanın doğurduğu anarşi daha sürfe halinde iken önlenip söndürülebilirdi, Camiada Anayasayı ve buna müteferri kanunları anlayış havası o zamanlar buna pekâlâ müsait idi. Düşününüz ki, Ceza Kanunundaki 141-142. maddeler, bizzat kollektivist parti tarafından Anayasa Mahkemesine götürülmüştür. Mesela Milli Birlik Komitesi yerini devrin siyasi heyetine terkettiği günler-

de veyahut hiç olmazsa 21 Mayıs 1963 ayaklanmasını müteakip ortadaki cereyan eden kanun dışı parti mahkemeye verilip kapıları sed-dü bend edilmiş olsaydı, maksat da hasıl olurdu. Olmadı, olamadı. Ne için olamadı? Şimdiye kadar burası dahi karışık ism-i fail bir mesele olarak kalmıştır. Anayasa Mahkemesinin, kurulu nizamı sosyalizme müsait görerek partinin meşruiyetine karar vermesi ihtimalinden mi endişe edildi? Böyle bir ihtimal de nazarlara pek zayıf görünür. Zira, 141-142. maddelerin Anayasaya aykırı olmadığı yolunda mahkemeden çıkan kararı müteakip olsun o menfi ihtimale kıymet verilmemek ve partinin kapatılması için mutlaka teşebbüse geçilmek iktiza ederdi. Yoksa partiyi kapamak için önüne geçilmez daha başka engeller mi yol üzerinde belirliyordu? Buraları hâlâ pek vuzuha çıkmış değildir.” (Aynı gazete, 11 Şubat 1971.)

Sermaye çevreleri, Anayasada ve yasalarda değişiklik yapmayan iktidarı suçluyor:

“Kurulu nizamı devirmekten başlayarak memleketi açık açık batırmak isteyen sosyalizan ve komünizan cereyan hiç değilse 21 Mayıs ayaklanmasıyla gün ortasında güneş gibi kendini göstermiştir. İcap ederdi ki, bu ayaklanmanın bastırılmasını müteakip olsun siyasi partiler hemen başbaşa verip yedi bela anarşinin ve komünist cereyanın üzerine elbirliği ile işbirliği ile varsınlar. Buna siyasi partilerden hiçbiri yanaşmadı... Maksada veya maksatlara varmak babında bugün eldeki mevzuat ile işgörmek imkânı hiçbir hükümet için varid görülmez. Başta Anayasa olmak üzere, mevzuatta tadiller yapmak zarureti gün gibi aşikârdır.” (Aynı gazete, 1. 4. 1971.)

Aynı çevreler, hükümeti, iktidar ve muhalefet partilerini zamanında gerekli tedbirleri almadıkları için suçlayarak şöyle diyor:

“Elinde kanun ile beraber top tüfek tutan koskoca bir devletin icra mümessilleri kanuna ve devlet kuvvetlerine karşı yürütülen fiiliyatı daha kuvvede iken bastırmak üzere harekete geçmeyi düşünmek dahi istemezler. Ne için? Çünkü, memleket kaderi ellerine mevdu, siyasi heyetin işbaşında dikkat mührakı ortadaki anarşiden ziyade iktidar koltuğunun eldeğiştirmesi korkusuna ve ümidine bağlı bulun-

maktadır.” (Aynı gazete, 12. 2. 1970.)

12 Martın nedenleri ile Anayasa değişikliklerinin nedenleri arasında sıkı bir bağ vardır. Bu açıdan Anayasa değişikliği istek ve önerilerinin nereden kaynaklandığını, hangi güçler tarafından hangi amaçlarla ve hangi sınıfların yararına gerçekleştirilmek istendiğini açıklamak, 12 Martın hazırlanış biçim ve nedenlerine de ışık tutacaktır. Bu açıdan biraz gerilere doğru baktığımız zaman şunları görüyoruz:

A — Bilindiği gibi, Adalet Partisi, kurulduğu günlerden başlayarak, 1961 Anayasasına karşı çıkmış ve değiştirilmesini istemiştir. Adalet Partisi bu tutumunu, 1961 Anayasası halkoyuna sunulurken Anadolu’ya yaydığı “Hayırda hayır vardır” sloganı ile ortaya koymuştu. Büyük burjuvazinin temsilcisi olan bu parti, 1965 seçimlerinde Anayasa değişikliğini önde gelen bir slogan olarak kullanmıştır.

B — 1966 Temmuz ayında C. Senatosunda sayın Haydar Tunçkanat tarafından açıklanan Dickson raporunda Anayasa değişikliği önerisini görüyoruz. Raporun üçüncü maddesinde şöyle denilmektedir:

“27 Mayısın getirdiği Anayasanın bazı maddeleri, tabii senatörlük müessesesi ve benzeri diğer problemler gibi, kanuni sistemin bazı hukuki ayrılıklarının düzeltilmesi usul ve imkânları da, rejimin gelecekteki emniyetini garanti edecek bir tedbir olarak düşünülmektedir.”

C — Doç. Dr. P. Bilgen, 1967 yılında yayınladığı “1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim” konulu tezinde şunları söylüyor:

“Bu satırların yazarı, o tarihte Milli Savunma Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinde müşavir yardımcısı olarak askerliğini yapıyordu. Anayasa değişikliklerinin bir kısmı, genelkurmay adli müşavirliğinde tasarlanıyor, hatta kaleme alınıyordu. Özellikle, başbakan Erim’in kamuoyuna açıkladığı ikinci önerisinde, birçok madde için iki teklif vardır. Teksir edilmiş metnin sonuna eklenmişti. Sona eklenenler Genelkurmayda kaleme alınanlardır.” (Tez — 1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim, İstanbul 1967.)

Anayasa değişikliği isteklerinin bazı komutanlarca da benimsendiği, daha sonra da Erim Hükümeti tarafından ele alınarak gerçekleştirildiği görülmektedir:

a. 1970 yılı sonlarında Org. Memduh Tağmaç, Milli Güvenlik Kurulunda şunları söylemiştir:

“Sosyal uyanmanın ekonomik gelişme hızına uydurulması için, Anayasa değişiklikleri yapılmalıdır.” (Yankı, Sayı: 113.)

b. Yine Org. Memduh Tağmaç, 3 Mart 1971 gününde yani 12 Marttan 9 gün önce, Hava Kuvvetleri Komutanlığı sinema salonunda Ankara'daki bazı subaylara “Ülkemizin içinde bulunduğu sorunlar ve çözümü” konusunda bir konferans vermiş ve bu konferansta şunları söylemiştir:

“Sosyal olayların temelinde ekonomik nedenler aramak, komünistlerin uydurmasıdır. Tüm olaylar, Anayasanın özgürlükçü özünden çıkmaktadır. Bu Anayasa ve özgürlüğe açık yasalar değiştirilmeden olayların üstesinden gelinemez.”

Sayın Tağmaç, çözüm yolunu ve bunu kimin uygulayacağını da şöyle açıklıyor:

“Ne yapılacaksa, biz yapacağız, tedbirliyiz, geç kalmayacağız.”

c. Bundan başka, 14 Mart 1971 günlü gazeteler, (*Hürriyet* ve *Yeni Gazete*) Anayasada ve yasalarda değişiklik isteyen ikinci bir muhtıranın komutanlarca Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a verildiğini bildiriyorlar.

d. *Ortam* Dergisinin bir haberine göre: Genelkurmayda Org. Muzaffer Heper başkanlığında bir Anayasa komisyonu çalışmalarını bitirmiş ve Anayasa değişiklikleri konusundaki raporunu Genelkurmay başkanına vermiştir. (s. 6.)

e. Haziran 1971 başlarında Başbakan Nihat Erim, gazetecilere şunları söylüyor:

“Eğer komutanların üzerimde bir baskısı sözkonusu ise, bu sadece Anayasa değişikliklerinin bir an evvel yapılması, yeni kanun tasarılarının bir an evvel hazırlanması içindir.”

İşte bütün bu gelişmeler sonunda Başbakan Nihat Erim, Anayasayı halkımız için “Lüks” ilân edecek ve değiştirilmesini isteyecektir.

Yukarıda açıklanan bu belgeler, 12 Mart faşizminin, emperyalizmin desteğinde, işbirlikçi büyük burjuvazi tarafından hazırlandığını ve kimi komutanlarca da desteklendiğini açıkça göstermektedir.

12 Mart muhtırası daha başında anayasal düzeni ihlal etmiştir. Bu muhtıranın temelinde “Anayasayı ihlal” olgusu yatmaktadır.

Genelkurmay başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu üyesi Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu üyesi Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu üyesi Celâl Eyicioğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı ve Milli Güvenlik Kurulu üyesi Muhsin Batur tarafından ortaklaşa verilen 12 Mart Muhtırası'nda şöyle denilmiştir:

“Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği Çağdaş Uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

“Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürk'çü bir görüşle ele alacak ve inkilâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

“Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.”

Anayasanın dördüncü maddesine göre: “Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletindedir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.

“Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye, veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ, kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.”

12 Mart olayında, dört komutan, Anayasanın bu emredici hükmüne aykırı olarak yönetime elkoyma girişiminde bulunmuşlardır. Böylece hükümete işten el çektiler, ve parlamento "teknik bir organ" haline dönüştürülmüştür.

A — 12 Mart Muhtırasını verenler, bu muhtıra ile kullanılan yetkiyi anayasanın hangi hükmünden almışlardır? Bu yetkinin anayasal kaynağı nedir? Seçimle mi işbaşına gelmişlerdir? Yoksa anayasada gösterilen herhangi bir yolla mı iktidar sahibi olmuşlardır?

B — Anayasa hükümleri, hükümetlerin görevden uzaklaşma ve uzaklaştırılma yöntemlerini saptamıştır. Muhtırayı verenler, anayasanın bu hükümlerine uymuşlar mıdır? Bu soruya da olumlu yanıt vermek olanağı yoktur.

C — Muhtıranın birinci fıkrası ile parlamento, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini tehlikeye düşürmekle, yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmakla suçlandıktan sonra görev başında bırakılmış, kaynağını anayasadan almayan bir güç tarafından ve onun isteklerine uygun yönde görev yapmakla yükümlendirilmiştir. Muhtıracılardan ve zamanın Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, "Türkiye'nin içinde bulunduğu çetin koşullar karşısında Meclisin teknik bir meclis gibi çalışmasını, gerekli reformları bir an önce çıkarmasını ümit ediyorduk, yani parti programları ve farklılığı bir süre için ve temel konularda ortadan kalkar sanmaktaydım." demek suretiyle parlamentonun hangi amaçla görev başında bıraktığını açıklamıştır. Emir ve talimatla teknik görev yapar duruma getirilen bir parlamentonun, Anayasanın koyduğu ilkelere uygun bir parlamento olduğunu iddia etmek her halde olanaksızdır.

D — Muhtıranın ikinci maddesinde sözü geçen partiler-üstü hükümet anlayışını Anayasa hükümleri ile ve siyasal partileri, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları sayan anayasal anlayışla bağdaştırmak da mümkün değildir.

Bu açıdan daha başlangıçta 12 Mart hareketi, anayasal düzeni ortadan kaldırmış, "gayrı meşru" bir tutumun içine girmiştir. Büyük burjuvazinin, yukarıda açıklandığı gibi, kendi koyduğu tüm demokratik kuralları bir kenara itmesi, kişinin temel hak ve özgürlüklerini çiğnemesi, hu-

kuk yönünden, bu gayrı meşruluktan kaynaklanmaktadır.

12 MARTIN HUKUK ANLAYIŞI

12 Mart faşizmini uygulamakla görevlendirilen yöneticilerin devlet ve hukuk anlayışı daha başlangıçta ortaya çıkmıştır.

17 Mayıs 1971 günü akşamı saat 22.45'te Türkiye radyolarında Sadi Koçuş tarafından okunan "Hükümet Başkanlığının Bildirisi", uygulayıcıların ve yöneticilerin yürürlükteki Anayasa ve yasa hükümlerini ve hukukun temel ilkelerini çiğnemek kararında olduklarını kuşkuya yer bırakmayacak biçimde göstermektedir. 12 Mart iktidarının, geriye yürüyen (makabline şamil) yasalar çıkarmaya karar vermek suretiyle hukuk ve yasa-dışı bir tutum içine girdiğini gösteren bu bildiri de şöyle denilmiştir:

"İsrail Devletinin İstanbul Başkonsolosu Efrehaim Elrom, bugün İstanbul'daki evinden silahlı dört zorba tarafından kaçırılmıştır. Türkiye'de görev yapan, Türk kanunlarının ve geleneksel Türk konukseverliğinin himayesi altında bulunan bir kişiye karşı bu alçakça saldırının bugüne kadar çeşitli kanunsuz hareketlerde bulunan ve amacı Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak ve parçalamak olan gizli örgüt mensupları tarafından yapıldığı ve saldırganların kimlikleri tesbit edilmiş bulunmaktadır. Kendilerini Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi Merkez Komitesi diye tanıtan silahlı saldırganlar, küstahlıklarını daha da ileri götürerek, Türk Devleti ve Hükümetiyle şartlar ileri sürerek pazarlığa girişmeye kalkışmak cür'etini göstermişlerdir.

"İstedikleri, 'devrimci' adını verdikleri ele geçmiş bütün tedhişçilerin 20 Mayıs saat 17'ye kadar serbest bırakılmalarıdır. Aksi halde kaçırdıkları yabancı Başkonsolosu kurşuna dizeceklerini bildirmektedirler. Şimdi kararımızı kendilerine tebliğ ediyor ve sayın kamuoyuna açıklıyoruz:

"Kaçırılan Başkonsolos, bu bildirinin yayınlanmasını takip eden en kısa süre içinde derhal serbest bırakılmadığı takdirde sözü geçen gizli örgütle uzak yakın ilişkisi bulunanlar ve masum gençlerimizi kışkırtıcı yayın ve sözleriyle kanunsuz hareketlere teşvik eden ve kimlikleri güvenlik kuvvetlerince

öteden beri bilinen kimseler Sıkıyönetim bölgeleri dışında bulunsalar dahi Sıkıyönetim Kanunu gereğince derhal gözetilmesine alınarak en yakın Sıkıyönetim Komutanlığına teslim edileceklerdir.

"Ayrıca, her ne amaçla olursa olsun adam kaçıranlar, bunlara *yataklık edenler ve saklandıkları yeri bildikleri halde resmi makamlara bildirmeyenler için idam cezası* verilmesini öngören kanun tasarısı hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulacaktır. Bu arada kaçırılan Konsolosun hayatına kastedildiği takdirde sevkedilecek kanun, makabline de teşmil edilerek, gerek bu şen'i fiili işleyenler, gerekse aynı örgütün mensubu ve aynı suçtan sanık olarak tutuklu bulunanlar hakkında da aynı kanun uygulanacaktır.

"Bu bildiri bütün Sıkıyönetim Komutanlarıyla, Sıkıyönetim bölgesi dışındaki idare amirlerine ve emniyet makamlarına kesin emir niteliğindedir."

12 Martın bütün aşama ve alanlarında, birkaç istisna dışında, tüm yöneticiler, Sıkıyönetim Mahkemelerinde görev alan çoğu hakimler, savcılar ve cezaevi personeli bu zihniyetle hareket etmişler, yasa-dışı, hukuk-dışı bu tutumu paylaşmışlardır.

12 Mart döneminde kurulan Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri, 17. 5. 1971 günü radyolarda okunan "Başkanlık Bildirisi"nde yer alan hukuk ve yasa-dışı tutuma paralel olarak, yürürlükteki yasa maddelerinde gösterilen suç öğelerini zorlayarak, yersiz yorumlamalar yoluyla, yasa koyucunun öngörmediği doğrultuda, yasaların kabul amacına aykırı kararlar verme yöntemini izlemişlerdir.

Böylece, adam kaçıranların, banka soyanların, patlayıcı madde kullananların suç ve cezaları, ceza yasasında özel maddelerle gösterildiği halde, bu tür eylemlerin 146. maddeyi ihlâl ettiği, "Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil ve ilgaya cebren teşebbüs" niteliğinde olduğu ileri sürülerek sanıkların ölüm cezasına çarptırılması istenilmiş ve idam kararları verilmiştir.

İrfan Solmazer ve arkadaşları davasını (84 Subay Davası) gören İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi, uygulanması istenen 146. maddenin olayda uygula-

namayacağı, adam kaçıрма, banka soyma, patlayıcı madde kullanma gibi eylemlerin ceza yasasının ilgili maddelerine göre cezalandırılması gerektiği gerekçesi ile iddiayı reddetmiştir. Siyasal iktidarın isteklerine uymayarak, hukuka ve suç öğelerine saygı gösteren bu mahkeme, zamanın Milli Savunma Bakanlığı tarafından ortadan kaldırılmış ve görevine son verilmiştir. 16 Mayıs 1972 günlü *Milliyet* Gazetesinde şu haber yayınlanmıştır: "Milli Savunma Bakanlığı, İstanbul 1. Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesini lağvetmiştir. Bakanlığın bu kararı Sıkıyönetim ve Birinci Ordu Komutanlığına tebliğ edilmiştir. Bu mahkemenin baktığı ve bakacağı davalar, 3 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesine devredilecektir."

Böylece, Anayasanın güçler ayrılığı ilkesine aykırı olarak, 12 Mart iktidarlarının yargı organlarına açık müdahalesi ve Sıkıyönetim Mahkemelerinin bağımsızlıktan yoksunluğu bir kez daha belgelenmiştir.

ANAYASANIN TEMEL İLKELERİ ÇİĞNENMİŞTİR

Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi, DDKO Davası ile ilgili mahkûmiyet kararının sonunda Anayasanın "güçler ayrılığı" ilkesini ve kendi tarafsız yargı görevini bir kenara bırakarak, siyasal iktidara şu önerilerde bulunmuştur:

"Alınması zorunlu görülen tedbirler"

"Ceza davalarına bakan bir mahkemenin, yaptığı yargılama sonunda tesis ettiği hükümde, böyle bir başlıklı özel kısım açarak, belirli konularda bazı önerilere yer vermesinin ilk bakışta yadırganacağı ve belki de olağan sayılmayacağı akla gelmektedir.

"Anayasamızın kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş ve o doğrultuda hükümler getirmiş bulunması da, bu düşüncüyü haklı gösterebilir.

"Ancak bilindiği üzere;

"Mahkemelere intikal eden uyuşmazlıklar, buralarda görülen davalar bir bakıma toplumun aynası mesabesinde. Tarih içersinde yer alacak önemli hükümler üzerinde durularak, bunlardan yararlı sonuçlar çıkarılması ve ileride daha vahim oluşlara meydan verilmemesi bakımından, bu so-

nuçların daima gözönünde tutulması icap etmektedir.

“Gerek bu neden ve gerekse sorunların çözümünde esas yerine daha çok şekle değer verildiğinin malum bulunması, mahkememizi böyle bir uygulamaya gitmek zorunda bırakmıştır.

“Hükmün (Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinin görevleri), (Atatürkçülük) ve (Giriş) bölümlerinde açıklanan sebeplerden dolayı, yurdumuz 12 Mart dönemine getirildiğine ve (var olmak-yok olmak) gibi çok elim bir alternatifle karşı karşıya bırakıldığına göre,

“Tüm Anayasa ilkelerinin memleketimizde geçerliliğinin, yürürlüğünün sağlanabilmesi, öncelikle vatanın bölünüp parçalanmaması, milletin birlik ve beraberlik ülküsünü yitirmemesi şartına bağlıdır.

“Bu şartın gerçekleşmesi için de, vev ki hata teşkil etse bile, böyle hayati bir konuda uyarıda bulunmalı, ilmi ve akli uyarılar nazara alınmalıdır. Bu, toplumda her bireye düşen en kutsal görev sayılmalıdır.

“İşte usul ve kanunlara uygunluğu inancına vardığı bu sebeplerden hareket eden mahkememiz, bakıp hükme bağladığı davaya konu olan suçlarla ilgili olarak, aşağıdaki önerileri ortaya koymak gereğini duymuştur.

“1. Devletin bu tehlikeye karşı varlığını koruyabilmesi için, Anayasamızın tüm hükümlerinde ve özellikle ekonomik sorunlarla ilgili maddelerinde yer alan emir ve direktiflerin kısa sürede uygulanması yoluna gidilmeli,

“2. Bu teori ve uygulamasına ilişkin, her türlü yayının, yurt sathına dağılmadan kontrolü sağlanmalı,

“5. Vatan bütünlüğü, millet birlik ve beraberliğini bozmaya ve Türkiye Cumhuriyetini temelden yıkmaya yönelik ırkçı-bölücü nitelikteki çabalar, güvenlik kuvvetleri ve daha çok Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından, en son teknik araçlar ve yetenekli personel kullanılmak suretiyle yakından izlenmeli ve fiillerin yargı merciine intikalinde zorunlu tüm delillerin toplanıp, tesbitlerin yapılmasına önem verilmelidir.

“Yukarıda kaydedilen bu önerilerle, bu konuda akla gelebilecek diğer tedbirleri almak ve uygulamak, yasama ve

idare organlarının görevi cümlesinden olmakla beraber;

“Hükme bağlanan bu dava münasebetiyle muttali olunan ve yetersiz olduğu hissedilen tedbirlerin bu şekilde hükme dercedilmesinde, suçların “genel olarak önlenmesi” prensibinden hareket edilmiştir.” (Sayfa: 538-540.)

Görülüyor ki, mahkeme, kendi tutumunun, Anayasanın 5, 6, 7. maddelerinde düzenlenen “Güçler Ayrılığı” ilkesine aykırı düştüğünün bilinci içinde olmasına rağmen, bağımsızlığını ihlal etmiş ve günümüze kadar adalet tarihimizde görülmemiş bir yöntem izleyerek siyasal iktidara önerilerde bulunmuştur. Özellikle, Milli İstihbarat Örgütünün adli soruşturma, delil toplama ve sorgulama gibi bir görevi olmadığı halde, bu örgütün bu tür görevler yapmasının önerilmesi gerçekten ilgi çekicidir.

12 MART HUKUK SÖZLÜĞÜ

12 Mart faşizmi döneminde, düzenlenen iddianamelerde ve Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerince verilen birçok kararlarda Anayasanın ve Ceza Hukukunun ilkelerini altüst eden, bilimin, aklın ve sağduyunun kabul edemeyeceği tanımlamalar ve değerlendirmeler yapılmış, bilime ve hukuka aykırı bu değerlendirmelere dayanılarak kişiler suçlanmış ve haklarında mahkûmiyet kararları verilmiştir. Böylece “12 Mart’ın hukuk sözlüğü” olarak nitelenebilecek bir tanımlamalar ve değerlendirmeler demeti ortaya çıkmıştır. Bu demetten birkaç örnek vermek istiyoruz:

Burjuva	:	Küçültücü bir sıfat olarak anti-komünist kişiler için söylenen söz. (Ank. DGM. İd. 975/15.)
Emperyalizm	:	Kapitalist ülkelere karşı kullanılan yıkıcı bir propaganda sloganı. (Aynı İd.)
Faşizm	:	Dar anlamda kötülleme sloganıdır. Komünistler, Marksist-Leninist düzenin dışında kalan yönetim şekillerini faşistlikle ve faşist diktatörlükle suçlarlar. (Aynı İd.)
Anayasa Sosyalizme Açık-tır	:	Komünist taktiği. (Ank. S.K. 2. Nolu As. Mah. 26.12.1972 T. 972/3-144.)
Devrimci Güç Birliği	:	İhtilâl yapacak güçler. (Aynı K.)

- Sosyalist Devrim : İhtilâl Yolu. (Aynı K.)
- MDD'yi (Milli Demokratik Devrim) benimseyen ve amaçlayan tüm dernekler : Komünist örgüt. (Ankara S.K.A.M. 4.9.1973, T. 973/21-41.)
- Kooperatifleşmeyi Önermek : Özel mülkiyeti ortadan kaldırmak. (Aynı K.)
- Klasik müzik dinlemek ve sosyalist düzende müteahhitlik yoktur demek : Komünizm propagandası.
- Soldan sağa salla bayrağını düşman üstüne : Komünist düzen istemek ve propagandasını yapmak. (Uğur Mumcu D.)
- Üzerinde Marx'ın, Lenin'in, Atatürk'ün ve Che Guevara'nın sözlerini taşıyan ambalaj kâğıdı bastırmak ve kullanmak : Komünizm propagandası.
- Kurtuluş Savaşı : Türkiye'de komünist düzenin kurulması için verilen savaş (Ank. S.K. 2. Nolu As. M. 26.12.1972 T. 972/3-144.)
- Demokratik Yol : Halkın ihtilâl yoluyla kendi iktidarını kurma yolu. (Aynı K.)
- Halk Atatürk sürekli devrimci idi, demek : Proletarya. (Aynı K.)
- Şayet ölmeseydi devrimi tamamlayıp, Türkiye'yi komünist düzene getirecekti. O öldüğü için sonrakiler bu devrimi tamamlayamadı. Biz bu devrimi tamamlayacağız ve Türkiye'yi komünist düzene sokacağız demektir.
- Gerçekten halkçı düzen : Komünist düzen. (Aynı K.)
- Marksizm : Komünizm. (Aynı K.)
- Sosyalizm : Komünizm. (Aynı K.)
- Anayasa, devrimci bir Anayasadır : Anayasa halk ihtilâline açıktır. (Aynı K.)
- 141-142'nin iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmak : Komünist örgüt kurmanın delili. (Ank. S.K. 3. Nolu As. M. 17.10.1972 T. 11972/44.)
- Gelir dağılımında değişiklik istemek : Komünizm propagandası. (Aynı K.)
- S O L harflerini duvara yazmak : Komünizm propagandası. (Ulukışla C.)

- S. Esas 972/119, 23.19.1973.)
- Faşizmi yerlebir edelim : Anayasal düzeni yerlebir edelim. (Ank. S. K. 3. Nolu As. M., 17.10.1972 T. 972/44.)
- Üzerinde Lenin'in fotoğrafı bulunan posta pulu ile mektup ve pul göndermek : Komünizm propagandası. (Ank. S.K. As. Sav. İd. 18.7.1973 T. 873/25.)
- Savunmada: "Eğer bir takım şartlanma ve art niyetlerle peşin yargıları bir yana itersek, Sayın Savcının yanılığının sebep ve neticeyi birbirine karıştırmasında... olduğunu görürüz." demek : Askeri Savcıya hakaret (Ank. S.K. 3 Nolu As. M. 30.6.1972 T. 972/45-119.)

ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN GEÇERSİZLİĞİ

12 Mart Anayasa değişikliklerinin hukuk açısından en önemli yönü, bu yasama işlemlerinin geçersizliği yolundaki gerekçe ve kanıtlardır. Gerçekten eldeki belgeler bu konuda parlamento-dışı etkileri kanıtlamaktadır. Başbakan Nihat Erim'in Haziran 1971 başlarında basın mensuplarına söylediği şu sözler, bu baskıları göstermektedir: "Eğer kumandanların üzerimde bir baskısı sözkonusu ise, bu sadece Anayasa değişikliklerinin bir an evvel yapılması, yeni kanun tasarılarının bir an evvel hazırlanması içindir." (Cumhuriyet, 7.6.1971.) Orgeneral Memduh Tağmaç'ın 1970 yılı sonlarında Milli Güvenlik Kurulunda, "Sosyal uyanmanın ekonomik gelişme hızına uydurulması için Anayasa değişikliği istediği" bilinmektedir. (Yankı, sayı: 113, 1970.) Yeni Gazete'nin 14 Mart 1971 günlü sayısında yayınlanan şu haber de bu baskıları kanıtlamaktadır: "Silahlı Kuvvetler adına önceki gün Cumhurbaşkanı ile Senato ve Meclis Başkanlarına verilen muhtıradan ayrı olarak yalnız Sunay'a verilen muhtıra gerekçesinde yazılı talepler arasında da en geniş yer Anayasa değişikliği ile ilgili bölüme ayrılmıştır. Anayasanın temel hak ve hürriyetler ve ödevler bölümünde yer alan maddelerden sekizinin değiştirilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Bu talebe göre, Anayasanın 10. ve 34. maddeleri ara-

sında yer alan 8 maddesi değişecektir.” 12 Marttan sonra Genelkurmay Başkanlığında bir komisyonun kurulduğu, bu komisyonun, Anayasanın aksayan yönlerini ve değiştirme yolunu incelediği haberi de basında yer almıştır. (*Ortam*, sayı: 7.) Yukarıda, Doç. Dr. P. Bilgen’in doçentlik tezinde yaptığı açıklamalar da bu baskıları doğrulamaktadır.

Sıkıyönetim koşulları altında, basın susturulmuş, Anayasa hukuku öğretim üyeleri tutuklanmış, Üniversiteler üzerinde baskılar yoğunlaştırılmış, CHP tarafından anayasa değişikliği konusunda bağlayıcı grup kararı alınmış ve Cumhuriyet Halk Partili parlamenterler, İnönü’nün “Oylamaya katılmamayı mesele yaparım” sözleri ile tehdit edilmişlerdir.

Anayasa değişiklikleri böyle bir baskılı ortam içinde gerçekleştirilmiştir. Borçlar yasası, “İkrah” ile açıklanan ve serbest olmayan bir iradeyi geçersiz saymaktadır. (Mad. 29.)

“Anayasa hukuku tarihinde, hiç değişmeyen koşul şudur: Anayasalar, toplumun gerilimsiz dönemlerinde, baskısız ortamlarda değiştirilebilir. Anayasanın fiilen yürürlükte olmadığı bir dönemde (örneğin sıkıyönetimde, Anayasanın askıya alındığı dönemlerde) ‘demokrasiyi kurtarmak’ bahanesi ile özgürlükleri kısmak, hele yürütme adına Anayasa değişiklikleri sunmak yetkisini kendinde görmek gibi davranışlar Anayasa değişikliklerini geçersiz kılar.” (M. Aksoy, Konferans, Türk Hukuk Kurumu, 5.11.1976.)

Muvaffak Şeref de bu konuda şöyle demektedir:

“... 12 Mart rejiminin bugün başsavunucusu kesilen Demirel, 12 Mart 1971 günü, başbakanlık koltuğunu bırakarak, zamanın cumhurbaşkanı Sunay’a yolladığı istifa mektubunda şunları yazar: ‘Genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zatı devletlerinize, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi başkanlığına tevdi edilip, bugün saat 13’teki radyo haber bültenlerinde Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra ile Anayasa ve Hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir.’

“Gerçekten de, 12 Mart dönemindeki anayasa değişiklikleri, bu arada DGM’nin kurulmasını öngören değişiklik, işte böyle bir rejim altında, özel hukukta *İkrah* denilen, yeni dilimizdeki karşılığıyla *Korku* içinde yapılmıştır... Prof. Tarık Zafer Tunaya, Mussolini ve Hitler’in Anayasa değişiklik-

leriyle faşizmlerini kurduklarını örnek göstererek, şunları yazar: ‘Anayasa ilke olarak, ancak kendi sistemi içinde değiştirilebilir. ... Anayasayı değiştirme bahanesiyle, rejimi ortadan kaldırmak, bunun için de Anayasayı paravan yapmak, bir değiştirme değil, bir *İhla*’dır. Ve buna *Anayasaya karşı hile* de denir.’ ... Türkiye’nin yakın geleceği ne olacak? Bunu da Türkiye’deki demokratik güçler ile yasal faşizme geçme çabalarını sürdüren ve Amerika’nın desteğinden yararlanan gerici güçler arasındaki mücadelenin sonucu belirleyecektir.” (*Cumhuriyet*, 17.10.1976.)

12 MARTIN HUKUK ALANINA GETİRDİKLERİ

1. İktidarın yargısal denetimden kurtulma çabaları:

1961 Anayasasının getirdiği kurumlar içinde en önemlilerinden biri “yasamanın yargısal denetimi” ve bu amaçla kurulan Anayasa Mahkemesidir. Bu yüksek mahkeme, siyasal iktidarların partizan amaçlarla çıkaracakları yasaları Anayasanın ilkeleri ışığında yargısal yönden denetlemektedir. Anayasa değişiklikleri de hukuk açısından bir yasa niteliğinde olduğundan, bu değişiklikler de yargısal denetimin kapsamı içinde bulunmaktadır.

Egemen sınıflar, bu denetimden kurtulmak, sınıfsal çıkarlarını rahatça koruyabilmek için Anayasa Mahkemesinin yetkilerini düzenleyen Anayasanın 147. maddesini değiştirmiş ve yüksek mahkemenin, Anayasa değişikliklerini esas yönden değil, sadece şekil yönünden inceleyebileceği hükmünü getirmiştir.

Böylece anayasa değişiklikleri yargısal denetimden kurtulmuş ve egemen sınıfların keyfi işlemleri dokunulmazlık kazanmıştır.

2. Gözaltı Süresi:

DGM’lerin görevlerine giren suçlarla toplu suçlarda gözaltı süresi onbeş güne çıkarılmıştır. Böylece kontr-gerilla uygulamalarına ve işkencelere elverişli olanaklar sağlanmıştır.

“Gözaltı süresinin uzatılması, işkence uygulamalarına

büyük olanak sağlamıştır. Onbeş günlük gözaltı süresi içinde sanıklara çeşitli yöntemlerle işkenceler uygulanabilmektedir. İşkenceler, geliştirilmiş teknik yöntemlerle uygulanmakta ve işkence izleri bu süre içinde kaybolmaktadır. Böylece yapılan işkenceleri saptamak olanağı bulunmamakta, işkence altında alınan ikrar ifadeleri dava dosyalarına delil olarak verilmektedir, geçtiğimiz 12 Mart döneminde hazırlık soruşturmaları, kontr-gerilla denilen gizli ve gayri-resmi örgütlerde yapılmış, sanıklara teknik yöntemlerle elektro-şok vb. işkenceler uygulanmış ve bu yollarla elde edilen ifadeler hazırlık soruşturmasını oluşturmuştur. Günümüzde de kontr-gerilla örgütleri faaliyetlerini sürdürmektedirler. Emniyet binalarında sanıklara ağır ve insanlık-dışı işkenceler yapılmaktadır. Basında her gün buna ilişkin haberler yayınlanmaktadır. Ceza davalarını izleyen avukatlar, cezaevlerinde sık sık müvekkillerinden işkence olaylarını dinlemektedirler.” (Halit Çelenk, *Hazırlık Soruşturması Aşamasında Savunma Hakkı*, s. 19-20.)

Gözaltı süresi içinde, sanığın, avukatı ile görüştürülmesi de işkence ve yasa-dışı sorgulamaları kolaylaştırmıştır.

3. DGM'ler:

Sıkıyönetimi sürekli hale getirmek, sıkıyönetimsiz sıkıyönetimi gerçekleştirmek amacıyla bir sınıf mahkemesi olan, siyasal nitelikte, olağanüstü ve özel DGM'ler kurulmuştur. Hakimleri yürütme organı tarafından atanan, bağımsızlıktan yoksun, tabii hakim ilkesine aykırı bu mahkemeler, genel mahkemelere güvensizliğin bir ifadesi olarak oluşturulmuş ve yürürlüğe konulmuştur.

“DGM'nin kurulması ile Yargı Birliği bozulmuştur. Bu mahkemelerle sivil sıkıyönetim düzeni getirilmek istenmiştir. Doğal yargı yolu yerine olağanüstü yargı yolu açılmıştır. DGM hakimlerinin ve savcılarının atanmasına, siyasal iktidarlar el atmak yetkisine sahip olmuşlardır. Hakimleri ve savcılarını üç yıllık bir süre için atandıklarından hakimlik güvencesinden yoksundurlar. Hakimleri güvenceden yoksun mahkemeler bağımsız mahkeme sayılamaz.” (M. Taylan, *Cumhuriyet*, 21.10.1976.)

Böylece vatandaşın, “bağımsız mahkemelerde, tabii ha-

kim önünde yargılanma hakkı” elinden alınmıştır.

4. Anayasanın; özel hayatın gizliliğine ilişkin 15. maddesi, gazete ve dergilerin toplatılmasına ilişkin 22. maddesi, dernek kurma hakkına ilişkin 29. maddesi, kişi güvenliğine ilişkin 30. maddesi, tabii hakim ilkesine ilişkin 32. maddesi, memurların sendikal haklarına ilişkin 46. maddesi değiştirilerek, kişinin temel hak ve özgürlükleri kısıtlanmıştır.

DEĞİŞTİRİLEN YASALAR

4. Ceza Yargılamaları Usulü Yasası:

Bu yasada yapılan değişiklikle MASUMLUK KARİNESİ ortadan kaldırılmıştır. Ceza Hukukunun yerleşmiş ilkelerine göre sanık, hakkında mahkumiyet kararı verilinceye kadar masum sayılır. Buna “masumiyet karinesi” denilmektedir. Bu ilke, Ceza Yargılamaları Hukuku alanında binlerce yıl süren uygulamaların ve deneylerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

“Bu karinenin anlamını kavramak için aksini düşünmek kâfidir. ‘Bir kimse masum olduğunu ispat etmedikçe suçludur.’ yolunda bir karine mevcut olsa idi, her insan sürekli bir tehdit altında bulunmuş olurdu, çünkü itham eden organın ‘keyfi hareket’i ağır sonuçlar doğurabilecekti.

“Masumluk karinesinin esasını şöylece izah mümkündür. Kamu davasının gayesi sanığın suçlu olduğunu ispat etmektir, onun aynı zamanda masum olduğunu ispat gayesi yoktur. Fakat bunun tabii neticesi şudur: Bir kimsenin beraat edebilmesi için masum olduğunun anlaşılması şart değildir, suçlu olduğunun anlaşılabilmesi kâfidir. Bu suretle ihtimalî düşüncelerin vatandaş aleyhine netice vermesi önlenmiştir. Bu, usul hukukunun ferde tanıdığı bir teminattır ve bu teminatı en iyi ifade eden ‘masumluk karinesi fikri’dir. İşte bu sebeptendir ki, bazı memleketler, anayasalarında (meselâ İtalyan Anayasası 27) masumluk karinesi açıkça bildirilmiştir.” (TBB Raporu, 17-19 Haziran 1977.)

Oysa 12 Mart döneminde 1969 sayılı Yasa ile, Ceza Yargılamaları Usulü Yasasında bir değişiklik yapılmış ve bu değişiklikle masumluk karinesi ortadan kaldırılmıştır. Bu değişikliğe göre, “yasa-dışı vücuda getirilen veya yasaya ay-

kırı faaliyetleri nedeniyle yargı mercilerince kapatılan kuruluşlara ilişkin bazı faaliyetlerde bulunanlar, aksini ispat edemedikçe o kuruluşun üyesi sayılacaklardır.” Yani bu tür davalarda C. Savcılığı, sanığın suçluluğunu ispat yükümlülüğünden kurtulmakta ve sanığa “suçsuzluğunu ispat” görevi yükletilmektedir.

“Bu, Anayasamızın kabul ettiği masumluk karinesine tamamen ters düşen bir hükümdür ve anti-demokratikliğe ve anayasaya aykırılığa bundan iyi örnek bulmak mümkün değildir.” (Aynı rapor, s. 112.)

5. As. C. Yargılamaları Usulü Yasası:

Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri'ne ilişkin yasada yapılan bir değişiklikle, hakimlere *sanığı ve avukatını duruşmadan çıkarma* hakkı tanınmıştır. Bu hükme göre, duruşmanın inzibatını bozan müdafii, mahkemede, duruşmadan çıkarılabilecek ve hareketin yinelenmesi halinde, o davanın tüm duruşmalarına girmesi engellenebilecektir. Hangi hallerde duruşmanın inzibatının bozulduğunu mahkeme takdir edecektir.

Her zaman kötüye kullanmaya elverişli olan bu hüküm, savunmayı olanaksız hale getirebileceği gibi, sanığı da müdafiiinden yoksun bırakabilecektir. Bu yasa değişikliği, savunma hakkı üzerinde bir baskı kurmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

Yine sözü geçen yasanın 160. maddesine eklenen bir fıkra ile *savunma hakkı süre bakımından kısıtlanmış*, ayrıca hakimin duruşma sırasında tarafsızlığını ihlâl ettiği iddiası ile, hakimi red hakkı kaldırılmış, cezaevlerinde siyasal tutuklulara er işlemleri uygulanmıştır.

6. Danıştay Yasası:

Bu yasada yapılan bir değişiklikle, Danıştay Yasasına, “avukattan evrak saklamak” yöntemi getirilmiştir. 12 Mart faşizmi döneminde 18.6.1973 gün ve 1740 sayılı yasa ile Danıştay Yasasının 82. maddesine bir fıkra eklenerek, savunma hakkına yeni bir kısıtlama getirilmiştir. Bu değişikliğe göre, idare tarafından “gizli” kaydı ile, Danıştaya gönderilen dosya ve belgeler avukat tarafından incelenemeye-

cektir. Yani savunucu avukat, idare aleyhine dava açan müvekkili ile ilgili olarak Danıştaya gönderilen yazı ve belgelerin nitelik ve içeriğini incelemek ve bu konuda yargı organına cevap vermek olanağından yoksun bırakılmaktadır.

“Yirminci yüzyılda avukattan belge saklamak niteliğinde bir hükmün kanunlarımıza girmesi ve bunun yeni bir buluş (!) olarak takdimi Türk Adaletine gölge düşürecektir. Sadece bir tek tarihi olayı hatırlatmak isteriz:

“1894'te, Fransa'da Yüzbaşı Dreyfus, askeri mahkemeye tevdi edilen, fakat sanık ile avukatından gizlenen bir ‘belgeye’ (vesikaya) dayanılarak mahkûm edilmişti. O tarihlerde *Aurore* adlı gazetenin yazarı Emile Zola, Dreyfus'un mahkumiyetini haksız bulan ve Cumhurbaşkanı Félix Faure'a hitap eden bir açık mektubu yayınlamaktan, Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanıyordu. Parlamentoda, Clemenceau, yalnız mahkemenin bilgisine sunulan ‘gizli belge’ uygulamasına şöyle karşı çıktı: ‘Gizli belge’ (!). Bunun ne demek olduğunu biliyor musunuz? Bu, bir insanın, ondan gizlenen bir belgeye dayanılarak, yargılanması, mahkum edilmesi, kendisinin, karısının, çocuklarının, ona yakın herkesin şerefsizliğe hüküm giymesi demektir. Baylar, içinizden hanginiz, bu şartlar altında mahkumiyete isyan etmezsiniz. Şekil, gerçeğe tercih edilmemelidir. Vatan, sadece toprak parçası değildir, aynı zamanda, fikirleri ne olursa olsun, dost olsun, düşman olsun, bütün insanların birleştiği adalet, vatanıdır. Bu herkesin ısındığı ocak, güvenlik, herkes için eşit olan adalettir. Adaletin olmadığı bir vatan düşünülemez.” Bu çabalar sonuç verdi. ‘Gizli belge’ usulünün uygar devletlerce nefretle reddedilmesinde ‘Dreyfus davası’nın etkisi büyük olmuştur.

“Memleketimizdeki durum nedir? Bu konuda oldukça vahim bir hüküm mevcuttur; Danıştay Kanununun 82. maddesine eklenen fıkra şöyledir;

“Görevli daire veya kurul veya kanun sözcüleri tarafından getirilen veya idarece gönderilen gizli her türlü belge, taraf ve vekillerine incelettirilemez.” 1602 sayılı Askeri İdare Mahkemesi Kanununun 54. maddesinden esinlenerek yapılan bu genelleştirme, büyük sakınca doğurmaktadır.

“Davada taraf olan kişi veya vekili, kendi aleyhlerine

olan bir belgeyi göremeyecektir. Memleketimizde, resmi yazışmalarda gizlilikte ne kadar ifrata gidildiği düşünülürse uygulamada bir kimsenin kendisini nasıl savunacağını kestirmek mümkün olmaz.

“Bu hükmün Anayasaya aykırılığı bakımından şöyle düşünülebilir. Anayasamızın 31. maddesine göre ‘herkes meşru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir’. Kendilerine ilişkin bir konuda ilgililer, gizlilik iddiası ile dosyalarını göremezlerse dava ve savunma hakkını nasıl kullanacaklardır?

“Usul hukukunda savunma hakkının ön koşulu ‘ithamı öğrenmek hakkı’dır. İdari işlemi dava eden ilgili, idarenin gizlilik iddiası ile Danıştaya gönderdiği evrakı göremezse hakkındaki ithamı nasıl karşılayacaktır?” (TBB Raporu, 17-19 Haziran 1977.)

12 Mart döneminde kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Yasasında da yeralan bu hüküm, savunma hakkını ağır biçimde yaralamıştır.

YENİ YASALAR

1. Eski Cemiyetler Kanunu’nu ortadan kaldıran yeni bir Dernekler Yasası kabul edilmiştir. Bu yasa ile, Anayasamızın derneklerle ilgili 29. maddesine getirilen kısıtlamalara paralel olarak, dernek kurma hakkı kısıtlanmış, kurucular hakkında özel güvenlik soruşturması yöntemi getirilmiş, kolluk kuvvetlerine her zaman derneklere ve eklentilerine girme hakkı tanınmış, mülkiye amirlerine derneklerin faaliyetini durdurma yetkisi verilmiş, yanında velisi ya da vasisi bulunmayan 18 yaşından küçük çocukların herhangi nedenle olursa olsun dernek binalarına ya da eklentilerine girmesi halinde, derneklerin faaliyetten alıkonulmasına olanak sağlanmıştır.

2. Yargı birliği ilkesine aykırı ve Danıştaya güvensizliğin bir ifadesi olan asker kişiler hakkındaki idari işlemleri denetlemek üzere bir Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur.

1. 26. 4. 1971 gününde Sıkıyönetim ilân edilmiş ve 17-18 Mayıs 1971 gecesi, üniversite öğretim üyeleri, yazar, sanatçı, avukat, doktor, mühendis, mimar, öğretmen, sendikacı, üniversite öğrencisi, işçi ve köylülerden oluşan 4.000 kişi gözaltına alınmıştır. Sıkıyönetim döneminde gözaltına alınan, tutuklanan ve sıkıyönetim askeri mahkemelerinde yargılananların sayısı 20.000’e ulaşmıştır.

2. Gözaltına alınanların evlerinde ve işyerlerinde yapılan aramalarda elde edilen ve hakkında mahkumiyet ya da toplatma kararı bulunmayan yüzbinlerce yayına el konulmuştur. Kitaplar hakkında yasaya aykırı olarak verilen müsadere kararlarına karşı yapılan itirazlar reddedilmiş, bu red kararları yazılı emir yoluyla askeri yargıtay daireleri kurulunca bozulmuş olduğu halde, yargı organlarının kararları hiçe sayılarak, el konulan *kitaplar* askeri savcılarca *yakılarak imha edilmiştir*. Böylece kimi askeri savcılar tarafından hukuk bir kenara itilerek, burjuvazinin sınıfsal çıkarları korunmuş ve savunulmuştur. (Ankara Sıkıyönetim K. 3 Nolu As. Mah. 1973/118-59.)

3. Dernekler, kurumlar, odalar ve sendikalar, haklı bir gerekçe gösterilmeksizin kapatılmıştır. Türk Hukuk Kurumu hakkındaki kapatma kararı, kumarhane ve meyhanelerle birlikte alınmış ve kurum bu işletmelerle birlikte kapatılmıştır.

4. Legal olarak kurulan ve faaliyette bulunan memur sendikaları, dernekler, tiyatrolar, hatta dergiler “komünist örgüt”, “Anayasal düzeni ortadan kaldırmayı amaçlayan örgüt” olarak nitelendirilmiş ve haklarında 141-142 ve 146. maddelere dayanılarak davalar açılmıştır.

5. Yürürlükteki yasalar, kabul amacından, gerekçesinden saptırılarak uygulanmış, “zımnî zor ögesi” gibi hukukta yeri olmayan gerekçelerle ağır mahkumiyet kararları verilmiştir.

17. 5. 1971 günlü “Başbakanlık Bildirisi”nde yeralan hukuk-dışı tutum ve bunun etkileri, 12 Mart döneminde yaygın bir hal almıştır. “Sanıkların saklandıkları yerleri bildirmeyenler için ölüm cezasını” öngören bu bildiriye sözü

edilen yasalar çıkarılmayınca, mevcut yasalarla ölüm cezası verme yolu yeğlenmiştir. Bu amaçla, olaylarda uygulama yeri olmayan, meydana gelen eylemlerle ilgisi bulunmayan 146. madde ele alınmış, maddedeki suç öğeleri gerçekleşmediği, özellikle “elverişli vasıta” koşulu bulunmadığı halde ölüm cezaları verilmiştir. 146. maddenin olayda uygulanamayacağı görüşünü benimseyen Sıkıyönetim Mahkemelerinin görevine son verilmiş, hakimleri başka yerlere atanmış ve emekliye ayrılmıştır.

İşkencelerle alınan ikrarlara dayalı mahkumiyet kararları birbirini izlemiştir. İşkenceleri caiz gören Askeri Yarğıtay daire kararlarına rastlanmıştır. Askeri mahkemelerde ileri sürülen işkence iddia ve savunmaları incelenmemiş, “bu iddialar mahkememizi ilgilendirmiyor, ilgili yerlere şikâyet edebilirsiniz” gibi gerekçelerle reddedilmiştir.

İŞKENCELER VE KONTR-GERİLLA

Sorgulamada işkence, egemen sınıf temsilcilerinin, istedikleri ifadeyi elde etmek ve soruşturmayı belli bir hedefe ulaştırmak için başvurdukları insanlık-dışı ve vahşiyane bir yöntemdir.

İşkence ülkemizde ötedenberi uygulanagelmektedir. Ancak uygulanmakta olan bu işkenceler dayak ve falaka yoluyla yapılagelmiştir. 12 Martı izleyen dönemde ise işkenceler büyük bir yoğunluk kazanmış ve bilimsel yöntemlerden yararlanılarak teknik yönden geliştirilmiş ince yöntemler uygulanmıştır. Bu işkenceler; Amerika’da kurulan ve *Shouthern Command (Güney Komutanlığı)* adı verilen sorgu ve işkence eğitim merkezlerinde eğitim görmüş personel tarafından kontr-gerilla denilen gizli örgütlerde uygulanmıştır. Falakadan elektro-şoka, tırnak sökmeden uykusuz bırakmaya ve ahlâk-dışı işlemlere kadar çeşitli işkence yöntemleri ile alınan “ikrar”lar, sıkıyönetim mahkemelerine delil olarak verilmiştir. Bu işkenceleri mübah gören yüksek mahkeme kararlarına rastlanmıştır.

Sayın senatör Sami Küçük, Suphi Karaman, Ahmet Yıldız ve İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Aybar tarafından işkence olayları parlamentoya götürülmüştür.

CHP Milletvekilleri: Osman Çıtırık, İlder Çubukçu, Hasan Cerit, Mehmet Özmen, Azmi Yavuzalp, Mustafa Güneş, Malik Yılmaz, Mehmet Sönmez, Sabri İnce ve Sait Saylam tarafından işkenceler konusunda Meclis araştırması istenilmiştir.

Pieter Dankert, 28 Şubat — 10 Mart 1973 tarihleri arasında Türkiye’yi ziyaret ederek uygulanmakta olan işkence yöntemlerini incelemiş ve bunları bir rapor halinde Avrupa Konseyi Danışma Meclisine bildirmiştir. Türkiye’deki İnsan Hakları başlıklı bu raporda ülkemizde uygulanan işkence biçimi şöyle anlatılmaktadır:

“a) Fiziki İşkence:

- 1 — Fiziki işlem: Çok dikkatli incelenmiş bir yöntem olup, vücutta herhangi bir iz bırakmaz,
- 2 — Falaka: Bir çubukla ya da kalın bir sopa ile ayak tabanlarının dövülmesi,
- 3 — Ayak tırnaklarının sökülmesi,
- 4 — El ve ayak tırnaklarının yakılması (sigara ile),
- 5 — Cinsel organlara yapılan işkence (demir çubuk ya da copun anüs veya vaginaya sokulması),
- 6 — Elektrikle yapılan işkence (vücudun iki ayrı kısmına uygulanır).

b) Psikolojik İşkence:

- 1 — Tehdit ve hakaret (kötü, insan haysiyetine dokunur nitelikte söz ve davranışlar),
- 2 — Karısına, arkadaşına ya da yakınlarına işkence yapılacağı yolundaki şantajlar,
- 3 — Şahidi, istenilen beyanı vermezse işkence edileceği şeklinde bir kuşkuya sokmak,
- 4 — Ekmek ve su vermemek,
- 5 — Açık olan cinsi organların (genellikle sadece kadınların) erkek seyircilere (asker ve polislere) seyrettirilmesi, teşhiri,
- 6 — Bu, çok eksik tespite, bizzat dinlediğimiz canlı anlatımlara göre şunları da eklemek gerek:
 1. Ayaklardan havaya asmak,

2. Uyutmamak, tam uyuklama halinde nöbetçilere dürtükletmek,

3. Karısını, çocuğunu, kızkardeşini aynı yere getirterek işkencesini seyrettirmek; onların öldürüleceği, ırzına geçileceği, işkence edileceği tehdidini savurmak ve hatta işkenceye tabi tutmak,

4. Yılginlık yaratmak, dayanışma ve birliği bozmak amacıyla sanıkların birbirlerine işkence etmelerini istemek,

5. Yıldırılabilen sanıkların diğerlerine nasihat etmelerine, kendisini ve nasihatla bulunduğu kişiyi hainlikle suçlamasına çalışmak,

6. Pis, lâğım suyu içirmek, tuzlu su içirmek,

7. İradeyi azaltıcı ilâçlı sıvılar içirmek,

8. Kurşuna dizilme sahneleri düzenlemek,

9. Gece yarılarında, boğazına kadar çamurlu suya gömmek, üzerinden ateş etmek,

10. Sürekli olarak işkence sesleri dinletmek; karşılıklı olarak işkenceleri seyrettirmek, birlikte işkenceye tabi tutmak,

11. Ajanlık tekliflerini ya da tanıklık tekliflerini kabul edecek olursa kendisini salacaklarını, hatta, yurtdışına bile çıkarabileceklerini söyleyerek direncini kırmak, para teklif etmek,

12. Bir sandalyede, günlerce hareketsiz olarak oturtmak.”

12 Mart Sıkıyönetimi resmen sona erdikten sonra da bu teknik uygulamalar sürmüştür. Her gün yeni işkence olayları gazetelerde yer almış, işkence resimleri yayınlanmıştır.

Erzincan Senatörü Sayın Niyazi Ünsal tarafından işkence konusu 29.3.1976 gününde C. Senatosuna götürülmüş, bu konuda “Senato araştırması” istenilmiştir.

C. Senato Başkanlığına verilen önergede şu düşünceler ileri sürülmüştür:

“Son günlerde işkence yapılanların sesi, yeniden yükselmeye başladı. Hemen her gün gazete ve dergilerde, işkence yapılan bir yurttaşımızın sesini duyuyoruz. 12 Mart döneminin utanç verici izi silinmeden, işkence sesinin yeniden duyulması, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

“12 Mart döneminde işkence yapılanların sesi, dünyanın hemen her yanında duyulduğu halde, bizde etkisini gös-

teremedi. Yönetimi o dönemde elinde bulunduranlar, işkence seslerine, kulaklarını tıkadı ve işkence iddialarını yalanlama yarışına girdiler. İşkence yapılanların görünen durumuna, sakat kalan organlarına ve eldeki tüm kanıtlara rağmen, iş, örtbas edildi.

“İş bununla da kalmadı, hepimizin bildiği bir af’la noktalandı. Yeniden yazmaya, üzerinde durmaya değer bir iş yapılmadı işkenceler için o dönemde. ... Sadece işkence, işkence edenlerin yanına kâr kaldı. ...

“Şimdi aynı durumun yeniden başladığını görüyoruz. Yine, güvenlik kuvvetlerinin, eline düşen her yurttaşta işkence yaptığı, çirkin fiiller uyguladığı, hatta bir kısmını işkence yaparak öldürdüğü söylenmektedir.

“Şahsen gördüklerimiz bir yana, okuduğumuz gazete, dergi, bildiri, kitap ve mektup bilgilerine, görgü tanıklarına bakılırsa, durum, 12 Mart döneminden biraz daha ağır, biraz daha ciddidir.

“Ciddidir, çünkü, işkence ve ölümlere varan eylemlere HÜKÜMET’in adı karışmaktadır.

“12 Mart döneminde işkencenin işareti Meclis Kürsülerinden verilmişti. Şimdi Hükümet’ten verilmektedir. İşkence yapanlara, yaptırana Hükümet gözyummaktadır. İşkencecileri korumakta ve kollamaktadır.

“Bunun en çirkin, en korkunç örneğini Malatya’da verdi, Hükümet. ... Gençleri öldürenlere, ölüleri leş gibi, ayaklarından tutarak sürülenlere, başını, kolunu gövdeden ayıranlara ve en iğrenç işlemleri yapanlara ikramiye vermiştir bu Hükümet. ... Böylece suçların en ağırını, en korkuncunu işleyenlere Hükümet destek olmaktadır. Suçu teşvik ve tahrik etmektedir. Bundan yüz bulanlar aylarca, bir terör havası estirmiştir Malatya’da. İlgililer susmuştur, savcılar susmuştur bu terör içinde. ... Birçok insan ızdırap çekmiştir ve çekmektedir.

“Bunların tüm nedenlerini öğreneceğiz.

“Dünyanın hiç bir yerinde, demokratik hiç bir ülkede adam öldürenlere, ölüleri sürükleyenlere, işkence yapanlara, insan onuru ile oynayanlara ödül verildiği görülmemiştir.

“Filimlerde bile görülmeyen bir dram yaşanmaktadır, ülkemizde. Erzincan’da içeri alınan 7 liseli gence sarkıntılık

yapıldığı yayınlarda yer almaktadır. Böylesine çirkin, böylesine ağır bir iddia karşısında kimse susamaz ve Güvenlik Kuvvetleri denetimsiz kalamaz.

“12 Mart döneminin sakatlarına günbegün, yenileri eklenmektedir. O dönemden sağ ve sağlam çıkanlar bir oluru getirilip, içeri tıkılıyor ve işkence testlerine tutuluyor.

“Konuyu özetlersek, Türkiye’de işkence edilerek öldürülen, sakat bırakılan, en hayati organlarını kaybeden pek çok insan vardır. Ama bunları bu hale düşürenlerden, işkence yapanlardan suçlanan, ceza verilen kimse yoktur.

“Bu sonucu çok iddialı olarak ortaya koyuyorum. Bunun hesabını başta Hükümet vermelidir. İşkence yapanlar ve yaptırnanlar vermelidir. Ve bu utanç verici durumun üstündeki perde mutlaka kaldırılmalıdır. Bu, yüce Senato için kaçınılmaz bir görevdir.”

Bu araştırma önergesine 28 işkence olayının *belgeleri* ve çoğunun fotoğrafları ve adli tabib raporları eklenmiştir.

Eski siyasi polis memurlarından Mehmet Pekşen, 1974 yılında, *Yeni Ortam* gazetesinde “*Ben Bir İşkenceci İdim*” başlığı altında kendisinin ve öteki bazı emniyet görevlilerinin insanlık-dışı işkencelerini yayınlamıştır.

CHP Genel Başkanı Sayın Bülent Ecevit 26. 9. 1973 gününde *Giresun’da yaptığı* konuşmada işkenceler ve kontr-gerilla üzerinde durmuş ve şunları söylemiştir:

“12 Mart sonrası dönemde adı geçen, sanı ortaya çıkan ve tedbirlerin hatta soruşturmaların hukukiliğine de gölge düşüren kontr-gerilla adlı örgütün, bu resmi görüntüsü ama gayrı-resmi örgütün niteliği ve amacı üzerindeki örtü kaldırılmamıştır. Resmi görev ve güçlerinden, demokratik hukuk devleti ile bağdaştırılamayacak karanlık işler çevirmek üzere yararlananları zararsız hale getirmek devlet kuruluşlarına düşmektedir. Üzerindeki devlet görevlerini ve yetkilerini kötüye kullanarak rejime karşı, demokratik hukuk devletine karşı karanlık tertipler içine girmiş olanların, hiç değilse görevleri değiştirilerek, yetkileri ellerinden alınarak etkisiz ve zararsız duruma getirildiklerine dair, millete teminat verilmelidir.”

Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Martin Ennals, *Başbakan Süleyman Demirel’e gönderdiği bir mektupla* Tür-

kiye’de vatandaşlara yapılan işkenceleri protesto etmiş ve işkencelere son verilmesini istemiştir. Genel Sekreter mektubunda şöyle demektedir:

“Aldığımız bilgiler en az iki polis merkezinde, Ankara Emniyet Sarayında ve İstanbul Gayrettepe’deki Birinci Şubede, siyasi tutuklulara, işkencenin günlük olay haline geldiğini göstermektedir. Suçlamaların çokluğu ve içerdiği ayrıntılar çok inandırıcıdır ve anladığıma göre Türkiye’de bu konuda araştırma talepleri ileri sürülmektedir. Sizden en kısa zamanda bu konuda bir soruşturma başlatmanızı şiddetle talep ediyorum.”

Batı Avrupa Birliği Siyasi Komitesi Başkanı, Helmut Sieglerschmidt, *Avrupa Konseyi Parlamentosuna sunduğu raporda* şöyle demektedir:

“Avrupa’da, Batı Almanya’da, İsveç’te, Danimarka’da, İngiltere’de ve diğer birçok ülkede, herkes Türkiye’deki işkencelerden söz ediyor. Eğer Türk Hükümeti meselenin açığa çıkmasını istiyorsa, o zaman vatandaşlarının İnsan Hakları Komisyonuna ve İnsan Hakları Divanına başvurma hakkını tanımalıdır.”

Bütün bu çabalara rağmen yurdumuzda işkenceler sürmekte ve kontr-gerillalar da faaliyetine devam etmektedirler.

S O N U Ç

1. Sınıflı toplumlarda hukuk, temelde, egemen sınıfların yasalaşmış iradesi ve emekçi sınıf ve tabakalar üzerinde bir baskı aracıdır. Emekçi sınıf ve tabakaların tarih boyunca sömürü düzenlerine karşı verdikleri —çoğu kez kanlı— mücadeleler sonunda kazanılan hak ve özgürlükler bir savaşım aracı olarak önemli olmakla birlikte, bu, hukukun değişilen temel karakterini değiştirmez.

2. 12 Mart, emperyalizmin desteğinde işbirlikçi burjuvazinin, uyanan işçi ve emekçi sınıfların direniş ve taleplerini ortadan kaldırmak için kendi koyduğu kuralları bir yana iterek başvurduğu açık bir faşizm uygulamasıdır.

3. 12 Mart Muhtırası, daha başında, Anayasal düzeni ortadan kaldırmış, hukukun temel ilkelerini çiğnemiştir.

4. 12 Mart faşizmi döneminde, hukukun yukarıda açıklanan sınıfsal niteliği daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Sıkıyönetim, siyasal iktidara bağımlı, hakimlik güvencesinden yoksun Sıkıyönetim Mahkemeleri, savunma hakkının kısıtlanması, avukatlar üzerinde ağır baskılar, siyasal nitelikli olağanüstü bağımlı mahkemeler, yürürlükteki yasalara ters düşen, keyfi ve siyasal amaçlı idam kararları, anayasal ilkelere ve ceza hukuku kurallarına aykırı, tutarsız yorumlara dayalı mahkeme kararları, Yürütme'nin Yargı'ya açık müdahalesi, kimi sıkıyönetim askeri mahkemelerinin siyasal iktidara yol göstererek Anayasayı çiğnemesi, kararları beğenilmeyen mahkemelerin görevlerine son verilmesi, kontrgerillalar, insanlık ve ahlâk-dışı işkenceler bunun göstergeleridir.

Hukuku ve yasaları hiçe sayan bu uygulamalar, egemen sınıfların kendi koydukları kuralları, çıkarları gerektirdikçe, her zaman çiğneyebileceklerini ve çiğnediklerini açıkça göstermektedir.

KENAN SOMER

LENİNİST DİKTATORA SORUNALI ÜZERİNE
BİR İRDELEME GİRİŞİMİ
(İLK VARGILAR)

"Ama diktatora anlamlı bir sözcüktür. Ve bu türlü sözcükleri de rüzgâra savurmamalı."
Lenin, *Œuvres*, XXVII, 275

GÜDÜ

Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 günlü mektupta, Marx, "Bana ilişkin olarak, diyordu, ne çağcıl toplumdaki sınıfların varlığını, ne de aralarındaki savaşımı bulmuş olma onuru benimdir. Benden çok önce, burjuva tarihçiler bu sınıflar savaşımının tarihsel gelişimini betimlemiş, ve burjuva iktisatçılar da bunun iktisadal açıklamasını yapmış bulunuyorlardı. Benim yeni olarak yaptığım şey: 1) *Sınıfların varlığının, üretimin tarihsel gelişme evrelerinden başka bir şeye bağlı olmadığını*; 2) *Sınıflar savaşımının zorunlu olarak proletarya diktatorasına götürdüğünü*; 3) *Bu diktatoranın kendisinin de bütün sınıfların ortadan kalkmasına ve sınıfsız bir toplumun kurulmasına geçişten başka bir şey olmadığını, tanıtlamak oldu*".¹

Gene Marx, daha sonra, 1875'te, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde şöyle yazacaktır:

“Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden öbürüne devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Bu döneme, devletin *proletaryanın devrimci diktatorasından* başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemi karşılık düşer.”²

Engels, *Konut Sorunu*'nda, Marksizmin ilkesel konumunu şöyle tanımlar: “Sınıfların ve sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalkmasına geçiş olarak, proletaryanın siyasal eylem ve diktatorası zorunluluğu.”³

Lenin, *Devlet ve Devrim*'de: “Sınıflar savaşımının kabulünü, der, *proletarya diktatorasının* kabulüne değin *genişleten* kişi bir marksisttir ancak.”⁴ Ve *Dönek Kautsky*'de, proletarya diktatorasının, “Marx'ın öğretisinin temel düşüncesi” olduğunu ekler.⁵

Ve Leninizmin kendisi de, Stalin'in çok ünlü, ve hiç değilse Leninizm diye bir şeyin varlığını kabul edenler için bilimsel geçerliliğini koruyan tanımına göre: “genel olarak proleter devrimin, özel olarak proletarya diktatorasının teori ve taktiği” olmaktan başka bir şey değildir.⁶

Kautsky, evet Kautsky, örneğin *Erklik Yolu*'nda (1909), proletaryanın “erklik ve saltık siyasal üstünlüğü”nü uygulayabileceği “tek biçim” olduğunu söyler, proletarya diktatorasının.⁷

Fransız Komünist Partisinin, 22. Kongresinde, proletarya diktatorasının “bırakılması” (yadsınması değil) yolunda bir karar aldığını biliyoruz.

¹ Lenin, “Devlet ve İhtilâl”, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1977, s. 48. Ayrıca bkz: Marx-Engels, “Seçme Yapıtlar”, Sol Yayınları, Ankara 1978, c. I, s. 637.

² Lenin, “Devlet ve İhtilâl”, *agy.*, s. 114. Ayrıca bkz: K. Marx-F. Engels, “Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi”, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 41.

³ Lenin, “Devlet ve İhtilâl”, *agy.*, s. 81. Ayrıca bkz: F. Engels, “Konut Sorunu”, Odak Yayınevi, Ankara 1974, s. 100.

⁴ Lenin, “Devlet ve İhtilâl”, *agy.*, s. 49.

⁵ Marx, Engels, Lenin, “Paris Komünü Üzerine”, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 499.

⁶ Stalin, “Leninizmin Sorunları”, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 10. Stalin'in Leninizm dizgeleştirilmesinin bilimsel geçerliliği ise, özellikle Leninizm diye bir şeyin varlığını kabul edenler için, çok tartışma götürür.

⁷ Massimo L. Salvadori, “La Conception du Processus Revolutionnaire Chez Karl Kautsky de 1891 à 1922”. Institut Giangiacomo Feltrinelli, “Histoire du Marxisme Contemporain” içinde. (10/18), Paris 1976, c. I, s. 137. Kautsky'nin bu düşüncesi hiç değişmedi. Onun “dönek”liğini, bu düşüncesinden vazgeçmesi değil, ama proletarya diktatorası dediği şeyin Kautsky'nin tüm yapıtı boyunca değişmeyen içeriği, ve bunun doğal sonuçları açıklar. Söz konusu kaynaktan yararlanarak, Kautsky ve bu içerik üzerinde duracağım.

Sovyetler Birliği'nin, 7 Ekim 1977 günlü yeni Anayasasında, Sovyet devletinin, proletarya diktatorası görevlerini gerçekleştirerek, genel halk devletine dönüştüğünü, bir başka deyişle, proletarya diktatorasının, tüm devlet sönmeden önce “bırakıldığını” okuyoruz.

Marksist-Leninist bir partidir FKP. Marksist-Leninist bir devlettir Sovyet devleti. Peki ama, Marx, Engels ve Lenin'in son derece açık ve kesin bildirimlerine karşın, proletarya diktatorasını “bırakmak” olanaklı mıdır Marksist-Leninist bir parti ve Marksist-Leninist bir devlet için — gene de Marksist-Leninist bir parti ve Marksist-Leninist bir devlet kalarak?

Leninist diktatora sorunsalını, bu kez işte bu soru açısından irdelemeye çalıştım. Aşağıdaki vargılar, bu çalışmanın ilk ve belki de geçici vargılarından başka bir şey olma savında değil. Yazının ivedilik ve yeterince işlenmemişliği, zamansal ve yazınsal nedenlerle birlikte, bu geçicilik duygusuna da bağışlanmalıdır. Dizgesel bir açıklama biçiminde ayrıntılı bir kanıtlama, zaman isteyecek. Ama şu ya da bu vargının tartışılmaya değer bulunması, bu işi, hiç değilse tartışma konusu olacak noktalar üzerinde, önceleyebilir.

VARGILAR

I

Diktatora, der Lenin, yasaya değil, ama güce dayanan sınırsız erklik anlamına gelir. Bu erkliğin işlevi, *demokrasiden dışalamaktır*. Çünkü, güce ya da zora dayanarak bastırmanın olduğu yerde, demokrasinin olmadığı açıktır.

Ama bu, demokrasinin, bu zoru uygulayan sınıf için de ortadan kalkması anlamına gelmez.

Demokrasinin kendisi, *bir devlet biçimi olarak*, bir sınıf tarafından bir başka sınıfa karşı, nüfusun bir bölümü tarafından bir başka bölümüne karşı sistemli zor uygulanmasını sağlamaya yarayan bir örgütten başka, insanlara sistemli, örgütlü bir baskı uygulanmasından başka bir şey değildir. Öyleyse diktatora, nüfusun bir bölümünün bir başka bölümünü, bir (ya da birkaç) sınıfın bir (ya da birkaç) başka

sınıfı, bir devlet biçimi olarak demokrasiden değil, ama eşitlik olarak demokrasiden devlet biçimini belirleme ve onu yönetme hakkını, her yurttışa eşit olarak tanıyan yan demokrasiden dıştalamaya demektir.

Gene de her zor, diktatora anlamına gelmez. Örneğin sosyalist devrimden sonra, emeğe göre üleşim varoldukça, devlet toplumsal ilişkilere karışacaktır. Emeğe göre üleşim, bir örgütleme, ve bunun için de ister istemez bir zorlama, ve bu anlamda bir diktatora ögesi gerektirecektir. Ama eğer sömürü ve sömürücülerin, içlerinde ne yaşayabilecekleri, ne de bellerini doğrultabilecekleri koşullar yaratılmış, ve bu koşullar içinde gelişmiş bir sosyalist toplum kurulmuş, devlet (devlet olmayan "devlet") uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olmaktan çıkmışsa, ancak sömürücü sınıflara ve sömürü ilişkilerinin yeniden üretim olanak ve olasılığına karşı bir anlam taşıyan "demokrasiden dıştalamaya" ögesi, zorunluluğunu yitirecektir. Demek ki, devlet düzeyinde, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının ürünü olmayan zorlama, bir yasa dışı sınırsız erklik zorlaması, yani bir sınıf diktatorası olmayabilir.

Ayrıca, zorlama, bir sınıfın sistemli bastırılması, onun demokrasiden dıştalanması olma niteliğini yitirir, "bireysel aşırılıklar"ın bastırılması durumuna dönüşürse, devlet artık diktatora olmaktan çıkar.

II

Her devlet, gene Lenin'e göre, bir diktatoradır — bir sınıf diktatorası. Yasaya değil, zora dayanan sınırsız erklik. Ama bu, devletin, yalnızca sınıflar arasındaki güçler ilişkisinin hiç bir yasa tarafından sınırlandırılmamış olması anlamında zora dayanan sınırsız erklik olduğunu söyleme anlamına gelmez.⁸ Sözcüğün gerçek anlamında yasa dışı zora dayanan sınırsız erklik olduğunu söyleme anlamına da ge-

⁸ Etienne Balibar, "Sur la Dictature du Proletariat", Ed. Maspero, Paris 1976, s. 58: "Her devlet, kendi erkliğini topluma bir hukuk aracılığı ile dayatır, ve bu nedenle de, hukuk hiç bir zaman bu erkliğin dayanağı olamaz. Bu gerçek dayanak, ancak ve ancak sınıflar arasındaki bir güçler ilişkisi olabilir. Diktatora zora ya da güce dayanır demek, devlet salt zora dayanır demek de-

dir. Leninist zor anlayışı, kendini salt yasallık biçiminde dışavuran bir ilişkiye indirgenemez.⁹

Hele hükümet düzeyindeki, yani merkezeli bir devlet erkliği tarafından yayımlanan bir yasaya değil, ama doğrudan doğruya devrimci bir zorlamaya, halk ayaklanmasına dayanan Geçici Devrimci Hükümet biçimindeki diktatorada, sözcüğün gerçek anlamında yasa dışı zor, kendini daha da belirgin bir biçimde gösterir.

Her devlet, bir diktatoradır. Ama vurgulamak gerek: sözcüğün gerçek anlamındaki her devlet.¹⁰ Sözcüğün gerçek anlamında devlet, özsel olarak, sömürücü bir azınlığın, sömürülen bir çoğunluğu bastırmasına yarayan "özel bir aygıt" demektir. Bu "aygıt", bürokrat ve askersel, ayrıcalıklı bir azınlığın özel kurumlarından oluşur.

Burjuva devlet, sözcüğün gerçek anlamında bir devlet, bir diktatora olarak, elbette yasaya değil, ama zora dayanan sınırsız bir erkliktir. Ne var ki, her zaman açık zora dayanmaz. Çoğu kez altık zora, kendini açıkça ancak devrimci devrimin yükseldiği bunalımlı dönemlerde gösteren zora

ğil, ama ... gerçeklikte sınıflar arasındaki bir güçler ilişkisine dayanır demektir. Devlet, işte bu ilişkinin hiç bir yasa tarafından sınırlandırılmamış olması anlamında zora dayanır. Çünkü yasalar ... ancak bu toplumsal güçler ilişkisi temeli üzerinde sözkonusu olurlar, ve bu zora dayanan ilişkiyi tartışma konusu yapmak şöyle dursun, onu kutsamaktan başka bir şey yapmazlar."

Balibar'da yasallığın kendisi, zorun dışavurumu oluyor. Ama hukuksal ideolojiden kaçınmak için, hukukun (burjuva hukuk) görece özerkliğini ve büyük önemini yadsımak gerekmez. Böyle bir yadsıma, örneğin proleter devlet mülkiyetinin önemini, hem de Marksizm-Leninizm adına, küçümsemeye yolaçabilmektedir.

⁹ Örneğin "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatorası Üzerine Tezler"inde, Karl Liebknecht ile Rosa Luxembourğ'un öldürülmelerine de değinen Lenin, şöyle diyordu: "Dünyanın en özgür ve en ileri cumhuriyetlerinden birindeki 'özgürlük', tutuklanmış proletarya önderlerini ceza görmeksizin öldürme özgürlüğüdür". Bkz: V. İ. Lenin, "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü", Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 152.

¹⁰ Gerçek anlamda devlet, sömürücü sınıf diktatorası demektir. Sömürülen sınıf devleti, proleter devlet, diktatora olarak bile, ilkin bu bakımdan gerçek anlamda devlet değil, devlet olmayan "devlet".

İkincisi, diktatora olmama olanağını da taşıyan tek devlet olarak gerçek anlamda devlet değil.

Gerçek anlamda devlet, bir de, sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluğu bastırmasına yarayan "ayrıcalıklı azınlık kurumları" olarak tanımlanabilir. Ve her devlet bir de bu anlamda, azınlığın çoğunluğu bastırması, demokrasiden dıştalaması anlamında, bir diktatoradır.

Oysa proleter devlet, tersine, çoğunluğun azınlığı bastırması, demokrasiden dıştalanması anlamında gerçek bir diktatora olarak bile, gerçek anlamda devlet değil.

başvurmakla yetinebilir.¹¹ Yiğınların göreneğe bağlılık, gevşeklik, güçsüzlük, bilinçsizlik ve örgütsüzlüğü, kısacası “büyük alışkanlık gücü”, burjuvazi diktatorasından *yanadır*. Oysa, proleter devlet, proletarya diktatorası olarak, “büyük alışkanlık gücü” gibi bir destekten *yoksundur*. Proleter devlet, nüfusun bir bölümünü (kısaca burjuvazi) demokrasiden dıştalamaya zorunda kaldığı sürece, yani proletarya diktatorası olma zorunda kaldığı sürece, genel kural olarak, bu işi açık zora başvurmadan yapamaz. Bu nedenle, *proletarya diktatorası, demokrasinin yerine geçmiş gibi görünür. Oysa, proletarya diktatorası, diktatora olarak, demokrasinin değil, ama burjuva diktatorasının yerine geçer.*

Lenin’de zorun açık, demokrasiden dışlayıcı, devletin örgütlenmesine katılmaktan dışlayıcı zor olması, proletarya diktatorası teorisinin kavranması bakımından özellikle önemli. Çünkü sömürüye dayanan, sömürülen sınıfların varoluş koşulları sonucu devletin örgütlenmesine katılmaktan dışlandıkları toplumlarda, “büyük alışkanlık gücü”nün gölgesi altında, açık zora salt bunalımlı durumlarda başvurulması yeter. Ama sömürücü sınıfların varoluş koşulları, onların devletin örgütlenmesine katılmalarını doğal bir sonuç durumuna getirmiştir. Burjuva devlet aygıtının yıkılması, sömürücü sınıfların yeni devlet aygıtının örgütlenmesine katılmalarını engelleme anlamına gelir; onlara karşı açık ve sürekli zor kullanılmasını, demokrasiden dıştalanmalarını zorunlu kılar. Proletarya diktatorasının anlamı da, budur. Burjuvaziyi demokrasiden dıştalamayan proleter devlete, gene de proletarya diktatorası denebilir mi? Devlet olmayan “devlet”, yani diktatora olmayan “devlet” olanağını sunan tek devlet tipidir, proleter devlet. Açık, demokrasiden dışlayıcı zor olmadıkça, proleter devlete proletarya diktatorası denmesi için, “büyük alışkanlık gücü”nden başka bir neden, yok. Çünkü sömürü ilişkilerinin yeniden üretimini güvence altına almak değildir proleter devletin temel işlevi, ve sömürülebilmesi için sistemli olarak demok-

¹¹ Burjuva devlet, zora başvurmadan yönetmekle, burjuva diktatorası olmaktan çıkmaz. Çünkü sömürünün varlığı, kendi başına, demokrasiden dıştalamaya anlamına gelir; ve en demokratik burjuva devletin temel işlevi, sömürü ilişkilerinin yeniden üretimini güvence altına almaktır.

rasiden dıştalanmaları gereken sınıf ve katmanların yeniden üretimini öngerektirmez. Ayrıca, gelişmesinin belli bir aşamasında, devlet olarak, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olmaktan da çıkar.

Ve devrik sınıflara karşı, sistemli, onları demokrasiden dışlayıcı zor kullanma *zorunda* kalmadıkça, daha baştan diktatora olmadan da devlet olabilir. Bu olanağa, bir o sahip.

III

Proletaryanın devrim sırasında devlet karşısındaki görevi, Marksist-Leninist teorinin genel kuralı olarak, bürokratik ve askersel makineyi yıkmaktır.

Bu görev, proleter devrim ile köylü devriminin özel bir birleşme biçimi olan *halk devriminin* her evresinde, öyleyse burjuva demokratik devrim evresinde de sözkonusu olabilecektir.

Burjuva demokratik devrim, burjuva iktisadal ve toplumsal rejim çerçevesinden, yani kapitalist rejim çerçevesinden çıkmayan devrimdir.

Halk devriminin burjuva demokratik evrede kesin bir yengi kazanması demek, hükümet düzeyinde, temel işlevi burjuva devrimin sosyalist devrime dönüşüm koşullarını hazırlamak olan bir *halk diktatorasının*, demokratik devrimde toprak sahipleri ve büyük burjuvazinin değil, ama köylü ve proleter öğenin üstün geldiğini gösterecek devrimci demokratik bir diktatoranın *geçici devrimci hükümet* biçimi altında kurulması demektir.

Halk diktatorasının burjuva devlet karşısındaki görevi, proletaryanın devrim sırasında devlet karşısındaki görevinin ta kendisidir: Bürokratik ve askersel makineyi yıkmak. Bu nedenle, burjuva devrimin tarihsel görevinin organı değil, proleter devrimin tarihsel görevinin organıdır halk diktatorası. Ama proletarya diktatorası da değildir. İlk devlet düzeyinde bir diktatora olmadığı (devlet düzeyinde burjuvazi diktatorası ile proletarya diktatorası arasında bir “orta yol” yoktur), sonra burjuva diktatorası ile proletarya diktatorası birarada bulunamayacakları için.

Burjuva devlet, ayrıksın bir biçimde, bürokrasi ve militarizm yokluğu ile de belirlense, sömürücü bir azınlık ile sömürülen bir çoğunluk arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olarak, başka bir deyişle gerçek anlamda devlet olarak, gene de burjuvazi diktatorası olmaktan geri kalmaz.¹²

Öyleyse halk diktatorası, proletarya diktatorasının ta kendisi değil, ama proletarya diktatorasının, burjuvazi diktatorasına hükümet düzeyinde eklenmiş *demokratik ön-belirtisidir* (*préfiguration*). İşlevi burjuvazi diktatorasını —genel kural olarak— proletarya diktatorasına dönüştürmek olan devrimci bir kaldıraç.

Bürokratik ve askersel makinenin, iktisadal ve toplumsal bakımdan burjuva olan demokratik devrim evresinde yıkılması, sosyalizme barışçıl geçişi *olanaklı* kılar. Çünkü bürokrasi ve militarizm yokluğu ile belirlenen burjuva devlet (=burjuvazi diktatorası): 1) ya proletarya diktatorasının iç savaşız kurulması,¹³ 2) ya da sosyalizme proletarya diktatorası kurulmadan geçilmesi¹⁴ anlamında, barışçıl devrim olanağını sunan bir ayrıklamadır.

Kısacası, halk diktatorası, proletarya diktatorasının demokratik önbelirtisi olarak, burjuvazi diktatorasını herhangi bir biçimde yıkmakla: yani ya gene de zora dayanan bir devrim, ya da (belki daha çok proletarya diktatorasının iç savaşız kurulması anlamında) barışçıl bir devrim aracıyla, sosyalizme geçişi sağlamakla görevli. Yoksa — *zorla* eklenmiş bulunduğu burjuvazi diktatorası tarafından çürütülmeye, eritilmeye yargılı. Çünkü hükümet, ensonu devlet aygıtının bir parçasıdır, ve bu aygıtı karşı değil, ama ancak onunla uyum içinde güçlüdür.¹⁵

Taktiklerini eski rejime karşı *muhalefet* savaşımına değil, ama karşı-devrimci Çarlık Hükümetine karşı, proletarya

¹² Bir önceki nota da bakınız.

¹³ Lenin ve Bolşeviklerin, *iktidar ikiliği* (burjuva diktatorası altında, bir burjuvazinin, öbürü halkın diktatorasını orunlayan iki hükümetin varlığı anlamında iktidar ikiliği) döneminde, Nisan-Temmuz 1917 döneminde yapmak istedikleri şey.

¹⁴ Marx'ın, İngiltere ve Amerika için, 1870'lerde yaptığı ayrıklama.

¹⁵ Hükümet düzeyindeki diktatora, birden çok sınıfın ortak diktatorasını cisimleştirebilir. Devlet düzeyinde diktatora ise, ancak bir sınıfın diktatorası olabilir: Koalisyon devleti olmaz.

ile köylülüğün *devrimci* savaşımına dayandıran Bolşevikler, 1905 ilkyazından başlayarak işçi-köylü devrimci demokratik diktatorasını (*İKDDD*) sözkonusu ettikleri zaman, Marksist halk devrimi kategorisinden esinleniyorlardı. Marksist halk devrimi kategorisi, Leninist sürekli (ya da kesintisiz) devrim anlayışının teorik çerçevesini oluşturur, ve bu anlayış içinde, kesintisiz devrim sürecinin burjuva demokratik ve sosyalist evreleri, birbirlerinden proletaryanın hazırlık ve yoksul köylülerle birlik derecesinden başka hiç bir şeyle ayrılmazlar.¹⁶ İşte bu çerçeve içinde tasarlanmış bir *taktik* amaçtır *İKDDD*. Seçeneği burjuva iktisadal ve toplumsal rejim olan eski rejime karşı değil, ama karşı-devrimci hükümete karşı bir seçenek: Geçici Hükümet. Burjuva devriminin tarihsel görevlerinin organı değil, proleter devrimin tarihsel görevlerinin organı. Marksist-Leninist halk devrimi anlayışı içinde, kesintisiz devrim sürecinin burjuva demokratik evresi için öngörülen *geçici bir sosyalist görev*.¹⁷

Ama halk devriminin burjuva demokratik evrede kesin bir yengi kazanamaması, burjuva demokratik devrimin sonuna değin götürülememesi, yani Leninist terimlerle söylemek gerekirse, burjuva rejimde "asgarî program"ı *hemen* uygulayacak geçici devrimci hükümet olan *İKDDD*'nin kurulamaması, sosyalist devrimi ertelemek şöyle dursun, hem de proleterler ile yoksul köylüler arasındaki birlik derecesi yeterli bir düzeye erişmeden çok önce, onu tıpkı Ekim Devriminde olduğu gibi, hızlandırabilir de — elbette kimi devrimci konjonktürlerin de örtüşmesi koşuluyla.

Ama sosyalist devrimin, burjuva demokratik devrimden büyük görevler yüklenerek ve tüm köylülüğün desteğiyle yengi kazanması durumunda, proletarya diktatorasının, henüz sosyalist diktatora olamamasının dışavurumundan baş-

¹⁶ Bu hazırlık ve birlik derecesi, üretici güçlerin gelişme düzeyi ile sıkı bir ilişki içindedir Lenin'de.

¹⁷ Marksist-Leninist halk devrimi anlayışı içinde, kesintisiz devrim süreci gündeme girdikten sonra, artık sosyalist devrimden başka bir *stratejik* aşamanın sözkonusu olmaması gerekirdi; bütün "ara" aşama ya da evreler, ancak *taktik* bir nitelik taşıyabilirlerdi. Tıpkı 1905-1907 Rus Devriminin "burjuva" niteliğinin, Bolşevikler için gerçeklikte *taktik* bir nitelik olması gibi. Lenin'in ünlü yapıtına "İki Taktik" adını vermesi bir raslantı değildir; Lenin'in taktik ile strateji arasındaki ayrımı bilmediğini, ya da o dönemde her nedense strateji sözcüğü yerine taktik sözcüğünü kullandığını ileri sürmek, pek de inandırıcı bir kanıtlanma oluşturamaz.

ka bir şey olmayan "demokratik diktatora" *bürünümü* (*incarnation*) ile, *İKDDD*'ni da karıştırmamak gerekir. Proletarya diktatorasının "demokratik diktatora" bürünümü, yerine getirilmeleri sosyalist devrime kalmış büyük demokratik görevlerin varlığının belirtisidir.¹⁸

Proletarya diktatorasının "demokratik diktatora" bürünümü, *İKDDD*'ndan, *önce* proletarya diktatorası olarak, bir kez *İKDDD* gibi hükümet düzeyinde ve birden çok sınıfın diktatorası olmaması, ikincisi gene *İKDDD* gibi sınıf egemenliğinin *biçimini* değiştirmeyi değil, ama sınıfları ve sınıflarla birlikte sınıf egemenliğinin *kendisini* kaldırmayı amaçlaması dışında, *sonra da* "demokratik diktatora" bürünümü olarak, ondan (*İKDDD*'ndan) başlıca iki noktada ayrılır:

1. Sosyalist devrimin yengisi ile kurulur ve bu devrimin yengisi anlamına gelir;

2. Sosyalizme geçme girişimi olarak kurulur.

Oysa *İKDDD*, bir kez daha yineleyelim, burjuva demokratik devrimin kesin yengisi anlamına gelir ve proletarya diktatorasının, burjuvazi diktatorasına hükümet düzeyinde eklenmiş *demokratik önbelirtisidir* — yoksa onun sosyalist devrimi izleyen *demokratik bürünümü* değil.¹⁹

Proletarya diktatorası, "sosyalist diktatora" biçimine bürünebilmek, bu ikinci bürünümünü de gerçekleştirebilmek için, burjuvaziyi mülksüzleştirme görevinden daha üstün bir göreve, burjuva ilişkilerin yeniden üretiminin gitgide ola-

¹⁸ İktisadal ve toplumsal bakımdan "burjuva" olan demokratik devrime, yani burjuva demokratik devrime karşılık, büyük demokratik görevlerle yüklü sosyalist devrime, iktisadal ve toplumsal bakımdan "proleter" olan demokratik devrim, yani *proleter demokratik devrim* diyemez miyiz? Ama bu deyim, en azından Ekim Devriminden beri, tüm öğelerinin varlığına karşın, Marksist-Leninist yazında kullanılmamış bulunması, upuygunluğu konusunda ciddi kuşkular uyandırabilir.

¹⁹ Oysa, Troçki, burjuva demokratik devrimin kesin yengisini, gene "asgari program"ı uygulayan ... *proletarya diktatorası* olarak düşünür. Yani, deyim yerindeyse, sondan başlar; kesintisiz devrim sürecinin burjuva evresi üzerinden, proletaryanın tüm köylülük ile yürüyeceği evrenin üzerinden, *İKDDD*'ni yadsıyarak, gerçekten atlar. (Troçki, *İKDDD*'nin kuş mu, deve mi olduğunu yaşamı boyunca anlayamadı; ve bu, onun kimi zaman hatta en keskin anti-Troçkistlerle, hem de tam bir eşitlik içinde paylaştığı değerlerden biridir.) Troçkist "süreklilik devrim" teorisi, ama *bir yanıyla*, budur. Devrimin sürekliliğinin güvencesini, asgari programın proletarya diktatorası tarafından uygulanmasında görür Troçki, ve böylece arabayı, sözcüğün tam anlamıyla, atların önüne koşar. Gerçeklikte Parvus Efendinin kalemine borçlu olduğumuz o ünlü "*işçi hükümeti*" belgisi, bundan ötürü Troçki'ye ısmarlama bir giysi gibi uyar. Kimi yakıştırmalar, kimi gerçeklerden daha anlamlıdır.

naksızlaşacağı, yenilmiş bulunan burjuvazinin, sosyalist toplumun kuruluş süreci içinde, ama gene demokrasiden dışlanarak, burjuvazi niteliği ile içinde ne yaşayabileceği, ne de belini doğrultabileceği koşulları yaratma görevine geçme zorundadır. Bu görevin gerçekleştirilmesi, gelişmiş sosyalist toplumun kurulması anlamına gelir. Ve gelişmiş sosyalist toplum kurulunca, proletarya diktatorasının "sosyalist diktatora" bürünümünün de işlevi biter ve sosyalist genel halk devletine dönüşür: "halk diktatorası" olmayan genel halk devletine.

IV

Büyük demokratik görevlerle yüklü sosyalist devrimin, proletaryanın burjuva demokratik devrimde tüm köylülük ile, sosyalist devrimde yoksul köylüler ile birlikte yürüyeceği yolundaki Leninist teorik şemanın, sosyalist devrim için öngördüğünden daha geniş bir toplumsal tabana dayanma olasılığına sahip bulunduğu, kendiliğinden anlaşılır. Örneğin Ekim Devriminde, Rusya'nın geriliği, proletaryanın burjuvaziye karşı devrimi ile, köylülüğün büyük toprak sahiplerine karşı devrimini son derece özgün bir biçimde kaynaştırmış, ve bu durum, Ekim 1917 yengisinin görece kolaylığına yolaçmıştı. Proletaryanın tüm köylülük ile yürütmesi *anlamında*, Ekim Devrimi o zaman "burjuva" idi. Rus burjuvazisinin 1905-1907 devriminde oynadığı "haince" rolü, Rus köylülüğü 1917 Ekiminde bu nedenle oynamamıştı. Ama burjuvazi diktatorasını yıkan, onun yerine proletarya diktatorasını kuran Ekim Devrimi, gerçeklikte "sosyalist" idi. Proletarya diktatorası, toprağın özel mülkiyetinin kaldırılması, işçi denetiminin benimsenmesi, bankaların uluslaştırılması gibi, kendi başına sosyalizmi getirmekten uzak, ama proletarya diktatorası altında hepsi de sosyalizme götüren önlemler almıştı. Rusya gibi köylü bir ülkede, proletarya diktatorasından, Lenin'in deyimine göre, "ilk kazanan, en çok kazanan, hemen kazanan", tüm köylülük olmuştu. Rus köylüsü, toprağı sosyalist devrimden almıştı.²⁰

²⁰ "Proleter demokratik devrim" deyimini bir kez daha anımsamaktan, burada kendimi alamıyorum. (Not 18'e bakınız.)

Gene de, proletaryanın demokratik devriminde “tüm” köylülük ile, oysa sosyalist devrimde yalnızca yoksul köylüler ile birlikte yürüyeceği yolundaki ünlü şema, sosyalist devrim evresindeki “halk” yığınının, demokratik devrim evresindeki “halk” yığınınından daha dar bir toplumsal taban oluşturacağı, burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime göre daha bir “halk devrimi” olacağı yanlış izlenimini vermemelidir.

Proletarya, burjuva demokratik devrimde, “tüm” köylülük ile birlikte yürüdüğü zaman, “yürüyen” proletarya ile “tüm” köylülük, yani proletaryanın *yürüyen* bölümü ile “tüm” köylülüğün *yürüyen* bölümü, sosyalist devrimde, yalnızca yoksul köylüler ile birlikte yürüyeceği zamanki *yürüyen* proletarya ile yoksul köylülerden, nicelikçe daha geniş bir toplumsal taban oluşturmayacaktır.

Çünkü “tüm” köylülük demek, köylülüğün, sınıfsal ayrışmaya uğramadan, bir bütün olarak, zengin köylülerin, varlıklı kişilerin, burjuvazinin iktisadal, siyasal ve ideolojik yönetimi altında kalması demektir. Yoksul köylünün kültür eksikliği, geri durumu ve bilisizliği, onu “tüm” köylülük içinde çok edilgin bir durumda bırakır.²¹ Bu durumda, devrim sürecinin demokratik evresinde proletarya ile birlikte yürüyen “tüm” köylülük, gerçeklikte sosyalist evrede, sınıfsal ayrışmaya uğramış bir köylülük içinde, zengin köylülerin, varlıklı kişilerin, burjuvazinin iktisadal, siyasal ve ideolojik yönetimi altındaki edilginliğinden kurtularak, proletaryanın yönetimi altında, proletarya ile birlikte yürüyecek yoksul köylülerden, nicelikte belki de çok küçük olacaktır.

Kaldı ki, her iki durumda *yürüyen* proletaryanın kendisi de, büyük, çok büyük bir olasılıkla, buna *kesinlikle* de diyebiliriz, sosyalist devrim yararına, oranca ve sayıca, büyük bir farklılık gösterecektir.

²¹ “Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatorası Üzerine Tezler”inde, Lenin şöyle yazar: “Bizim için yengi çok kolay oldu, çünkü Ekim 1917’de biz, köylülük ile, tüm köylülük ile birlikte hareket ettik. Bu anlamda, devrimimiz, o zaman burjuva devrimi idi. ... Kırlar için, devrimimiz hâlâ burjuva devrimi olmakta devam ediyordu; biz ancak daha sonra, altı ay geçtikten sonra, devlet örgütü çerçevesinde, kırlarda sınıflar savaşımına girişme, her köyde yoksul köylüler, yarı-proleterler komiteleri kurma ve kırsal burjuvaziye karşı sistemli bir savaşım verme zorunda kaldık.” Bkz: V. İ. Lenin, “Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü”, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 164-165.

Sosyalist devrimde yoksul köylüler ile birlikte yürüyecek proletaryanın, burjuva demokratik devrimde “tüm” köylülük ile birlikte yürüyen proletaryadan daha geniş bir toplumsal taban oluşturacağını, Marksist-Leninist halk devrimi anlayışı içinde, sosyalist devrimin, burjuva demokratik devrime göre, deyim yerindeyse daha bir “halk” devrimi olacağını, bellekte kolayca kalma üstünlüğüne sahip matematik bir dille dışavurmak için, şu formülü yazabiliriz:

Proletarya + yoksul köylüler > Proletarya + “tüm” köylülük.

V

Proletarya diktatorası, genel kural olarak, ancak zora dayanan devrim (“*ihtilâl*”, silahlı ayaklanma ya da iç savaş) yoluyla kurulabilir. Bu, Marx’ta olduğu gibi Lenin’de de, *bürokrasi ve militarizmin varlığına bağlı bir zorunluluktur*. Lenin, zordan hoşlandığı, zorun kendinde devrimci bir deyim bulduğu için değil, ama zorunlu olduğu için ve zorunlu olduğu, bir de emekçi yığınlar tarafından kullanıldığı zaman, zordan, “en acılı yol” dediği zora dayanan devrimden yadır.

Proletarya, nüfusun çoğunluğunu kendi yanına çekmedikçe, proleter devrimde yengi kazanamaz. Ama parlamenter rejim çerçevesinde, genel oy aracıyla sağlanacak bir çoğunluk da olamaz bu, Lenin’e göre. Çünkü emekçi halk, kapitalizm koşullarında yüksek bir sınıf bilinci kazanamaz. Öyleyse proletaryaya kendi diktatorasını kurması için, “İkinci Enternasyonal kahramanları”nın “reformist bir düşün”ünden başka bir şey olmayan bu “barışçıl ve demokratik” yolu önermek, proletaryaya karşı burjuvazi saflarında yer almak anlamına gelir. Çünkü proletarya diktatorası, önce emekçi halk çoğunluğu kazanılarak kurulamaz — *olanaksızdır* bu. Tersine, emekçi halk çoğunluğu, ancak proletarya diktatorası kurulduktan sonra kazanılabilir.

Öyleyse devrimci proletaryanın burjuvaziye azınlık durumunda iken alaşağı etmesi, sermaye boyunduruğunu azınlık durumunda iken kırması, burjuva devlet aygıtını azınlık durumunda iken yıkması gerekir.

Proletarya, burjuvaziyi, azınlık durumunda iken de alaşağı edebilir. Herhangi bir kapitalist ülkede, proletaryanın gücü, toplam nüfus içindeki oranından çok yüksektir. Ama bu kadarı yetmez. Aynı şey, burjuvazi için de söylenebilir. Proletarya, azınlık durumunda iken, burjuvaziyi, herhangi bir yerde değil, ancak siyasal bakımdan olgunlaşmamış çeşitli proleter ve yarı-proleter—yarı küçük-burjuva katmanlarından oluşan *ara ögelerin* görece en güçsüz oldukları iktisadal ve siyasal başkentlerde, en yüksek gelişme gösteren kapitalist merkezlerde, yani *görünüşte* burjuvazinin en güçlü olduğu yerlerde yenebilir. Kapitalist gelişmenin belli bir düzeye ulaşmış bulunması koşuluyla, *gerçeklikte* burjuvazi için “zincirin en güçsüz halkası”dır bu merkezler; çünkü burjuvazi diktatorası, devrimci proletaryaya karşı toplumsal gücünü bu ara ögelerden alır. Leninist teori ve pratikte, çok “stratejik” bir yeri vardır bu ara ögelerin. Proletarya, bu öğeleri, ancak burjuvaziyi sözkonusu merkezlerde alaşağı ettikten ve burjuvazinin devlet aygıtını yıktıktan, sınıf savaşımının en devrimci biçimi olan kendi diktatorasını, proletarya diktatorasını kurduktan sonra, kazanabilir.²²

Üretici güçlerin gelişme derecesinin, Leninist devrim ve ayaklanma anlayışında ne denli önemli bir yer tuttuğu görülüyor. Sosyalist devrim, ancak kapitalist gelişmenin belli bir düzeyinde, yani bazı merkezler iktisadal ve siyasal bakımdan devletin candamarı rolünü oynayabilecekleri zaman olanaklı. Üretici güçlerin *belirleyiciliği* sözkonusu burada. Ve Lenin’in bu düşüncesi ile, burjuva devrimin sosyalist devrime dönüşmesini, yalnızca proletaryanın hazırlık ve yoksul köylülerle birlik derecesine bağlayan düşüncesi arasında bir çelişki yok.²³ Çünkü üretici güçleri üretim ilişkilerinden

²² Proletarya, en yüksek gelişme gösteren kapitalist iktisadal ve siyasal merkezlerde, burjuvaziyi, nüfus içinde azınlıkta olduğu zaman da yenebilir. Bu merkezlerde, gerçeklikte oy çoğunluğuna da sahiptir proletarya. Öyleyse, burjuvaziyi, ancak oy çoğunluğuna da sahip olduğu yerlerde yenebilir. Oy çoğunluğunu hiç küçümsemez Lenin. Lenin’de sözkonusu olan, oy çoğunluğunun küçümsemesi değil, ama proletaryanın, burjuva rejimde oy çoğunluğunu sağlama *olanaksızlığıdır*. Leninist devrim ve ayaklanma teorisi, deyim yerindeyse, bu *olanaksızlık* üzerine kuruludur. Bu olanaksızlığın sözkonusu olamayacağı yerde, “İkinci Enternasyonal kahramanlarının reformist düşleri” *reformist düşler* olmaktan çıkacağı zaman, böyle bir olanaksızlık üzerine kurulmuş bulunan Leninist devrim ve ayaklanma teorisi, gene *Leninist* bir teori olarak mı kalacaktır?

²³ 16. dipnota da bakınız.

(ya da sınıflar savaşımından) ayırmak, Althusser’in çok haklı olarak söylediği gibi, ekonomist ve teknokratik bir yanlıdır, ve üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında bir aşama sırası (hiyerarşi) kurmak, ya ekonomizme götürüyor, ya da sosyolojizme (devrimbazlığa). Her iki durumda da, Marksizm-Leninizm dışına. Oysa, gene Althusser’in diliyle söylemek gerekirse, üretim ilişkilerinin hem özdeksel-teknik temeli, hem de bu tarihsel varlık biçimi olan üretici güçler, emek sürecinde, üretim ilişkilerinin *egemenliği* altındadırlar. Varolan şey, özdeksel varlık biçimleri içinde, *üretim ilişkilerinin egemenliği altında*, üretici güçler ile üretim ilişkilerinin eğilimsel birliğidir.²⁴

Konuya dönelim. Proletarya diktatorası, ancak burjuvaziyi demokrasiden dışalayabilecek *sınıfsal* kurumlar aracılığıyla uygulanabilir — yoksa Parlamento, Kurucu Meclis, vb. gibi, gerçeklikte burjuvazi ile özdeşleşen *ulusal* kurumlar aracılığıyla değil, Marx’ta olduğu gibi, Lenin’de de, parlamento ile burjuvaziyi, doğrudan yasama ile proletaryaya özdeşleştirme yönünde güçlü bir eğilim var. Bu özdeşliği, ancak proletaryanın devlet erkliğini genel oy aracılığıyla ele geçirmesini sağlayan *ayrıklama* anlamında, barışçıl bir devrim bozabilir. Parlamento, ancak o zaman, proleter devletin bir aracı durumuna gelebilir. Ama proletarya diktatorasının değil, *proleter devletin*. Proletarya diktatorası ile proleter devlet arasındaki *özdeşliği* de, ancak barışçıl devrim *bozabilir*.

Parlamente burjuvazi diktatorası olur — çünkü bir burjuvazi diktatorası olmayan burjuva devlet *yoktur*.

²⁴ Louis Althusser, “Préface à la seconde édition en espagnol du livre de Martha Harnecker, Principes élémentaires du matérialisme historique (Mexico-Buenos Aires, Siglo XXI éd., 1971). — Saül Karsz, “Théorie et Politique: Louis Althusser”, Fayard, Paris 1974 içinde, s. 330.

Üretici güçlerin *belirleyiciliği* ile üretim ilişkilerinin *egemenliği* arasındaki diyalektik birlikten hareketle, *belirleyicilik* ve *egemenlik* kavramlarının özgül bir irdelenmede nasıl kullanılacaklarının somut bir örneğini görmek için İdris Küçükömer’in şu çalışmasına bakınız: “Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum”, *Toplum ve Bilim*, n° 2 (Yaz 1977), s. 3-30.

Asaf Savaş Akad’ın, bu konuya ilişkin düşüncesi de, aynı anlayış içinde yer ahyör: “Sınıf çatışması gerçekten tarihin metodudur; toplumlara devamlı yeni politik, ekonomik ve kültürel örgütlenme biçimleri zorlar, ama bunlardan sadece üretim güçlerinin gelişme düzeyi ile tutarlı olanlar uzun dönemde kendilerini yeniden üretebilirler. Sınıf çatışmasının topluma *müdahalesi* ne kadar çabuk, özgül ve karmaşık ise, üretim güçlerinin gelişme düzeyinin getirdiği *sınırlama* da o kadar güçlü, *basit ve kumulatılmazdır*.” Bkz: “Sosyalist Toplumların Analizi ve Tarihi Maddecilik”, *Birikim*, n° 35, Ocak 1978, s. 19.

Ama parlamenter proletarya diktatorası olmaz — çünkü proletarya diktatorası olmayan proleter devlet *olabilir*.

Zora dayanan devrim, *tipik*; barışçıl devrim, *olasıdır*. Ve bu olasılık, Marx ve Lenin'de, bürokrasi ve militarizm yokluğuna bağlıdır. Engels, özgürlük ve cumhuriyetin, yığınlara karşı zor kullanılmamasının da, barışçıl devrim olanağı yaratabileceğini düşünür. (Burjuvazi diktatorasında, yığınlara karşı zor kullanılmaması, bir kez daha yineleyelim, her zaman olanaklıdır.)

Zora dayanan devrimle tam bir *terslik* ilişkisi içinde, barışçıl devrim ya da devrimin barışçıl gelişmesi, bir anlamda proletarya diktatorasının iç savaş ya da silahlı ayaklanma olmadan kurulması, öbür anlamda, burjuva devlet aygıtı yıkılmadan, yani *proletarya diktatorası kurulmadan*, sosyalizme geçiş ve sosyalizmin kurulması anlamına gelir.²⁵

Marx ve Engels'te, barışçıl geçiş, barışçıl devrimin her iki anlamını da kapsar. Lenin'de ise, proletarya diktatorasının iç savaşı, ama parlamenter-olmayan yoldan kurulması biçimine bürünür. Çünkü *Lenin için devrim, hangi yoldan olursa olsun, burjuva devlet makinesinin, bürokratik ve askersel aygıtın yıkılması demektir*.

Kautsky, Marx'ın İngiltere ve Amerika için, ayrık olarak barışçıl geçiş olanağından sözemesi üzerine, barışçıl geçişten sonra da, Marx'ın gene proletarya diktatorasının kurulacağını düşündüğünü varsayarak, bundan, proletarya diktatorasının bir *hükümet biçimi* değil, ancak bir *egemenlik durumu* olabileceği sonucunu çıkarmıştı. Oysa Lenin, sözkonusu ayrıklamanın bürokrasi ve militarizmin yokluğuna dayandığını, proletarya diktatorasının ise, bürokrasi ve militarizmin varlığı ile zorunlu kıldığını, *açık ve seçik* bir biçimde belirtir; ve bunun sonucu, *çok ender ve çok de-*

²⁵ *Proletarya diktatorası kurulmadan*. Marx, I. Enternasyonal 1872 La Haye Kongresinin ertesi günü, Amsterdam'da düzenlenen mitingde şöyle diyordu:

"Biz çeşitli ülkelerin kurum, töre ve geleneklerine verilmesi gereken payı biliyoruz; ve emekçilerin ereklerine barışçı araçlarla erişebilecekleri Amerika, İngiltere gibi ülkelerin varlığını yadsımıyoruz, — ve eğer sizin kurumlarınızı daha iyi tanısaydım, buna (belki) Hollanda'yı da eklerdim. Eğer bu doğruysa, anakara (kıt) ülkelerinin çoğunda, devrimlerimizin kaldıracağın güç (zor) olacağını da kabul etmeliyiz; emeğin egemenliğini kurmak amacıyla, bir zaman için güce başvurmak gerekecektir." Bkz: G. Cogniot, "Çağdaşımız Karl Marx", Bilim ve Sosyalizm Yayınları, n° 14, Ankara 1975, s. 86-87.

ğerli bir ayrıklama olarak kabul ettiği barışçıl devrim olasılığı bile, Lenin'de proletarya diktatorasının iç savaşı, kurulması anlamına gelir, ve *bu durum, proleter devlet ile proletarya diktatorasının özdeşleşmesine yolaçar*. Marx'ın, bürokrasi ve militarizm yokluğuna dayanarak yaptığı ayrıklamanın sözkonusu olduğu yerde, Marx ve Engels için olduğu gibi, Lenin için de *proletarya diktatorası yoktur*. Çünkü Lenin'e göre de, proletarya diktatorası, proletaryanın siyasal erkliği eline geçirdiği her yerde *zorunlu* olarak ortaya çıkacak bir *durum* değildir; ancak erkliği eline geçiren proletaryanın, onu devrimci zora başvurmadan ele geçirmiş de olsa, ele geçirdikten sonra devrimci zora başvurduğu, yani (kısaca) *burjuvaziye demokrasiden dışladığı zaman* varolan sınırsız erkliktir. Proletarya diktatorası ile, proletaryanın egemenlik durumunu, proletaryanın sınıf egemenliğini ayırır Lenin; proletaryanın her sınıf egemenliğini proletarya diktatorası olarak kabul etmez, Kautsky gibi; proleter devletin, diktatora olmama olanağına sahip tek devlet tipi olduğunu çok iyi bilir, ama bu olanağın, emperyalizm çağında, bürokrasi ve militarizmin bütün "uygar" ülkeleri pençeleri içine alması karşısında, *gerçekleşmesi olanaksız bir olasılık* durumuna geldiğini düşünür.

Oysa Kautsky, proletarya diktatorası bakımından hiç bir ayrıklama kabul etmez. Proletaryanın parlamentoda sağlam bir çoğunluk kazanarak fethedeceği, bunun sonucu kimseyi (hiç bir sınıf ve katmanı) demokrasiden dışlama gereksinmesi duymayacağı bir erklik, proletarya diktatorasının (hem de *gerçeğinin!*) ta kendisidir, Kautsky'ye göre. Öyleyse proletarya diktatorasını "bırakmak", Kautsky için ... olanaksız!

VI

Tüm devlet, tam komünizmde söner. Ama bu, Marx'ın sözkonusu ettiği "siyasal geçiş dönemi"ne karşılık düşen ve genel kural olarak proletarya diktatorası biçimine bürünecek olan proleter devlet değil, *genel halk devleti* olacaktır.²⁶

²⁶ Sönme yolundaki devletin, "siyasal olmayan devlet" olarak adlandırılacağı bir uğrağın, temel Marksist-Leninist metinlerde sözkonusu edildiği de burada anımsanmalıdır.

Öyleyse proletarya diktatorası, ilkin, tam komünizmde sönecek olan genel halk devletine dönüşmek üzere, proletarya diktatorası olmaktan çıkacaktır.

Gerçekten, proletarya diktatorası, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olma niteliğini yitirdikten, yani sömürüyü ortadan kaldırdıktan, burjuvazinin içinde ne yaşayabileceği, ne de belini doğrultabileceği koşulları yarattıktan sonra, artık herhangi bir biçimde varolması olanaksız burjuvaziyi demokrasiden dışalama işlevini de yitirir ve proletarya diktatorası olmaktan çıkar. Bir süreçtir bu, ve bu süreç, gelişmiş sosyalist toplumun kurulma, komünizmin özdeksel ve teknik temellerinin hazırlanma, ve komünist toplumun kendi öz temelleri üzerine gelişmeye başlama süreci ile örtüşür.

Sömürü, komünizmin birinci evresinde, sosyalizmde, emeğe göre bölüşümün, öyleyse insanlar arasında, *hem de haksız zenginlik farklılıklarının* varlıklarını sürdürdükleri bir dönemde ortadan kalkar. Çünkü bu dönemde üretim araçları üzerinde özel mülkiyet olarak egemenlik kurma olanağı kalmamış, insanların üretim araçlarına göre eşitliği, komünizmin bu ilk evresi içinde sağlanmıştır. Proletarya diktatorası, gerçeklikte sınıfları değil, ama *sömürüyü* kaldıracak, dolayısıyla sınıfların ortadan kalkmasına da en büyük katkıda bulunacak olan "sopa"dır.

Proletarya diktatorasının genel kural olarak zorunluluğu, yalnızca sınıfların ve sınıflar savaşımının varlığına değil, ama bunların *sömürü* ile bağlantılı varlığına bağlıdır. Sosyalizmde sınıfların ve sınıflar savaşımının varlığı, sömürünün varlığı ile bağlantılı olmayacağından, diktatora, hiç değilse belli bir gelişme evresinden sonra, zorunlu olmaktan çıkar. Sosyalizmde de diktatorayı, hiç değilse belli bir gelişme evresine değin gerekli kılan şey, dönüşmüş varlığını herhangi bir biçimde sürdüren burjuvazinin, yıkılmış diktatorasını onarma girişimlerinde direnmesi nedeniyle, demokrasiden dışalanma zorunluluğunun varlığından başka bir şey olamaz.

İnsanlar arasındaki haksız zenginlik farklılıkları, dönüşmüş sınıflar savaşımının, ama aralarında artık uzlaşmaz karşıtlıklar bulunmayan sınıflar arasındaki bir savaşımın

neden, sonuç ve belirtisi olabilirler; ama bu dönemin (devlet olmayan) "devlet"ine, varlığını (artık) herhangi bir biçimde sürdüren (sürdürmeyen) burjuvazinin demokrasiden dışalanması zorunluluğu olmadığı (ya da ortadan kalktığı) zaman da, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olan bir sınıf diktatorası denemez — böyle bir diktatoranın dönüşmüş uzantısı olsa bile.²⁷

Öyleyse, genel kural olarak proletarya diktatorası tarafından orunlanan *siyasal geçiş dönemi, kapitalizmden komünizme* (tam komünizme) *değil, ama sosyalizme* (gelişmiş sosyalist topluma) *geçiş dönemidir*.

Kaldı ki, proletarya diktatorasını, siyasal geçiş döneminin tek devlet tipi olarak düşünmek de doğru değil. Çünkü, proleter devlet, genel halk devletine dönüşmeden önce de, diktatora olmama olanağına sahip bulunan tek devlettir.

Proletarya diktatorası, *tipik* proleter devlettir. Proleter devletin diktatora olmaması, *olasıdır*. Bu olasılık, her şeyden önce, Marx ve Engels tarafından yapılan ve bürokrasi ile militarizmin yokluğuna olduğu denli, özellikle Engels'te özgürlük ve cumhuriyetin varlığına da dayanan ayrıklamalar aracıyla dışavurulmuştur. Lenin, emperyalizm çağında, proletarya diktatorasının iç savaşız kurulabilme olasılığından başka bir ayrıklama tanımaz. Proletaryanın devlet erkliğini parlamenter yoldan, genel oy aracıyla ele geçirme, ve kendi sınıf egemenliğini parlamenter demokrasi çerçevesi içinde uygulama olasılığının, *bundan böyle bir ayrıklama olarak bile kalmadığını* düşünür. Parlamenter denetimi, tıpkı Marx gibi, varlıklı sınıfların, *ama artık ayrıklama tanımaz* doğrudan denetimi olarak görür, Lenin. Ve özgürlük ve cumhuriyet ülkelerinde *de* "aygıt"ın yıkılması zorunluluğu üzerinde direnirken, bu ülkelerin barışçıl yoldan da evrime uğrayabileceklerini düşünen Engels'i yanıtlar gibidir.²⁸

²⁷ Sosyalist devrimden sonra, eğer "aygıt" *gereğince* yıkılmamışsa, bu kez burjuva devlet aygıtının proletarya üzerindeki diktatorasından sözetmek isteyenlerin, sosyalizmde de, tam komünizme değin, sömürünün varlığına gereksinme duymaları, anlaşılır bir şeydir. Oysa, emeğe göre bölüşümün yolaçtığı (hem de Lenin'e göre haksız) zenginlik farklılıklarının varlığına karşın, (gene Lenin'e göre) sosyalizmde sözcüğün bilimsel anlamıyla sömürü yoktur ve olmaz da.

²⁸ "İkinci Enternasyonal kahramanları"nın reformcu düşleri: proletaryanın erkliğe parlamenter demokrasi çerçevesinde, parlamentoda sağlam bir çoğun-

Engels, örneğin *doğrudan yasama* konusuna, sonradan Lenin'in vereceği denli büyük önem vermez. Bu, parlamentarizm konusunda, Marx'ın genel kural olarak son derece sert ve köktenci tutumuna karşılık, Engels'te bir yumuşama eğilimi görülmesi anlamına da gelebilir. Hiç değilse başta en büyük oruncuları Karl Kautsky olmak üzere, II. Enternasyonal Marksistlerinin büyük çoğunluğu bunu böyle yorumlamışlardır. Marx'ın parlamentarizm karşısındaki köktenci tutumunu, ondan sonra hiç değiştirmediklerinden, *ama salt bundan ötürü*, ne Engels'i kınamak sözkonusu burada, ne de öbür II. Enternasyonal Marksistlerini. Çünkü onların batkisından çok sonra, 1957'den başlayarak, uluslararası komünist devinimin ortak belgelerinde de, "barışçıl geçiş ve parlamentoda sağlam bir çoğunluk sağlama" olanağı sözkonusu ediliyordu.

Parlamentar alıktıktan kaçınmanın yolu, elbette anti-parlamentar alıklık değildir.

VII

Kautsky, daha Erfurt Programı açıklamasında (1892) parlamentarizmin övgüsünü yapıyor ve Marx'ın *Paris Komünü* üzerindeki tezlerinden yüz çeviriyordu.²⁹

Der Parlamentarismus'da (1893), parlamentonun burjuvazi, doğrudan yasamanın proletarya ile özdeşleştirilmesine karşı çıkararak: "Gerçekten parlamentar bir rejimin, diyordu, burjuvazi diktatorası aleti olduğu gibi, proletarya diktatorası aleti de olabileceği daha şimdiden görülüyor."

Parlamentonun teknik yansızlığına inanıyordu Kautsky. Çünkü Sosyal-Demokrat Partinin iç örgütlenmesi de parlamentar ilkelere dayanıyordu. "Parti yaşamına ilişkin önemli kararlar, der aynı yazıda, kongrelere, delege topluluklarına bırakılmıştır. Her parti için tek danışma, anlaşma ve karar

luk kazanarak gelmesi, gerçekten "reformcu düşler" olmaktan çıkmışsa, Marx, Engels ve Lenin'in anladıkları anlamdaki proletarya diktatorasını "bırakmak"ta direnmek, gene de Marksist-Leninist gerekçelere dayanan bir tutum mu olacaktır? Bu arada değişen bir şeyler yok mu? Örneğin bir zamanlar, komünistlerin burjuva hükümetlere katılma olasılığı daha çok komünistleri ürkütürdü. Şimdi burjuvaları ürkütüyor. Anlamsız bir değişiklik mi, bu?

²⁹ Marx'ın Paris Komünü üzerindeki tezleri için bkz: Marx, Engels, Lenin, "Paris Komünü Üzerine", Sol Yayınları, Ankara 1977, özellikle s. 95-115.

alma aracı, orunsal (temsili) sistemdir."³⁰

Bu yaklaşım içinde, "proletaryanın erklik ve saltık siyasal üstünlüğünü uygulayabileceği tek biçim" olan proletarya diktatorası, gerçeklikte proletaryanın sınıf erkliğinin, toplumsal ilişkileri dönüştürmek, ve sosyalist hükümetin önlemlerini kabul etmeye hazır olmayan karşı-devrimcilerin etkinliğini, çoğunluk desteğinden doğan güç ve yetke aracıyla bastırmak için, *demokratik özgürlükler çerçevesinde* kullanılmasına dayanır. Kautsky'ye göre diktatora, demokrasinin, proleter erklik evresindeki içeriğinden başka bir şey değildir.

Böyle olunca, proleter siyasal savaşımın ereği de, parlamentoda çoğunluğun elde edilmesi aracıyla, devlet erkliğinin fethi, ve parlamentonun hükümetin yönetici gücü düzeyine çıkarılmasından başka bir şey olamaz. Devlet aygıtının yıkılması sözkonusu değildir.³¹

Kautsky'nin proletarya diktatorası anlayışı, Marx'ın komünizme barışçıl, daha doğrusu demokratik yoldan geçebilmelerinin olanaklı olduğunu düşündüğü 1870'lerin İngiltere ve Amerika'sı için, genel kuraldan yaptığı ayrıklamaya dayanır, ve artık bu ayrıklamanın sözkonusu edilemeyeceği bir dönemde, işçi sınıfının bir bölümünün öbür bölümü üzerindeki diktatorası olarak gördüğü "bolşevik diktatora"ya,³² işte bu "gerçek bir duruma dayanan", yani sosyalizme kazanılmış bir çoğunluğun buyurduğu şeyin yapılmasına dayanan "gerçek diktatora" adına karşı çıkar. Bu karşı çıkış,

³⁰ Leninist devrim teorisine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve demokratik merkezîyetçilik ilkesinin, profesyonel devrimcilere kararlaştırıcı konular sağlayan bir anlayışına dayanan Bolşevik Partinin iç örgütlenmesinin, "yeni tip parti" olarak, parlamentar ilkelere dayanamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Ama bunun gene de yeterince anlaşılmasını, her zaman yalnızca gülünç olmakla kalmayan sonuçlar da verebilir.

³¹ Kautsky, gene de neden proletarya diktatorasından sözeder? *Magister dizit*, ustam böyle demiş, demesi her ne denli o demek değilse de, ben de öyle derim! *Ecce homo*, işte ortodoksluk! Ortodoksluk, özellikle bilimsel çevrelerimizde, böyle anlaşılıyor. Oysa, "ortodoksluk" var, ortodoksluk var. Kautsky'nin "ortodoksluk"u var, Lenin'in ortodoksluğu var. Sapı samandan ayırmak gerek.

³² "Bolşevik diktatora"yı, işçi sınıfının bir bölümünün öbür bölümü üzerindeki diktatorası olarak gören "sağ" Kautsky, sonradan ve günümüzde, Sovyet devletini, işçi sınıfı üzerinde bir diktatora olarak gören "sol"lardan daha insafli. Uluslararası komünist devinimin "sağ"ları ile "sol"ları arasındaki bu "insaf oranı", devrimin değişmez parametrelerinden biri gibi görünüyor. Gene de bu durum, "sağ" ile "sol"un, zaman zaman, yani hemen her önemli sorunda, aynı konular üzerinde buluşmasını engellemiyor.

gerçeklikte proletaryanın zora dayanan devrim yapma hakkını, ve bunun doğal sonucu olarak, kendi sınıf diktatorasını kurma hakkını, bütün bunlar *zorunlu* olduğu bir sırada, yadsımaktan başka bir anlama gelmez. Sınıflar savaşımının kabulünü, proletarya diktatorasının kabulüne değin genişleten kişi marksisttir ancak — sınıflar savaşımı, proletarya diktatorasına değin genişlediği zaman.³³

Bugün proletarya diktatorasını, özsel yönü burjuvaziyi demokrasiden dışalamak değil, ama yığın demokrasisi olarak gören (örneğin Balibar), yani proletarya diktatorası sözkonusu olduğu zaman, bu iki yön birbirinden ayrılabilir gibi, yığın demokrasisini burjuvazinin demokrasiden dışalanmasından ayıran, ve proletarya diktatorasını, yalnızca proleter devletle değil, ama genel halk devletiyle de özdeşleştirerek, tam komünizme değin sürdüren, sönecek olan devletin, gerçeklikte proletarya diktatorasından başka bir şey olmayacağını savunan “sol”ların³⁴ proletarya diktatorası anlayışı ile, “sağ” Kautsky’nin proletarya diktatorası anlayışı arasında, gerçeklikte proletarya diktatorası olmayan bir şeyi proletarya diktatorası olarak kabul etme bakımından, tam bir uygunluk vardır.

Proleter devletin, sömürüye dayanmayan ve dolayısıyla

³³ Peki ya sınıflar savaşımı proletarya diktatorasına değin genişlemeyecek? Marksizm-Leninizmin, sosyalist devrimi *ertelemek* için böyle bir gerekçesi olmayacaktır.

³⁴ Örneğin Althusser, *22ème Congrès*’de, Mosperó, Paris 1977, s. 47, şöyle diyor: “Marx ve Lenin’e göre, *sosyalist üretim biçimi yoktur, sosyalist üretim ilişkileri, sosyalist hukuk, vb. yoktur.* Sosyalizm, proletarya diktatorası ile, yani işçi sınıfının, devlet erkliğinden kovulmuş, ama gene de güçlü burjuvazinin hakkından gelmek için, en geniş yığın demokrasisi içinde, bağlaşıkları üzerinde yönetici rol oynadığı yeni bir *sınıf egemenliği* ile, bir bütün oluşturur. Sosyalizm, kapitalizm ile komünizm arasında (Marx ve Lenin’in sözünü ettikleri tele) “geçiş dönemi”dir, kapitalist öğeler (örneğin ücretlilik) ile komünist öğelerin (örneğin yeni yığın örgütleri) çatışmalı bir biçimde birarada buldukları *çelişik* bir dönemdir. Sınıflar savaşımının, kendi öz sınıflar savaşımımız bakımından çok değişmiş, anlaşılması güç, ve güçler ilişkisi ile izlenen “çizgi”ye göre, ya kapitalizme doğru *gerileyebilen*, ya donup kalmış biçimler içinde *yerinde sayabilen*, ya da komünizme doğru *ilerleyebilen* “dönüşmüş biçimler” altında varlığını sürdürdüğü, doğası gereği kararsız bir dönemdir sosyalizm.”

Sosyalizmin, kapitalizm ile komünizm arasında geçici bir eyre olarak, kendi öz üretim ilişkileri aracıyla değil, —çünkü “sosyalist üretim ilişkileri yoktur”—, ama ancak çıkmış bulunduğu kapitalizm ile, ilk evresini oluşturduğu komünizm arasındaki *çelişik* aracıyla tanımlanabileceğini düşünür. Althusser, ve *çelişik geçiş dönemi* anlayışı, *çelişik* niteliği ile, tam komünizme değin varlığını sürdürecektir olan proletarya diktatorasını gerektirir. “Felsefel” bir temellendirme.

gerçek anlamda bir devlet olmayan “devlet” olarak, diktatora olmama olanağına sahip tek devlet olduğunu, ve bu olanağın gerçekleşme olasılığının, Ekim Devriminden bu yana temel içeriği kapitalizmden sosyalizme geçiş olan çağımızda, hele ikinci dünya savaşından sonra, artan bir eğilim gösterdiğini, ve bu eğilimin en büyük dayanakları arasında, ikinci dünya savaşından sonra oluşan dünya sosyalist sisteminin, herbiri sosyalizmi proletarya diktatorasının çeşitli biçimleri aracıyla kurmuş sosyalist halklar topluluğunun bulunduğunu ... vb., düşünmek. Bu düşüncenin Kautskici konumlarla hiç bir ilgisi yoktur.

“Bırakılma”sı tartışılan proletarya diktatorası, genel kural olarak zora dayanan devrim sonucu kurulan, ayrıık olarak barışçıl, ama parlamenter-olmayan yoldan da kurulabilecek olan, ve *özgül işlevi* devrik sömürücü sınıfları (kısa burjuvaziyi) demokrasiden dışalamak, bu yoldan bastırıp yoketmek olan diktatordadır. Yoksa sosyalist devrimden tam komünizme değin varlığını sürdürecektir ve daha ilk günden gerçek anlamda bir devlet olmaktan çıkarak sönmeye başlayacak olan “devlet” değil.

Lenin, genel kural uyarınca, burjuva devlet ile proleter devlet arasında tam bir *terslik*, ve böylece, proleter devlet ile proletarya diktatorası arasında tam bir *özdeşlik* ilişkisi kurar.³⁵ “Proletarya diktatorası, sömürücü sınıfa karşı demokrasinin çığnenmesi olmadan olanaklı mıdır?”³⁶ diye sorarken, bir yandan burjuvazinin, mülksüzleştirilmesine karşı *her zaman* amansız bir direnç göstereceğini, öte yandan işçi sınıfının, kapitalist rejim altında parlamento seçimlerinde çoğunluk kazanmasının *olanaksız* olduğunu düşünür. İşçi sınıfının parlamento seçimlerinde sağlam bir çoğunluk kazanması bir olanaksızlık olmaktan çıktığı ölçüde, burjuvazinin, parlamenter çerçeve içinde, kendisine “kurtarmalık” ödenerek mülksüzleştirilebilmesi, gerçekleşme olasılığı gitgide artan bir olanak durumuna gelebilir. O zaman, burjuva-

³⁵ Lenin, proletarya diktatorası üzerine verdiği onlarca tanımın çoğunda, gerçeklikte proleter devleti tanımlar. “Leninizmin Sorunları”nda, *agy*, Stalin’in proletarya diktatorası üzerindeki açıklamalarını bir de bu açıdan okuyunuz. Bu yapıtta, “reel olanı rasyonelleştirme” (“gerçek olanı ussallaştırma”) girişiminin, her zaman aynı parlaklıkta olmayan örneklerini de bulacaksınız.

³⁶ V. İ. Lenin, *Œuvres*, c. XXVIII, s. 265.

zinin demokrasiden dışlanması, yani proletarya diktatorası, bir zorunluluk olmaktan çıkar, bırakılabilir.

Kimsenin, yani hiç bir sınıf ya da katmanın demokrasiden dışlanmadığı bir "devlet"e, gene genel kural (ya da daha doğrusu "büyük alışkanlık gücü") uyarınca, yani "her devlet bir sınıf diktatorasıdır" kuralı uyarınca, *diktatora* demeyeceksek,³⁷ sosyalist devrimden sonra, kapitalizm ile komünizm arasında, *daha baştan beri* proletarya diktatorası olmayan, ve gelişmiş sosyalist toplumun kurulmasından başlayarak, genel halk devletine dönüşecek bir *proleter devletin* varolma olanak ve olasılığını kabul edebiliriz.

Böyle bir devlete gene de proletarya diktatorası denmesine, ancak "ortodokslar" (tırnak içinde) karşı çıkabilir. Yaptıkları, çok belirli bir anlamı olan *diktatora sözcüğünü* *rüzgâra savurmaktan* başka bir şey değildir.

Proletarya diktatorası, eğer gerçekten, yani Marx, Engels ve Lenin'in anladıkları gibi proletarya diktatorası ise, sömürücü sınıfları, burjuvazi ve toprak sahiplerini, demokrasiden dışlamaksızın, olanaksızdır.

Ve işte böyle olduğu içindir ki, Marx, Engels ve Lenin'e sonuna değin bağlı kalınarak, yani sözcüğün gerçek anlamında *ortodokça* (tırnaksız) davranarak, proletarya diktatorasının, ya gelişmesinin belli bir evresinde, ya da proleter devletin daha kuruluşunda, bırakılması ve bırakılabilme olanığı, sözkonusu edilebilir.

Asıl önemlisi, şu: Teori-Pratik birliğini, yaşam ağacını griye boyamadan kurabilecek miyiz?³⁸

³⁷ Hiç bir çözümlenme yapmadan, herhangi bir somut duruma uygulanan *soyut doğrunun*, boş bir söze dönüşeceğini söyler Lenin, bir yerde.

³⁸ Yaşam ağacını griye boyamak, Gökyüzünü maviye boyamaya hiç benzer. Sanatçı her zaman doktrinerden yararlanır.

TEVFİK ÇAVDAR

TÜRKİYE'DE BURJUVA DEMOKRATİK DÜZENE YÖNELİK İLK HAREKETLER*

BURJUVA-LİBERAL DÜŞÜN AKIMLARININ
DOĞUŞU VE HAYATA GEÇİRİLME SAVAŞIMI

(1839-1908)

I. KAPİTALİZMİN GÜÇLENMESİ VE OSMANLI EKONOMİSİ

Osmanlı ekonomisinin sarsılması 16. yüzyılın ilk yarısına kadar geriye gider. Doğu-Batı ticaret yollarının Anadolu yarımadası ve çevresinden uzaklaşması bu çöküntüyü başlatan ilk nedendir. Fatih'ten itibaren Osmanlı sorumlu devlet adamları bilinçli bir şekilde Doğu-Batı ticaret yollarının kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştır. Bu yolların Osmanlı topraklarından geçtiği sürece, özellikle bu geçidi sağlayan Anadolu yarımadası önemli transit kazançları sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bir yerde savaş ortaklığı biçiminde

*Bu yazı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, "Burjuva-Liberal" akımların yoğunluk kazandığı 1839-1878 dönemini; ikinci bölüm de, hareketin "Burjuva-Devrimci" çizgiye yaklaştığı 1878-1908 dönemini ele almaktadır. Bölümlerin niteliğinden ötürü yazı iki ayrı sayıda yayınlanabilecek özelliktedir. Dergideki yer sorununun da zorlamasıyla birinci bölüm bu sayıda, ikinci bölüm de gelecek sayıda yer alacaktır.

tanımlanırsa da' ticaret yollarının kontrolü de imparatorluğun ekonomik kazanç kaynaklarından biri olmuştur.

Batı Avrupa uluslarının denizasıırı ticaret yollarını açmaya yönelik çabaları, Kolomb, Vasgo De Gama, Macellan ve diğerlerinin başarılı çalışmaları sonucu olumlu bir neticeye varınca, ticaret yollarının Osmanlı topraklarından denizlere kayması sağlandı. Bu, Osmanlı ekonomisini sarsan temel nedenlerden biridir. Askerî genişlemenin ekonomik optimalitesine erişmesi, ve batıdaki bilimsel ve teknik gelişmelerin sonucu olarak âdeta tıkanması, sözkonusu bunalımı daha da şidetlendirdi. Daha Kanunî döneminin son yıllarında, imparatorluk, ciddi ekonomik darlıklarla karşılaşmaya başlamıştı.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizasıırı ülkelerden Avrupa'ya akan altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin yarattığı büyük enflasyon, Osmanlı ekonomisi üzerinde kısa zamanda etkisini gösterdi. Fiyatlar genel seviyesi önemli artışlar gösterdi.² 17. yüzyılı kapsayan, nedenleri itibarıyla ekonomik olan, Celali, Suhte vb., gibi ayaklanmalar, imparatorluğun ekonomik gücünü daha da sarstı. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun görece geriliği, bir yerde, Batı Avrupa ülkelerinin yeni bir üretim ilişkileri aşamasına doğru yol almalarına neden olan gelişmelerindendir. Gerçekten de Batı Avrupa, özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rönesans diye adlandırdığımız bir düşün hareketine sahip oluyordu. Bunun yanısıra uzak deniz yollarının açılması, taşıma ticaretinin bu nedenle gelişmesi, tarımda birim toprak başına verimi artırıcı bazı buluşların uygulanması, bu ülkelerdeki üretim güçlerinin gelişimini hızlandırmıştır. Manifaktürün yaygın hale gelmesi, daha 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı küçük üreticiliğini sarsmıştı. Bu sarsıntı iki yönden gelmekteydi. Manifaktürün gereksindiği büyük boyutlara ulaşan hammadde siparişleri, Anadolu'daki hammaddeleri pahalılaştırmaktaydı. Örneğin 16. yüzyılın sonlarına doğru donanmadan yelken bezi siparişi alan Batı Anadolu

¹ Prof. Niyazi Berkes, *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*, Cilt 1, "Osmanlı Ekonomik Tarihinin Temelleri", Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, s. 11-12.

² Ömer Lütfi Barkan, "XVI'ncı Asrın İkinci Yarısında Türkiye'nin Geçirdiği İktisadi Buhranların Sosyal Yapı Üzerindeki Tesirleri", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Cilt II, İstanbul 1932-1939.

dokumacıları bu yelkenler için gerekli hammaddeyi çevreden temin edememişlerdir.³ Diğer yandan manüfaktürce üretilen ürünler ise küçük üreticilerin ürettiği mallardan çok daha ucuza maledildiği için kısa sürede geniş bir pazar bulabiliyordu.

Yurt içi tarımsal ve sınaî üretimin hızla düştüğü, savaş kazançlarının âdeta negatif hale geldiği, ticaret ve transit gelirlerinin ortadan kalktığı Osmanlı Devletinin malî durumu gitgide kötüleştiğçe alınan tedbirler, merkezî otoritenin devrine neden olan bazı kararları içeriyordu. Bu kararlar yöresel egemenliklerin oluşmasına neden olmaktaydı. Vergi almada uygulanan, bir yerde, yetki devrini gerekli kılan yeni yöntemler de sözkonusu yerel egemenlikleri pekiştirmekteydi. Nitekim 18. yüzyılın ikinci yarısında merkezî otoriteye biçimsel olarak bağlı bir dizi Ayan ve Bey, imparatorluğun çeşitli yörelerinde otonom yönetimler biçiminde ortaya çıkmıştı.

Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik ve siyasal anlamda bu çözümlenmesine karşılık, Batı Avrupa'da burjuvazi, ekonomik, kültürel ve siyasal egemenliğini kurma yolunda hızlı bir biçimde ilerlemekteydi. Fransız Devrimi ve onu izleyen Sanayi Devrimi, Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasal anlamda güçlenmeleri sonucunu vermişti. Büyümeye başlayan kapitalizm ise pazar, hammadde temini ve yatırım alanlarının sağlanması açısından dış ülkelere yönelik emperyalist atılğanlığına başlamıştı. Ufak bir darbe ile dağılacak hale gelen Osmanlı İmparatorluğunu yaşatan, Batılı ülkelerin kendi aralarındaki çelişkilerden doğan denge hesaplarıydı. 19. yüzyıldan sonra ise ekonomik çıkarlar bu imparatorluğun bir yarı sömürge haline gelmesine neden oluyordu.

Osmanlı devleti zayıfladıkça bunun nedenleri üzerinde de düşünölmeye başlanmıştır. Ne var ki çözüm yolları daima üstyapı kurumlarında aranmıştır. Örneğin ilk iyileştirme ya da yenileştirme çabaları ordudan başlamıştır. Bir yerde, bu doğal kabul edilebilir. Osmanlı devleti başarısızlıklarını somut olarak savaş alanlarında görmekteydi. Gerek Batı si-

³ Prof. Dr. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt 2 (1453-1559), Cem Yayınevi, İstanbul 1974, s. 198-229, 437-443.

iahlarının daha üst düzeyde teknik olanaklara sahip olması, gerekse batı ordularının savaş yöntemlerindeki değişimler Osmanlıların dikkatini kolaylıkla çekmekteydi. Bu nedenle bir yandan silah yapımındaki yeni tekniklerin elde edilmesi, diğer yandan modern (o dönem için) savaş yöntemlerinin öğrenilmesi için yabancı uzmanların raporlarından bile yararlanılmaya çalışılmıştı. Eğitim alanında bazı kurumların kurulması yollarına gidilmişti.⁴ Kuşkusuz bu çabalar yararsız sayılamaz, ne var ki Osmanlı devletinin ekonomik geriliğini giderecek nitelikte değildir.

Osmanlı düşünürlerinin ekonomik geriliği farketmediklerini söylemek biraz haksızlık olur. Batının sanayi ve ulaşım kesimindeki önemli atılımlarının, Osmanlı aydınları farkındaydı. Ne ki devletin ve bireylerin elinde bu atılımları gerçekleştirecek düzeyde bir sermaye birikimi mevcut değildi. Osmanlı bürokrasisi ve toplumun diğer katmanları üretim ilişkilerinin yapısından ötürü böyle bir birikimi gerçekleştirememişlerdi.

Batı Avrupa ülkelerinin Osmanlı ekonomisi üzerinde her zaman etkili olduklarını kabul etmek gerekir. Doğu Akdeniz kıyı yörelerine Haçlılar döneminden miras kalan ayrıcalıklar düzeni kapitülasyonları Osmanlı İmparatorluğu aynen devralmıştır. Zamanla Anadolu ve Doğu Akdenizin diğer bölgelerine eski ticaret yollarını tekrar çekebilmek için mevcut ayrıcalıklar daha da genişletilmiştir. Böylece Batı kapitalizmi daha güçlenmeden, sömüreceği alanlar, kendisi için, âdeta hazırlanmış durumdaydı. Kapitülasyonlar bir yana Batı kapitalizminin Osmanlılardan aldığı ilk önemli ödün, 1838 İngiliz ticaret antlaşmasıdır. Antlaşmanın önemli noktalarını, madde sıralamasına dikkat ederek, şöyle sıralayabiliriz:

Madde 1 — Mevcut kapitülasyonlar ve antlaşmalarla Büyük Britanya'nın tebasına veya gemilerine tanınan ve işbu sözleşmede özellikle değiştirilenler dışındaki bütün hak, muafiyet ve imtiyazların şimdi ve sonsuza dek süresiz olarak

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973, s. 81-85. Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Cilt 2, "Tanzimat-tan I. Dünya Savaşına", Gözlem Yayınları, İstanbul 1975, s. 628-644, 939-997. Bu yapıtların yanısıra bakınız: İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1977. Tefik Çavdar, *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1969.

geçerliği tekrar teyid olunur. ...

Madde 2 — Britanya Majestesinin tebası veya bunların mümessillerine Osmanlı Dominyonlarının her yerinde bütün malları, hiç bir istisna tanımaksızın bu dominyonların üretimi, imalâtı veya mamullerini satın almasına izin verilecektir...

Madde 3 — Türk üretim, imalât ve mamullerinden herhangi biri Britanyalı tacir veya onun mümessili tarafından Türkiye'nin iç tüketimi için satılmak amacıyla satın alındığı zaman, Britanyalı tacir veya onun mümessili, bu emtia-nın satın alınmasında, satılmasında veya herhangi bir biçimde ticareti yapıldığında, müslüman olsun olmasın, Türkiye'de iç ticaretle meşgul Türk teb'asının en çok kayırılan sınıfının benzer koşullarda ödediği vergilere eş vergi ödeyecektir.

Madde 4 — Eğer herhangi bir Türk üretim, imalât veya mamulü, Britanyalı tacir veya onun mümessili tarafından ihraç amacıyla satın alınırsa, bu emtia herhangi bir resim veya vergiden muaf olarak, elverişli bir gemiye yükleme yerine götürülecek. ...

Bazı temel maddelerinden alınan önemli hükümleri sergilediğimiz İngiliz ticaret antlaşması, İngiltere'ye ekonomik açıdan büyük ayrıcalıklar ve yararlar sağlamıştır. Bu ayrıcalıklardan daha sonra diğer Batı Avrupa ülkeleri de yararlanmışlardır. İngiliz ticaret antlaşması kapitalizmin, Osmanlı topraklarına, daha doğru bir deyimle, Türkiye'ye girmesini sağlamıştır. Bu antlaşma uyarınca Majestelerinin tüccarları ya da onların temsilcileri Türkiye'ye mal ihraç etmek, ithal etmek ve nihayet, iç ticaret amacıyla mal satın alıp içerde satma konusunda tamamen özgür kılınmıştır.

Kapitalizm, Osmanlı İmparatorluğuna ticaret ve tarım kesimlerinde girmiştir. Sonra da yabancı sermaye yatırımlarıyla yaygınlaşmıştır.

Avrupa ülkeleriyle yapılan ticareti genellikle yabancı uyruklu Levantenler (Talışu Frenkleri) yürütmekteydi. Kadı ilamlarında bunlardan Avrupa tüccarı diye sözedilmektedir. Bu tüccarların mahkeme vb. kurumlarda azami itibar görmesine Bab-ı Âli ötedenberi dikkat etmekteydi. Örneğin 19. yüzyılın başlangıcında bu Avrupa tüccarlarının sorunla-

ıyla ilgilenmeye bir "Nazır" memur edilmişti. Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlılarla, Fransız-İngiliz kapitalizminin ilişkileri daha da artmış, bu durum Avrupa tüccarlarının etkinliğini genişletmişti.

Avrupa tüccarlarının dışında imtiyazlı bir başka tüccar grubu daha vardı ki, bunlara müste'men denirdi. Bunlar daha Bizans döneminden itibaren Galata dolaylarına yerleşmiş yabancı tüccarlardı. Kapitülasyonların genişlemesine paralel olarak bu grup da güçlenmiş, İstanbul içerisindeki yaygınlığı büyüyerek, yeni yeni koloniler kurmuştur. Bu koloniler İstanbul içinde şöyle dağılmaktaydı: "Haliç kıyılarından başka Tahtakalede Arap tacirleri, Balkapanında Mısırlı tacirler yerleşmiş bulunuyordu. 17. yüzyıldan itibaren yabancı tüccar sayısının daha da arttığı anlaşılmaktadır. Önce Hollandalılar, sonra İngiliz ve Fransızlar, Galatadan başlayarak Tophane ve Pera'ya kadar yayılmışlardı."⁵ Böylece Galata ve Pera, müste'menlere ait bir ticaret mahallesi haline gelmişti. Sarraflar, Bankalar, Sigorta Şirketleri, Vapur acenteleri hep bu bölgede kurulmuştu. Bütün bu tüccarlar, özellikle Avrupa tüccarı ve müste'menler, uluslararası himaye mekanizmasının etkisiyle "dışa bağlı ticaret burjuvazisi" haline döndüler. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletinin ekonomik yaşamına egemen olan bu grup, Rum ve Ermeni azınlığı ile bütünleşmişti. Y. Kadri Karaosmanoğlu dış kapitalist ülkelerle bağlanmış olan bu tüccarları şöyle anlatmaktadır: "İzmir ticaret hayatının tepesinde Vitol gibi Avrupalı tüccarlar vardı. İhracatı bunlar yaparlardı. Vitol gibiler Rum simsarlarının hizmetinden yararlanırlardı. Niko Efendi bunlardan en ünlüsüydü. Rum simsarlar, mahsulü ipotek ederek büyük çiftliklere avans açarlardı. Bunlar da Türk simsarları kullanıyorlardı".⁶ Osmanlı ülkesinin son yıllarında, yukarıda özetlendiği gibi, başlangıçta ticaret yoluyla giren kapitalist ilişkiler gelişmiş, Osmanlı ticaret burjuvazisi açıkça bir dış (kapitalist) ülkenin himayesine sığınır hale gelmişti.

⁵ Hüseyin Avni Şanda, "Yakın Tarihimizde Tüccar Tipleri", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Cilt: 85, n° 5-6, İstanbul 1968.

⁶ Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın), Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s. 90.

Ticaret kesiminin dışında madencilik, ulaştırma, sanayi ve hatta tarım kesiminde bile kapitalist ilişkiler görülmeye başlanmıştı. 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğunun bugünkü Türkiye sınırları içinde kalan bölümünde yaklaşık 5 milyar 711 milyon Osmanlı kuruşu tutarında yabancı sermaye yatırımı bulunmaktaydı. Bunların %60'ı demiryolu alanına yatırılmıştı. Aynı dönemde yabancı sermaye yatırımlarının yarattıkları yıllık katma değer toplamı 228 milyon kuruşa erişmekteydi.

Yabancı sermaye yatırımları, yatırıldıkları kesimde kapitalist ilişkileri yaygınlaştırıyor, ve Osmanlı İmparatorluğunu bir yarı-sömürge haline getiriyorlardı.

Dış borçlar da Osmanlı İmparatorluğunu kapitalist ülkelere bağımlı hale getirmiştir. Osmanlı Devletinin dış ülkelere borçlanması Kırım Savaşı sırasında gündeme gelmiştir. Osmanlı Devletinin malî sıkıntılarının artmasına karşın borç alma fikri dış ülkelere esinlenerek oluşmuştur. O dönemde Fransa ve İngiltere borç konusunda alabildiğince özendirici bir tavrın içindeydiler.

İlk borcu 1854'te alan "Devlet-i Aliye", 1877 yılında dış borçlarını ödeyemeyecek hale gelmiştir. Osmanlıların bir nevi konkordato ilân ettikleri 19. yüzyılın son çeyreğinde devletin toplam dış borcu 150 milyon İngiliz lirasına ulaşmıştı. Bunun faizi ise 61 milyon İngiliz lirası tutmaktaydı. Kısacası faizi ile birlikte Osmanlı Devletinin dış borç toplamı 252 milyon İngiliz lirasına erişmişti. Fakat ihraç fiyatlarının çok düşük olmasından dolayı, mevcut borcun ancak %53'ü Osmanlı Devletinin eline geçmişti. Bu borcun çok büyük bir bölümü özel kişilerden (bankerler) ya da bankalardan alınmıştı. Bir nevi konsorsiyum yönetimi getiren (Duyun-u Umumiye) 1881 Muharrem Kararnamesinin yayınlandığı anda, Osmanlıların dış borçlarının ülkelere göre oransal dağılımı şu görünümdeydi:

Fransa	0.40
İngiltere	0.29
Hollanda	0.08
Almanya	0.05
İtalya	0.03
İç Borç	0.08